

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛОСЬ БОГДАН ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.5

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИТЯГНЕННЯ
ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

08 Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня
доктор філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Б.Ю. Лось

Науковий керівник: Хашев Вадим Георгійович, кандидат юридичних наук,
доцент

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Лось Б.Ю. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

Наукова праця присвячена удосконаленню теоретичних положень кримінального права в частині кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

У першому розділі, в якому йдеться про об'єктивні ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України, доведено, що під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя доцільно розуміти суспільні відносини, котрі для досягнення мети справедливості, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя при розгляді адміністративних, господарських, кримінальних та цивільних проваджень, а також органів і осіб, що сприяють належному здійсненню правосуддя в рамках дотримання конституційних принципів судочинства. Аргументовано позицію, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до групи кримінальних правопорушень, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, що з'явилися та існують з приводу забезпечення нормального функціонування судочинства в межах дотримання конституційних принципів в частині формування доказової бази по кримінальним провадженням та його охорони від суспільно небезпечних посягань працівників правоохоронних органів, які здійснюють дізнання, досудове розслідування та процесуальне керівництво ними. Пропонується під основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України вважати суспільні відносини, що складаються з приводу убезпечення від незаконного притягнення до

кримінальної відповідальності фізичних осіб уповноваженими на те службовими особами органів дізнання, досудового слідства та/або прокуратури, за відсутності вини у вчиненні того кримінального правопорушення, що інкримінується таким фізичним особам. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення проголошених Розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України та гарантованих кримінальним процесуальним законом (ст.ст. 42, 43 КПК України) прав, свобод та інтересів фізичних осіб, яких безпідставно притягують до кримінальної відповідальності.

Аргументовано, що потерпілою від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, може бути лише особа, яка не вчиняла того кримінального правопорушення, яке їй інкримінується. При цьому вона має досягти віку кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України, за якою таку особу притягують до кримінальної відповідальності. Підтримується позиція щодо вживання для позначення потерпілого від злочину, передбаченого ст. 372 КК України не терміну «невинний», а словосполучення «невинувата особа».

З'ясовано, що письмове повідомлення про підозру належить не до предмета, а до такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення як знаряддя, до яких належать також всі інші процесуальні документи кримінального провадження, за яким завідомо невинну особу притягують до кримінальної відповідальності.

Доведено, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є діяння у формі активних дій, що полягають у притягненні завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності, під яким розуміється юридичний факт офіційного реагування уповноваженим суб'єктом, тобто працівником дізнання, досудового слідства або прокуратури, на вчинення фізичною особою

діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення. Підтримується позиція, що моментом закінчення аналізованого злочину є момент вручення особі письмового повідомлення про підозру.

У другому розділі досліджуються суб'єктивні ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України. З'ясовано, що злочин, передбачений ст. 372 КК України відноситься до категорії кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом, вказівка на якого міститься у диспозиції самої статті: 1) слідчий; 2) прокурор; 3) інша уповноважена на те законом особа: дізнавач при здійсненні дізнання, у разі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку завідомо невинній особі; суддя при постановленні обвинувального вироку щодо завідомо невинної особи. Зважаючи на різницю у функціях та повноваженнях відповідних суб'єктів, відрізняється лише момент закінчення аналізованого злочину: для дізнавачів та слідчих – пред'явлення повідомлення про підозру, для прокурорів – погодження або пред'явлення повідомлення про підозру, а для суддів – постановлення обвинувального вироку.

Підтримується позиція, що суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується тим, що злочин, передбачений ст. 372 КК України, може бути вчинено лише з виною у формі прямого умислу. Констатовано, що винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на це, бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Аргументовано думку, що мета і мотив не є обов'язковими ознаками складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, однак підлягають встановленню, оскільки входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 91 КПК України. З диспозиції

ч.1 ст.372 КК України впливає, що метою при вчиненні розгляданого кримінально протиправного діяння власне і виступає притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Однак, ця мета є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

Третій розділ присвячено дослідженню спеціальних питань кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. З'ясовано, що з буквального тлумачення диспозиції ч.2 ст.372 КК України впливає, що кримінальні правопорушення, передбачені у цій кримінально-правовій нормі можуть бути вчинені у наступних формах: 1) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також зі штучним створенням доказів обвинувачення; 2) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також з іншою, крім штучного створення доказів обвинувачення, фальсифікацією. Дві вищевикреслені форми можуть як вчинятись окремо, так і поєднуватись між собою у одному діянні.

Доведено, що моментом закінчення кваліфікованого виду розгляданого злочинного діяння є не момент вручення письмового повідомлення про підозру, а момент складання обвинувального акту про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором), тобто висунення обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. А до цього моменту, тобто з часу повідомлення про підозру, навіть у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, дії винних осіб підпадають під кваліфікацію за ч.1 ст.372 КК України.

Аргументовано позицію, що кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності доцільно викласти у наступному вигляді: «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину або з фальсифікацією у кримінальному провадженні, чи з притягненням завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності».

Доведено, що кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України може реалізовуватись у трьох формах: 1) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання на підставі положень чч. 4-5 ст. 74 та ч.2 ст. 84 КК України; 2) засудження особи з призначенням їй покарання відповідно до положень ст. 65 КК України пов'язане із його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється на підставі положень ст. 75 КК України і яке замінюється їй іспитовим строком з покладенням обов'язків, визначених у ст. 76 КК України.

На підставі аналізу вироків за ст. 372 КК України з'ясовано, що за ч.1 цієї статті засуджені відсутні, а до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину.

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, кримінальні правопорушення проти правосуддя.

SUMMARY

Los B.Y. Criminal Law Characteristics of Bringing a Knowingly Innocent Person to Criminal Liability. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 Law - Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2025.

The research is devoted to the improvement of theoretical provisions of criminal law in terms of criminal liability for bringing a knowingly innocent person to criminal liability.

In the first section, which deals with the objective features of bringing a knowingly innocent person to criminal liability under the Criminal Code of Ukraine, the author proves that the generic object of criminal offences against justice should be understood as social relations which, in order to achieve the goal of justice, ensure the normal functioning of justice authorities in administrative, economic, criminal and civil proceedings, as well as bodies and persons which facilitate the proper administration of justice within the framework of the constitutional principles of justice. The author argues that bringing a knowingly innocent person to criminal liability belongs to the group of criminal offences whose specific object is social relations which have emerged and exist to ensure the normal functioning of justice within the framework of compliance with constitutional principles in terms of forming the evidence base in criminal proceedings and its protection from socially dangerous encroachments by law enforcement officers conducting inquiries, pre-trial investigations and procedural guidance. It is proposed that the main direct object of the criminal offence under Article 372 of the CC of Ukraine should be social relations related to protection of individuals from unlawful prosecution by authorised officials of the bodies of inquiry, pre-trial investigation and/or prosecution, in the absence of guilt in the commission of the criminal offence charged to such individuals. An additional mandatory direct object of bringing a knowingly innocent person to criminal liability is the social relations that arise from

ensuring the rights, freedoms and interests of individuals who are unjustifiably brought to criminal liability, as proclaimed by Section II ‘Rights, Freedoms and Duties of Man and Citizen’ of the Constitution of Ukraine and guaranteed by the criminal procedure law (Articles 42, 43 of the CPC of Ukraine).

The author argues that only a person who has not committed the criminal offence which is charged can be a victim of a criminal offence under Article 372 of the CC of Ukraine. At the same time, he/she must have reached the age of criminal responsibility under the relevant article of the Criminal Code of Ukraine under which such a person is brought to criminal liability. The author supports the position that the term ‘innocent’ should be used to refer to the victim of a crime under Article 372 of the CC of Ukraine, rather than the term ‘innocent person’.

The author establishes that a written notice of suspicion is not a subject matter, but rather a feature of the objective side of a criminal offence as an instrument, which also includes all other procedural documents of criminal proceedings under which a knowingly innocent person is brought to criminal liability.

The author proves that an obligatory feature of the objective side of the main element of bringing a knowingly innocent person to criminal liability is an act in the form of active actions which consist in bringing a knowingly innocent person to criminal liability, which is understood as the legal fact of an official response by an authorised subject, i.e. an employee of an inquiry, pre-trial investigation or prosecutor's office, to an act committed by an individual which contains signs of a criminal offence. The author supports the position that the moment of completion of the analysed offence is the moment when a written notice of suspicion is served to a person.

The second section examines the subjective features of bringing a knowingly innocent person to criminal liability under the CC of Ukraine. It is found that the crime under Article 372 of the CC of Ukraine belongs to the category of criminal offences which may be committed only by a special subject, which is indicated in the disposition of the article itself: 1) investigator; 2) prosecutor; 3) other person authorised by law: an inquirer during the inquiry, in case of notification of suspicion

of committing a criminal offence to a known innocent person; a judge when passing a guilty verdict against a known innocent person. Given the difference in the functions and powers of the relevant subjects, only the moment of completion of the analysed crime differs: for inquirers and investigators - serving a notice of suspicion, for prosecutors - approval or serving a notice of suspicion, and for judges - passing a guilty verdict.

The author supports the position that the subjective side of bringing an innocent person to criminal liability is characterised by the fact that the crime under Article 372 of the Criminal Code of Ukraine may be committed only with guilt in the form of direct intent. The author states that a guilty person is aware that he/she is bringing to criminal liability a person who is not guilty of the criminal offence charged, and is certainly aware that he/she is violating the provisions of criminal law and criminal procedure law, but nevertheless wishes to bring an innocent person to criminal liability.

The author argues that the purpose and motive are not mandatory elements of bringing a knowingly innocent person to criminal liability, but are subject to establishment, since they are the subject of proof in criminal proceedings, pursuant to Article 91 of the CPC of Ukraine. It follows from the disposition of Part 1 of Article 372 of the Criminal Code of Ukraine that the purpose of committing the criminal offence in question is to bring a knowingly innocent person to criminal liability. However, this goal is only the primary purpose of committing the analysed criminal offence, since the intermediate purpose of committing it may be mainly to improve performance and thereby please the management, while the ultimate goal is the desire to improve one's official position, to benefit from pleasing one's superiors.

The third section is devoted to the study of special issues of criminal liability for bringing a knowingly innocent person to criminal liability. It is established that from the literal interpretation of the disposition of Part 2 of Article 372 of the CC of Ukraine it follows that criminal offences provided for in this criminal law provision may be committed in the following forms 1) criminal prosecution combined with a

charge of committing a grave or especially grave crime, as well as with artificial creation of evidence of prosecution; 2) criminal prosecution combined with a charge of committing a grave or especially grave crime, as well as with falsification other than artificial creation of evidence of prosecution. The above two forms can be committed separately or combined in one act.

It is proved that the moment of completion of the qualified type of the criminal act under consideration is not the moment of delivery of a written notice of suspicion, but the moment of drawing up an indictment on committing a serious or especially serious crime by an authorised person (investigator, investigator or prosecutor), i.e. bringing charges of committing a serious or especially serious crime. Until that moment, i.e. from the moment of notification of suspicion, even in the commission of a serious or especially serious crime, the actions of the perpetrators fall under Part 1 of Article 372 of the Criminal Code of Ukraine.

The author argues that the qualified form of bringing a knowingly innocent person to criminal liability should be set out as follows: ‘a criminal offence under part one of this Article is combined with an accusation of committing a serious or especially serious crime or with falsification in criminal proceedings, or with bringing a knowingly innocent person to criminal liability for committing criminal offences in the case of which no statute of limitations applies’.

It is proved that criminal liability for committing an offence under Article 372 of the CC of Ukraine may be implemented in three forms: 1) conviction of a person who has committed a criminal offence without imposing a sentence on him/her on the basis of the provisions of Art. 4-5 of Article 74 and part 2 of Article 84 of the Criminal Code of Ukraine; 2) conviction of a person with the imposition of a punishment in accordance with the provisions of Article 65 of the Criminal Code of Ukraine is connected with its actual serving; 3) conviction of a person with the imposition of a punishment, from the actual serving of which he/she is released under the provisions of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine and which is replaced by a probationary period with the imposition of obligations specified in Article 76 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the analysis of verdicts under Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine, it was found that there are no convictions under Part 1 of this article, and the courts mainly use the third form of criminal liability for persons who have committed a qualified type of bringing a known innocent person to criminal responsibility. That is, in fact, the actual punishment for perpetrators of this category is much milder than the sanction of the main body of the analysed crime.

Keywords: criminal law characteristics, bringing a knowingly innocent person to criminal liability, criminal offences against justice.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Лось Б.Ю. Окремі дискусійні питання кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 803–808. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.115>.
2. Лось Б.Ю. Завідомість та її вплив на визначення вини у складі злочину, передбаченого статтею 372 кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 681-687. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.99>.
3. Лось Б.Ю. Деякі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 659-662. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/159>.
4. Лось Б.Ю. Щодо мотивів та мети притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 523-527. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-143>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
 РОЗДІЛ 1. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ.....	23
1.1. Об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	23
1.2. Предмет і потерпілий, як ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності	48
1.3. Об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	69
Висновки до першого розділу	109
 РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ.....	113
2.1. Суб'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності	113
2.2. Суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	133
Висновки до другого розділу.....	154
 РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ.....	157

3.1. Кваліфікуючі ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності	157
3.2. Форми реалізації кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.....	171
Висновки до третього розділу.....	184
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ.....	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КС України – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Процес побудови правової та демократичної держави, що відбувається на сьогодні в Україні, вимагає того, щоб посадові особи, зокрема й працівники правоохоронних органів, які беруть участь у кримінальному судочинстві, неухильно дотримувались норм законів, особливо тих, що стосуються забезпечення прав людини.

У цьому контексті важливим є кримінально-правовий захист невинних осіб від посягань слідчих, прокурорів та інших уповноважених осіб на їх особисту недоторканість шляхом притягнення до кримінальної відповідальності за кримінально протиправні діяння, котрих вони не вчиняли. Тому існування у вітчизняному кримінальному законодавстві статті 372 КК України, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, виглядає цілком обґрунтованим.

Незважаючи на те, що склад розгляданого злочинного діяння, згідно з офіційними статистичними даними, не є досить поширеним, водночас рівень суспільної небезпечності притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є досить високим, оскільки таке діяння найсерйознішим чином порушує права та законні інтереси громадян, а також принципи відправлення правосуддя, закріплені у ст.62 Конституції України. Крім того, суттєва різниця між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю проваджень, скерованих до суду з обвинувальним актом, а також засуджених осіб свідчить, зокрема, про існуючі труднощі практичного застосування положень ст.372 КК України. Наприклад, згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України за період 2015-2024 рр. було сукупно обліковано 916 фактів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, у той час як 13 проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом та засуджено лише сім осіб.

Тож постає питання про дослідження проблем кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України з

метою пошуку оптимальних шляхів їх вирішення.

Слід відзначити, що різні аспекти кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності досліджували такі, зокрема, вчені, як: П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, І.М. Бокоч, В.І. Борисов, Є.О. Гладкова, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, О.І. Заліско, В.В. Кузнецов, С.С. Мірошніченко, В.О. Навроцький, Л.М. Палюх, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, М.В. Шепітько та інші. Проте роботи цих вчених більшою мірою стосувались загальних питань регламентації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя або лише деяких аспектів кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

На рівні кандидатських дисертацій кримінальну відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в Україні здійснив М.В. Сийпловіч: «Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» (Київ, 2009). Проте це дослідження здійснено до оновлення кримінально процесуального законодавства у 2012 р. та реформи правового статусу органів прокуратури, що відбувається з 2014 р., а тому у цій роботі не враховано ті зміни, що впливають на тлумачення окремих об'єктивних та суб'єктивних ознак розгляданого злочинного діяння. Дисертаційне дослідження за темою «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: склад та караність кримінального правопорушення» захистила К.Ю. Скрипник (Харків, 2025). Однак, залишилось дискусійними низка питань, що стосуються визначення предмета, ознак об'єктивної сторони, а також кваліфікованих видів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Вищевикладені тези засвідчують існуючу на сьогодні потребу в здійсненні комплексної кримінально-правової характеристики об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак такого злочинного діяння, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Аналізу також потребує

реалізація кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2022 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 р. №454, та наукової теми Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета та завдання дослідження. *Метою* роботи є з'ясування кримінально-правової характеристики складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, та розробка на цій основі відповідних пропозицій щодо вдосконалення КК України і практики його застосування. З огляду на поставлену мету визначено наступні *завдання*:

- з'ясувати об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;
- визначити потерпілого, як обов'язкову ознаку притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;
- розкрити зміст об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;
- здійснити характеристику суб'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;
- встановити зміст суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;
- з'ясувати зміст кваліфікованих видів притягнення завідомо невинного

до кримінальної відповідальності;

- виокремити та охарактеризувати форми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України;
- сформулювати законодавчі пропозиції щодо удосконалення кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони правосуддя.

Предметом дослідження є кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Методи дослідження. При підготовці дисертації використані наступні методи дослідження: *діалектичний* – для дослідження змісту основних об'єктивних і суб'єктивних ознак притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві і праві (розділи 1 - 2); *формально-логічний* - для доктринального тлумачення термінів, що аналізувались у роботі (підрозділи 1.1.-1.3., 2.1.); *системного аналізу*, за допомогою якого виявлено характерні ознаки розгляданих понять (підрозділи 1.2. – 1.3 та 2.1.); *синтезу*, що сприяв формулюванню висновків до роботи (розділи 1 - 2); *статистичний метод* – для аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми роботи (підрозділи 1.2 – 1.3. та 2.1) та ін.

Емпіричну основу дисертації становлять: статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України щодо кількості зареєстрованих протягом 2015–2024 рр. кримінальних правопорушень, передбачених ст. 372 КК України, а також кількості засуджених та виправданих за цією статтею КК осіб; матеріали 14 вироків суду за ст.372 КК України, розглянутих судами різних областей України, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у даному дослідженні здійснено кримінально-правову характеристику притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності з урахуванням останніх

змін до кримінального та кримінально-процесуального законодавства, а також реформи статусу органів прокуратури, на підставі чого, зокрема:

вперше:

- пропонується доповнити ч.2 ст. 372 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «притягнення завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності»;

- зроблено висновок, що вживання терміну «обвинувачення» у тексті ч.2 ст. 372 КК України свідчить, що моментом закінчення діянь, передбачених у цій нормі є не момент ознайомлення завідомо невинуватої особи з письмовим повідомленням про підозру, а момент складання обвинувального акту про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором), тобто висунення обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. А до цього моменту, тобто з часу повідомлення про підозру, навіть у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, дії винних осіб підпадають під кваліфікацію за ч.1 ст.372 КК України.

- обґрунтовано доцільність заміни словосполучення «докази обвинувачення» на «фальсифікація у кримінальному провадженні» у диспозиції ч.2 ст. 372 КК України, для узгодження цього поняття з тим, що використовується у ч. 1 ст. 84 КПК України, а також усунення подвійного вживання одного і того саме терміну в тексті кримінально-правової норми;

удосконалено:

- положення, що суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК можуть бути ті прокурори, з якими слідчі або дізнавачі погоджують повідомлення про підозру завідомо невинним особам;

- позицію, що письмове повідомлення про підозру належить не до предмета, а до такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення як знаряддя, до яких належать також всі інші процесуальні документи кримінального провадження, за яким завідомо невинну особу

притягують до кримінальної відповідальності;

- положення щодо доцільності передбачити в окремій нормі кримінальну відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинуватої особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України. Також у цій статті доречно передбачити і відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинуватої особи, яка через неосудність не підлягає кримінальній відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України;

набуло подальшого розвитку:

- позиція, що після скасування ст. 375 КК України постановлення судом обвинувального вироку щодо завідомо невинуватої особи також входить до змісту такого діяння, як «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності»;

- позиція щодо заміни у назві та диспозиції ст.372 КК України терміну «невинна особа» на «невинувата особа». Вбачається, що така заміна терміну може призвести до узгодження обсягу змісту поняття потерпілого від розгляданого кримінально-протиправного діяння з його законодавчим розумінням у Конституції України та КПК України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дисертації можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства у частині кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;

- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у частині кваліфікації кримінальних правопорушень проти правосуддя;

- *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень у галузях кримінального права та кримінології щодо кримінально-правової та

кримінологічної характеристики притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності;

- *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти при викладанні навчальних дисциплін «Актуальні проблеми застосування кримінального права», «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Кримінологія».

Апробація результатів наукової роботи. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, а також на Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 4 праці, з них: 3 – статті у виданнях включених до переліку наукових фахових видань України, 1 – тези доповіді.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з яких: основний текст – 176 сторінок, додатки – 1 сторінка, список використаних джерел (150 найменувань) – 17 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ

1.1. Об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

При здійсненні наукових досліджень у галузі кримінального права традиційно характеристику будь-якого складу кримінального правопорушення розпочинають з розгляду його об'єкту. Не заперечуючи традиційного підходу також спробуємо у першу чергу визначити об'єкт такого кримінального правопорушення, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а також осіб, які можуть бути потерпілими від цього кримінально протиправного діяння.

Ми повністю згодні зі К.Ю. Скрипник, що «тільки чітке розуміння та усвідомлення усіх ознак та елементів складу злочину, передбаченого статтею 372 КК України, як єдиної підстави для кримінальної відповідальності, комплексне визначення об'єкту складу злочину не лише як теоретичного поняття, але і практичного елемента досудового розслідування, дасть можливість в правозастосовній діяльності виявляти дані злочини, встановлювати винних осіб, скеровувати обвинувальні акти до суду, і найголовніше, отримувати після судового розгляду ефективні та результативні вироки, які забезпечать принцип невідворотності покарання усіх причетних до незаконного притягнення невинних осіб до кримінальної відповідальності» [127, с. 207].

Оскільки саме об'єкт дає змогу визначити соціальну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має важливе значення також для визначення самого поняття кримінального правопорушення, значною мірою впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак, є

вихідним при кваліфікації кримінальних правопорушень, побудови системи Особливої частини КК України[57, с. 110]. Об'єкт кримінального правопорушення надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації кримінальних правопорушень [131, с. 5].

За загальним розумінням, об'єктом кримінального правопорушення є те, на що кримінальне правопорушення посягає і чому воно завдає шкоди (для кримінальних правопорушень із матеріальним складом) або створює загрозу її заподіяння (у випадку формального й усіченого складів) [50, с. 83]. Тобто об'єкт кримінального правопорушення – це ті охоронювані кримінальним законом правовідносини, на які посягають кримінально протиправні діяння та яким в результаті цього заподіюється шкода [42, с. 150]. Отже, існує потреба конкретно визначити, на що ж саме посягають кримінально-протиправні діяння.

Водночас, як правильно зазначає А.А. Вознюк, що питання про об'єкт кримінального правопорушення залишається одним із найбільш дискусійних у теорії українського кримінального права, а тому донині не досягнуто єдності науковців щодо значення цієї кримінально-правової категорії [31, с. 279-280]. Існує багато підходів до його сутності та визначення.

Наприклад, В.К. Грищук узагальнив погляди вчених на об'єкт кримінального правопорушення і виділив наступні підходи щодо його розуміння:

«1) охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириш, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та ін.);

2) соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш);

3) людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу і т.д. (Г.П. Новосьолов);

- 4) окремі особи або багато осіб (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамова);
- 5) охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов);
- 6) суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленими приписам правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова);
- 7) подвійний об'єкт кримінального правопорушення – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а усі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков);
- 8) охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна)» [37, с. 165].

В.Я. Тацій, з приводу існування великої кількості підходів до визначення поняття та сутності об'єкта кримінального правопорушення влучно зазначив, що ця проблема, дійсно, є актуальною, а наявний плюралізм підходів до її розв'язання, безумовно збагачує загальне вчення про об'єкт кримінального правопорушення. Однак, переважна більшість запропонованих наукових позицій не відрізняється своєю універсальністю, оскільки спрацьовує, як правило, лише на рівні конкретного складу кримінального правопорушення. При цьому у пошуках більш досконалої (з точки зору сучасності) термінології для позначення об'єкта конкретного кримінального правопорушення допускається звуження змісту поняття кримінального правопорушення до певного елемента суспільних відносин [131, с. 42-43].

Відтак, не заглиблюючись у дискусію щодо визначення змісту поняття «об'єкт кримінального правопорушення», оскільки це не є предметом нашого дослідження, зазначимо, що ми є прихильниками традиційного підходу, згідно з яким об'єктом кримінального правопорушення виступають суспільні відносини.

Слушно відзначає А.В. Савченко, що визнання суспільних відносин об'єктом кримінального правопорушення «впливає із загального вчення про суспільну сутність і призначення кримінального права, яке покликане охороняти найцінніші соціальні здобутки — особу (як сукупність суспільних

властивостей і ознак людини і громадянина), її життя, здоров'я, волю, недоторканність, власність та інші законні права й свободи»[56, с.78]. Крім того, такий підхід є найбільш виваженим та апробованим практикою кримінально-правових досліджень[50, с. 87]. Завдяки об'єкту як суспільним відносинам визначається небезпека протиправної поведінки особи, відокремлюється її соціальний зміст — суспільна небезпека. Стаття 11 КК України закріплює, що кримінальним правопорушенням є передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. З огляду на це, кримінально протиправними слід вважати діяння, що посягають на суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом[56, с.78].

За своєю суттю суспільні відносини є неоднорідним явищем, що має певну структуру та напрямки регулювання. Загальноприйнято класифікувати об'єкти кримінально-правової охорони «за вертикаллю», на підставі якої об'єкт поділяється на: загальний, родовий та безпосередній. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого». Загальним тут є уся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (загальний об'єкт); особливим — окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин, охоронювані певною сукупністю кримінально-правових норм (родовий об'єкт); окремим — конкретні суспільні відносини, охоронювані конкретними кримінально-правовими нормами від конкретних злочинних посягань (безпосередній об'єкт). Така класифікація дає можливість визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення[131, с. 114]. Враховуючи вищенаведений поділ побудовано і систему Особливої частини КК України. Серед вчених також існує позиція стосовно виділення в межах родового ще й видового об'єкта кримінального правопорушення. Більш детально це питання ми розглянемо після аналізу родового об'єкта.

Так, родовим об'єктом кримінальних правопорушень вчені визнають групу однорідних суспільних відносин, яким кримінальними

правопорушеннями спричиняється істотна шкода або створюється загроза її спричинення. Родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) рівень узагальненості суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Групування суспільних відносин здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи суспільних відносин, які охороняються, їх соціальне призначення в них (суб'єкти або предмети відносин, зміст та особливість соціального зв'язку). Основою ж такої класифікації суспільних відносин справедливо визнається та чи інша сфера державного або громадського життя [6, с. 73]. Відповідно родові об'єкти кримінальних правопорушень логічно виводяться з розділів Особливої частини КК України, їх назв і змісту норм. Оскільки вказана частина закону про кримінальну відповідальність містить двадцять розділів, то, відповідно, можна виділити стільки ж і родових об'єктів, починаючи від суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки, права на життя та здоров'я, волю, честь і гідність особи, її статеву свободу й статеву недоторканість тощо й завершуючи відносинами у сфері забезпечення миру та безпеки людства [50, с. 95-96]. При чому, встановлення родового об'єкта має принципове значення і в правозастосовній практиці, тому що допомагає правильно кваліфікувати злочин [129, с. 82]. Зважаючи на вищевикладене, можна припустити, що родовим об'єктом всіх кримінальних правопорушень, які розміщені у Розділі XVIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», в узагальненому вигляді, є суспільні відносини у сфері охорони правосуддя від суспільно небезпечних посягань.

Такого саме висновку дійшов у своєму дослідженні і М.В. Сийплові, який під родовим об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності розуміє суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону правосуддя [68, с. 72].

Проте маючи розуміння щодо загальної обсягу родового об'єкту у вигляді правосуддя, серед науковців дискусійним залишається його змістовне

наповнення[127, с. 210]. Ми згодні з О.В. Андрушко, що чинна штучна законодавча конструкція розділу про злочини проти правосуддя спонукає учених віднаходити компромісні, розширені, але, по суті, нелогічні, визначення злочинів проти правосуддя, так і їх класифікації [2, с. 220]. Відтак, у вітчизняному кримінальному праві існує дві позиції щодо розуміння аналізованого об'єкта: вузька та широка.

У вузькому значенні під родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVIII Особливої частини КК України, виходячи з назви, необхідно розуміти сукупність суспільних відносин у сфері здійснення судової влади, в широкому ж значенні правосуддя – це нормальна (законна) діяльність органів правосуддя, до числа яких включаються органи, що сприяють здійсненню правосуддя (органи слідства, прокуратури, органи, на які покладено обов'язок з виконання рішень суду)» [15, с. 186].

Так, автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» за редакцією В.І. Борисова та В.І. Тютюгіна даючи більш розлоге, ніж у М.В. Сийплові, визначення аналізованого родового об'єкту, вважають, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVIII Особливої частини КК України, є «суспільні відносини, що забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду і органів, які йому сприяють, по реалізації завдань і цілей у сфері здійснення правосуддя» [44, с. 7]. У цьому визначенні автори під здійсненням правосуддя розуміють діяльність, пов'язану з нормальним функціонуванням не тільки власне судової системи, а й інших органів, установ та уповноважених законом осіб, які сприяють діяльності суду щодо відправлення правосуддя і до кола яких належать органи дізнання, досудового розслідування, прокуратури, установи виконання судових рішень, захисники, представники особи по наданню правової допомоги тощо[44, с. 7-8]. Ця позиція впливає з широкого розуміння поняття «правосуддя».

Загалом, у кримінальному праві прихильники широкого розуміння поняття «правосуддя» визнають під останнім не тільки специфічну діяльність

суду по розгляду вищезгаданих справ, а й діяльність органів та установ, які сприяють йому у цьому: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, установ, які виконують рішення суду, що набрали законної сили, а також діяльність окремих осіб, уповноважених законом на участь у судочинстві, – захисників, представників особи по наданню правової допомоги, судових експертів тощо[44, с. 7].

Наприклад, автори навчального посібнику «Кримінальне право України. Особлива частина» (м. Чернівці, 2022 р.) вважають, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя виступають «суспільні відносини, що забезпечують здійснення правосуддя в державі, тобто відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів судової влади, а також органів та осіб, які забезпечують або сприяють здійсненню правосуддя»[53, с. 259]. М.В. Шепітько також підтримує «широкий» підхід законодавця щодо віднесення до правосуддя діяльності судових органів в межах кримінальної, цивільної, господарської, адміністративної та конституційної юрисдикції, органів прокуратури та адвокатури, органів досудового розслідування, діяльності окремих юрисдикційних органів, а також установ, які забезпечують виконання рішень або покарань. Відповідно вчений визначає родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя як суспільні відносини, що виникають між учасниками судочинства (провадження) та іншими зацікавленими особами з приводу здійснення правосуддя[145, с. 19]. А на думку С.Є. Дідика «...родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є встановлений законодавством та поставлений під охорону нормами кримінального законодавства порядок відносин у суспільстві, що забезпечує нормальну діяльність органів правосуддя, органів та осіб, що сприяють його належному здійсненню» [41, с. 320]. Ю.В. Александров вважає, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя є відносини, які пов'язані з регламентованим законодавством здійсненням правосуддя судами, забезпеченням цієї діяльності органами дізнання, досудового слідства,

прокуратури, захисниками і представниками особи, а також установами, які виконують судові рішення[55, с. 515]. А К.Ю. Скрипник вважає, що родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя охоплює сукупність об'єктів, на які відбуваються посягання при вчиненні кримінальних правопорушень, які містяться у Розділі XVIII Особливої частини КК України та являє собою суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя безпосередньо судом, прокуратурою, органами, якими здійснюються дізнання, досудове слідство, виконання судових рішень та іншим чином забезпечується функціонування системи правосуддя, а також адвокатурою [127, с. 207].

Водночас, Л.М. Палюх має дещо інший погляд на зазначене питання. Так, вчена на рівні докторської дисертації досліджувала кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя і зробила висновок, що «родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVIII Особливої частини КК, становлять суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок судочинства та виконання судових рішень» [99, с. 6]. Такий висновок ґрунтується на тому, що поняття «судочинство» більш повно, ніж поняття «правосуддя», охоплює коло тих відносин, що охороняються нормами розділу XVIII Особливої частини КК України, бо позначає врегульований нормами Закону України «Про Конституційний Суд України», нормами відповідних процесуальних галузей права порядок кримінального, конституційного провадження, провадження у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення на всіх стадіях[100, с. 299]. Тобто, «судочинство, зокрема й цивільне, кримінальне, адміністративне та господарське – це провадження, що включає в себе діяльність суду та інших суб'єктів. Так, наприклад, потерпілий, підсудний, свідок можуть брати участь у проведенні слідчих (розшукових) дій; будь-який громадянин чи юридична особа вправі звернутися до суду із заявою (позовом) про відшкодування заподіяної їм матеріальної шкоди. Таким

чином поняття «судочинство» більш широке поняття, яке включає в себе і «правосуддя»[104].

Позиція вченої спирається на вузьке трактування терміну «правосуддя», згідно якого під останнім визнають регламентовану законом форму діяльності суду по розгляду і вирішенню цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Саме з цього розуміння виходить Конституція України, коли в ч. 1 ст. 124 визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами[44, с. 7]. Із цим слід частково погодитись, оскільки якщо дивитись на термін «правосуддя» з точки зору ст.124 Конституції України, то можна сказати, що він стосується діяльності лише судів.

Проте ми згодні з думкою В.В. Шаблистого та А.В. Хашева, що дискусійним виглядає окреме виділення Л.М. Палюх у пропонованому нею родовому об'єкті суспільних відносин, що стосуються виконання судових рішень. Оскільки ця післясудова процедурна діяльність за своїм значенням є рівною досудовій та судовій процедурним видам діяльності, як окремим складовим загального судочинства, що визнає і сама вчена[143, с. 361].

Так, Л.М. Палюх зазначає, «що суспільні відносини щодо здійснення судочинства мають єдину правову природу незалежно від того, на яких стадіях (досудових, судових чи на стадії виконання судових рішень) здійснюється відповідна процесуальна діяльність, яка має на меті єдині завдання і врегульована процесуальним законодавством» [99, с. 13]. Тому для розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVIII Особливої частини КК достатньо було би лише вказівки на те, що ним є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення та охорони судочинства від суспільно небезпечних посягань.

Але якщо поглянути на наведене вище широке розуміння поняття «правосуддя», яке формулюють автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» за редакцією В.І. Борисова та В.І. Тютюгіна, то позиція цих та інших вчених, які підтримують «широкий» підхід, також видається

доречною, оскільки кримінальні правопорушення проти правосуддя посягають не тільки безпосередньо на нормальну діяльність суду по відправленню правосуддя, а й перешкоджають виконанню функцій тими органами, установами та окремими особами, уповноваженими законом, які сприяють здійсненню судочинства. Таке розуміння правосуддя зумовлено тим, що без функціонування названих органів та установ і діяльності уповноважених на участь у судочинстві осіб здійснення правосуддя судом було б практично неможливе[44, с. 7-8]. Тобто посягання на нормальну діяльність органів та осіб, які сприяють здійсненню та забезпеченню правосуддя також, хоча і дещо опосередковано, але безумовно негативно впливає на правосуддя.

Отже, як впливає із вищенаведених позицій вчених, у вітчизняному кримінальному праві дійсно не склався єдиний погляд на розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя, про що ми вище відзначали.

Як влучно відзначає О. Марін, що написано «десятки статей, присвячених безпосередньо проблемі визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень (злочинів) проти правосуддя. Крім того, практично кожна кандидатська дисертація, присвячена окремим складам кримінальних правопорушень проти правосуддя, обов'язково містить міркування автора стосовно розуміння ним/ нею досліджуваної проблеми. Поряд із цим концептуально підходи не відрізняються якоюсь багатоманітністю. Фактично автори розмірковують над тим, чи адекватно термін «правосуддя» відображає спрямованість кримінально-правових норм, які містяться у Розділі XVIII Особливої частини КК України, і залежно від результатів таких міркувань пропонують або змінити назву Розділу, або якимось іншим чином удосконалити його текстуальне оформлення, або вилучити з Розділу «все зайве»» [76, с. 221]. Тому вчений влучно констатує, що такий формалізований підхід до поняття «правосуддя» не дає можливості вирватися з «порочного кола» теоретичних концепцій вузького та широкого

розуміння, що, як показує практика, взагалі нічого не дає для протидії цьому виду кримінальних правопорушень. Розгляд правосуддя у вузькому та широкому сенсі зумовлений підходом, відповідно до якого правосуддя – це діяльність або функція, які здійснюються судами, і тому вузьке розуміння – тільки судами; широке – й іншими «помічниками» [76, с. 223].

Проте і в законодавстві, і в наукових визначеннях правосуддя розглядається як вид або галузь державної діяльності, функція судової влади, а також як певна система, сфера тощо[46, с. 89]. І хоча правосуддя найтісніше пов'язане із судовою владою, є механізмом, способом, формою її реалізації, її найважливішим повноваженням і функцією, однак ці поняття не можна ототожнювати, оскільки судова влада є ширшим за змістом поняттям і реалізується не тільки через здійснення правосуддя[46, с. 90]. Тому О. Марін пропонує взагалі відмовитись від подвійного розуміння поняття «правосуддя», оскільки воно враховує лише процесуальну форму та сутність правосуддя, та пропонує вченим в галузі кримінального права розглядати правосуддя з позицій права конституційного, або ще глибше – з позицій філософії права. Саме тоді, вважає науковець, можливо отримати уявлення про зміст цінності, блага, суспільних відносин, які заслуговують власне на кримінально-правову охорону в контексті дії принципу *ultima ratio*[76, с. 223].

Внаслідок свої міркувань вчений приходить до висновку, що розуміти правосуддя необхідно як цілісний феномен зі своїм змістом – досягнення справедливості – та формою, дотримання якої слугує досягненню цілі правосуддя. Зміст та форма правосуддя насамперед визначені у Конституції України. Норми Основного Закону держави мітять положення, які деталізуються у процесуальному законодавстві та законодавстві щодо системи судочинства, а дотримання відповідних принципів та правил і повинно охоронятися нормами кримінального права[76, с. 224]. Водночас, основний зміст правосуддя – справедливість також може бути досягнуто із порушенням форми. І тоді постає цілком логічне запитання: а чи можемо ми у такому випадку вважати, що остаточне рішення є справедливим? Тобто повна

підтримка цієї позиції може призвести до того, що можуть з'явитись прихильники декриміналізації ч.1 ст. 373 КК України.

Тому ми вважаємо, що повністю відкидати процесуальну сутність правосуддя не слід. Розуміння цієї категорії має відбуватись із врахуванням його процесуальної форми, згідно з якою «правосуддя - це вид державної діяльності, механізм реалізації судової влади, її основна функція, що полягає у розгляді і вирішенні в судових засіданнях судових справ, що здійснюється судами у формі цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства з дотриманням встановленої законом процесуальної форми та принципів» [46, с. 91]. Але з точки зору кримінального права розуміння категорії «правосуддя» має відбуватись і крізь призму філософії права та конституційного права.

Так, система конституційних принципів здійснення судочинства становить фундамент, на основі якого формується процесуальне законодавство. Система цих принципів має забезпечувати єдиний режим законності, верховенства права та застосування всіх інших правових приписів у діяльності судових органів, слугувати методологічною основою розвитку та вдосконалення вітчизняного конституційного, судоустрійного та процесуального законодавства [92, с. 227]. Водночас шлях чіткого дотримання процесуальної форми розгляду справи, вирішення судом спору у справі відповідно до вимог справедливості (що є конкретною для конкретних обставин справи) є правосуддям» [118, с. 35]. У Рішенні Конституційного Суду від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 встановлено, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [111].

У контексті дискусії наведемо розуміння правосуддя, як об'єкту кримінально-правової охорони, що сформулював О.І. Заліско, а саме як специфічної діяльності суду з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також функціонування інших органів і осіб, які сприяють діяльності суду з відправлення правосуддя (органи

дізнання, досудового слідства, прокуратура, установи, які виконують рішення суду, що набрали законної сили, захисники, представники особи з надання правової допомоги, судові експерти тощо), метою якої є досягнення справедливості, розв'язання конфлікту, захист прав та свобод людини, юридичних осіб, держави [43, с. 103].

У такому разі під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя доцільно розуміти суспільні відносини, котрі для досягнення мети справедливості, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя при розгляді адміністративних, господарських, кримінальних та цивільних проваджень, а також органів і осіб, що сприяють належному здійсненню правосуддя в рамках дотримання конституційних принципів судочинства.

Важливим є також виокремлення видового об'єкту, як групи однорідних суспільних відносин у межах родового об'єкту. Хоча зазвичай, виділення видового об'єкта кримінальних правопорушень в Україні певним чином може бути поставлене під сумнів, оскільки Особлива частин чинного КК України поділена лише на розділи, які, як відомо, виділяються законодавцем з урахуванням родового об'єкта кримінальних правопорушень, що у ньому передбачені. Однак виділення видового об'єкта допомагає комплексно охарактеризувати ті суспільні відносини, які поставлені під охорону відповідного виду кримінальних правопорушень [12, с. 307-308]. Доречною у цьому контексті є думка В. Я. Тація, що рекомендація стосовно виділення видового об'єкта має практичне значення і може бути використана при побудові системи тієї чи іншої групи кримінальних правопорушень з метою систематизації з урахуванням їх безпосередніх об'єктів. Однак вона не повинна суперечити триступеневій класифікації об'єктів – навпаки, вона може існувати тільки в її межах у цілях з'ясування груп суспільних відносин, що входять у родовий об'єкт, і побудови наукової системи окремих кримінальних правопорушень, які посягають на один і той самий родовий об'єкт [131, с. 146]. Л.М. Палюх влучно зазначає, що класифікація кримінальних правопорушень проти правосуддя має практичне значення в законотворчій діяльності – для

систематизації норм про відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, визначення місця тієї чи іншої норми в системі норм Особливої частини КК України [98, с. 176]. Тому в нашому дослідженні доцільно також приділити увагу і такому різновиду об'єкту.

Ми підтримуємо думку І.М. Бокоча, що розглядане нами кримінально протиправне діяння слід відносити до кримінальних правопорушень проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування. До цієї групи кримінальних правопорушень проти правосуддя в КК України належать: «Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою» (ст. 371 КК), «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» (ст. 372 КК), «Примушування давати показання» (ст. 373 КК), «Порушення права на захист» (ст. 374 КК), «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» (ст. 380 КК), «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист» (ст. 381 КК), «Розголошення даних досудового слідства або дізнання» (ч. 2 ст. 387 КК) [12, с. 307]. Відповідно, видовим об'єктом таких кримінальних правопорушень вчений визнає суспільні відносини, що виникли та існують у процесі діяльності правоохоронних органів, які провадять досудове розслідування [12, с. 309]. До цього об'єкту слід додати також суспільні відносини, що виникають та існують у процесі провадження дізнання та здійснення процесуального керівництва дізнанням та досудовим розслідуванням з боку органів прокуратури.

Автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» за редакцією В.І. Борисова та В.І. Тютюгіна вважають, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до групи кримінальних правопорушень, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду [44, с. 8]. Об'єкт цих кримінальних правопорушень об'єднує суспільні відносини, якими забезпечується дотримання органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду конституційних принципів здійснення правосуддя в

Україні. Своєрідним правовим гарантом дотримання цих принципів є норми кримінального закону, якими встановлена відповідальність за злочинні посягання на зазначені суспільні відносини [13, с. 135]. Наведена позиція відрізняється від попередньої тим, що визначальним є не вид діяльності, а назва того органу, який здійснює таку діяльність, хоча за своєю суттю ці два розуміння видового об'єкта істотно не різняться.

Тоді як М.В. Шепітько для діянь, передбачених статтями 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 КК України визначає видовий об'єкт як суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя [144, с. 131-132]. Таке розуміння видового об'єкта ґрунтується на самій сутності діяльності відповідних органів, які здійснюють дізнання та досудове розслідування.

А В.В. Шаблистий та А.В. Хашев вважають, що видовим об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності доцільно визнати суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення та охорони судочинства від суспільно небезпечних посягань працівників правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування [143, с. 361].

Отже, ми вважаємо, що розуміння видового об'єкта аналізованих кримінальних правопорушень має синтезувати в собі всі три вищевикреслені позиції, оскільки всі вони характеризують такий об'єкт лише з одного певного боку.

Крім того, враховуючи, що безпосередній вплив на формування та фіксування кримінального правопорушення шляхом штучного створення доказів обвинувачення або іншої фальсифікації передбачене лише як обтяжуюча ознака у ч. 2 ст. 372 КК України, ми підтримуємо думку К.Ю. Скрипник, що більш прийнятним є визначення видового об'єкта аналізованого нами кримінально протиправного діяння через конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують діяльність правоохоронних органів, органів прокуратури та суду з приводу притягнення до кримінальної відповідальності

осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог[127, с. 215].

Таким чином, зважаючи на вищевикладені думки вчених, видовим об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності доречно вважати суспільні відносини, що з'явилися та існують з приводу забезпечення нормального функціонування судочинства в межах дотримання конституційних принципів в частині формування доказової бази по кримінальним провадженням та його охорони від суспільно небезпечних посягань працівників правоохоронних органів, які здійснюють дізнання, досудове розслідування та процесуальне керівництво ними.

Крім того, К.Ю. Скрипник, беручи за основу підхід щодо виокремлення видового об'єкту кримінальних правопорушень, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб виключно на підставі закону з дотриманням усіх процесуальних вимог, виділяє у ньому наступні підвидові об'єкти: 1) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та можливість належного виконання функцій сторони обвинувачення – органів дізнання, досудового слідства, прокуратури (ч.1 ст. 371, статті 372, 373, ч.2 ст. 387 КК України); 2) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій сторони захисту (статті 374, 397 КК України); 3) суспільні відносини у сфері дотримання конституційних принципів діяльності та надання можливості належного виконання функцій суду (ч.2 ст. 371, ст. 375, ч.2 ст. 376, ст. 376–1 КК України) [127, с. 216]. Розуміння даних підвидових об'єктів, що вирізняються за напрямками функціонування різних органів, що приймають участь у здійсненні судочинства чи його забезпечення видається досить спрощеним.

І.М. Бокоч пропонує дослідження видового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя, що вчиняються працівниками

правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування здійснювати за допомогою характеристики структури суспільних відносин, яка включає суб'єктів цих відносин, їх предмет, а також соціальний зв'язок[12, с. 308]. Вважаємо доцільним також здійснити згаданий аналіз за наведеною структурою.

Як зазначає В.Я. Тацій, що «суб'єктами суспільних відносин можуть виступати держава, різні об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи»[57, с. 111]. Так, суб'єктами аналізованих суспільних відносин є держава в особі відповідних правоохоронних органів, які здійснюють дізнання, досудове розслідування, а також процесуальне керівництво останніми, та їх окремих працівників. Відповідно до КПК України такими органами є органи дізнання, досудового слідства та прокуратури.

Водночас, на думку І.М. Бокоча, такими суб'єктами не є окремі працівники відповідних правоохоронних органів. Адже саме правоохоронні органи уповноважені, зокрема, на здійснення кваліфікації кримінальних правопорушень, кримінально-процесуальні норми визначають межі повноважень не окремих працівників, а органів, що здійснюють досудове розслідування[12, с. 308]. Дозволимо собі не погодитись із цією думкою.

Так, під час виконання своїх функцій, особи, уповноважені на здійснення дізнання, досудового розслідування та нагляд за ними хоча і діють як представники організації, відповідного органу, проте згідно з нормами КПК України, є самостійними у своїй процесуальній діяльності, та саме їх незаконні дії призводять до негативних юридичних наслідків для організації.

Суспільна небезпечність притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності полягає у тому, що службові особи, уповноважені законом на притягнення до кримінальної відповідальності, використовують ці повноваження щодо особи, яка завідомо для них не вчиняла кримінального правопорушення, чим грубо порушують права цієї особи, породжують у неї та інших осіб відчуття правової незахищеності, підривають віру у справедливість і законність правосуддя. За своєю

юридичною природою це кримінальне правопорушення є спеціальним видом зловживання владою або службовим становищем[42, с. 797]. Тобто можна сказати, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є одним із спеціальних складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. А як правильно зазначає В.Г. Хашев, що особливістю кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності якраз і є те, що, наприклад, на відміну від злочинів проти основ національної безпеки, кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини здійснюється спеціальними суб'єктами не ззовні, а всередині самої системи відповідних органів. Тобто шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, службовою особою, яка навпаки має забезпечувати їх існування та охороняти від негативного впливу ззовні[142, с. 16]. Те ж саме стосується і кримінальних правопорушень проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час здійснення дізнання, досудового розслідування та процесуального керівництва ними. Тобто саме окремі працівники органів прокуратури, дізнання та досудового слідства є ключовими суб'єктами аналізованих суспільних відносин, оскільки саме їх протизаконні дії призводять до заподіяння шкоди іншим учасникам суспільних відносин. Призначення працівників органів прокуратури, дізнання та досудового слідства полягає у забезпеченні нормального функціонування відповідних правоохоронних органів, тобто здійснення в рамках закону дізнання і досудового розслідування, що ґрунтується на правових нормах, у першу чергу КПК України, які визначають компетенцію таких працівників, коло їх прав, обов'язків та повноважень.

З іншого боку, до суб'єктів суспільних відносин І.М. Бокоч відносить і осіб, щодо яких здійснюється кримінальне судочинство (наприклад, особа, щодо якої порушена кримінальна справа, підозрюваний) [12, с. 308]. Тобто

суб'єктами суспільних відносин є і потерпілі, яких було притягнуто до кримінальної відповідальності не зважаючи на їх невинність.

Що стосується предмету суспільних відносин, то під ним доцільно розуміти все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують певні відносини [142, с. 18]. Водночас, слід розрізняти предмет як структурний елемент суспільних відносин і предмет кримінального правопорушення як самостійну факультативну ознаку складу кримінального правопорушення, що існує поряд з об'єктом. Кожен із цих предметів наділений певними ознаками, соціальною роллю й виконує різне правове призначення [131, с.39]. У цьому контексті наведемо думку В.А. Бортника, який зазначає, що предметом суспільних відносин є матеріальні або нематеріальні утворення, з приводу яких виникають суспільні відносини. Предмет суспільних відносин інтегрує потреби та інтереси учасників. Натомість, предмет кримінального правопорушення — це тільки матеріальні утворення, з приводу яких або шляхом впливу на які вчиняється кримінальне правопорушення. Предмет суспільних відносин є їх обов'язковою ознакою, тоді як предмет кримінального правопорушення є лише факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення. Проте таке розмежування не виключає випадків, коли одна і та сама річ матеріального світу одночасно є і предметом суспільних відносин, і предметом кримінального правопорушення [13, с.24].

Під предметом суспільних відносин групи кримінальних правопорушень, які нами аналізуються, І.М. Бокоч називає діяльність правоохоронних органів щодо провадження досудового розслідування [12, с. 308]. Відповідно, згідно з чинним законодавством, це діяльність органів дізнання, досудового розслідування та прокуратури щодо провадження дізнання, досудового розслідування та процесуального керівництва ними.

Під соціальним зв'язком, як третім структурним елементом суспільних відносин розуміється певна взаємодія, взаємозв'язок суб'єктів цих відносин. Він є обов'язком певної поведінки взаємопов'язаних суб'єктів відносин, об'єктивно існує, незалежно від поведінки окремих індивідів. Сутність

соціального зв'язку встановлюється на основі визначення діяльності суб'єктів відносин з приводу предмета та змісту їх поведінки [56, с.81]. Відповідно це може бути нормальна робота підприємств торгівлі, громадського харчування, служби побуту; раціональне використання природних ресурсів; забезпечення умов праці на виробництві; нормальна службова діяльність тощо[57, с. 111].

У публічній сфері соціальний зв'язок проявляється у тому, що службові особи, діючи від імені органів державної влади та місцевого самоврядування як представники влади, здійснюють управлінські функції щодо підлеглих осіб та окремих громадян, забезпечуючи державну політику, тобто нормальну роботу як державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування в цілому, так і окремих їх установ і організацій. Зловживаючи наданою владою, вони порушують цей соціальний зв'язок, а тим самим і нормальну роботу державних структур, що тягне за собою спричинення істотної шкоди правоохоронюваним інтересам окремих громадян, суспільства та держави в цілому[142, с. 19-20]. Взаємозв'язки суб'єктів аналізованих нами діянь характеризуються наявністю у них взаємних прав та обов'язків, які закріплені у кримінально-процесуальному законодавстві[12, с. 309]. Тобто соціальний зв'язок проявляється у тому, що працівники органів прокуратури, дізнання та досудового слідства діючи від імені відповідних органів виконують повноваження зі здійснення дізнання, досудового слідства та процесуального керівництва ними на підставі і у порядку визначеному в КПК України, тим самим забезпечують нормальну роботу відповідних правоохоронних органів. І коли такі працівники вчиняють будь-яке незаконне діяння, передбачене ст.ст. 371-374, 380-381 та ч.2 ст. 387 КК України, вони тим самим порушують такий соціальний зв'язок та відповідно і нормальну роботу органів дізнання, досудового слідства і прокуратури.

М.В. Шепітько пропонує видовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя «суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя» класифікувати на менші одиниці «підвидові» об'єкти, які об'єднують кілька кримінальних правопорушень проти правосуддя: суспільні

відносини у сфері забезпечення формування доказів, доказової та оціночної інформації; суспільні відносини у сфері забезпечення виконання судового рішення; суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення діяльності стороною захисту[145, с. 20]. Зважаючи на сутність притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, аналізоване діяння посягає саме на суспільні відносини першої групи.

Що стосується, безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, то під ним розуміються конкретні суспільні відносини, яким спричиняється шкода або створюється загроза її спричинення окремим кримінальним правопорушенням[50, с. 13]. У свою чергу безпосередній об'єкт поділяється на основний та додатковий види.

Так, у теорії кримінального права безпосередні об'єкти злочинів прийнято поділяти на види, що є їх класифікацію «по горизонталі». У межах такої класифікації виділяють безпосередній основний та безпосередній додатковий об'єкти. А останній, у свою чергу, поділяється на два види – додатковий обов'язковий і додатковий факультативний [132, с. 70-74].

Серед вчених існують різні позиції щодо визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК. Наприклад, Ю.В. Александров вважає, що основними безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень проти правосуддя є суспільні відносини, що регулюють окремі аспекти діяльності щодо здійснення правосуддя[55, с. 515]. Відповідно вчений основним безпосереднім об'єктом аналізованого нами діяння визнає нормальну, відповідаючу вимогам закону, діяльність органів дізнання, досудового слідства і прокуратури[86, с. 806]. Наведене визначення виглядає досить широким, таким, що не враховує специфіку саме притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Його можна віднести і для таких, наприклад, кримінальних правопорушень, як завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст.371 КК), примушування давати показання (ст.373

КК) або порушення права на захист (ст.374 КК). Тобто фактично це видовий об'єкт, який ми аналізували вище.

А.М. Бойко безпосереднім об'єктом розгляданого кримінального правопорушення визнає інтереси правосуддя в частині забезпечення доведеності вини і гарантій захищеності прав особи від незаконного кримінального переслідування[90, с. 1187]. Таке розуміння об'єкта є більш конкретним, але визначається з точки зору інтересів правосуддя, а не суспільних відносин у цій сфері.

На думку авторів навчального посібника для підготовки до атестації з курсу «Кримінальне право» (м. Дніпро, 2024 р.) безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності виступають «інтереси правосуддя в частині забезпечення доведеності вини і гарантій захищеності прав особи від незаконного обвинувачення»[84, с. 286].

А М.В. Сийплові основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК в КК України поділяє на такі обов'язкові ознаки: суспільні відносини, що забезпечують врегульовану Конституцією України та кримінально-процесуальним законодавством діяльність органів дізнання, досудового слідства та прокуратури щодо притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності; предмет кримінального правопорушення (постанова про притягнення особи як обвинуваченого); потерпілий від кримінального правопорушення (особа є невинуватою у тому кримінальному правопорушенні, в якому вона обвинувачується; особа незаконно набуває процесуального статусу обвинуваченого) [121, с. 6, 10]. У даному визначенні дискусійним виглядає віднесення до структури безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення потерпілого та предмету, тоді як характеристика суспільних відносин заслуговує на увагу.

В.В. Шаблистий та А.В. Хашев безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК в КК України, визначають як суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення прав фізичних

осіб не бути незаконно притягненими до кримінальної відповідальності уповноваженими на те службовими особами правоохоронних органів[143, с. 361-362].

Автори навчального посібнику «Кримінальне право України. Особлива частина» (м. Чернівці, 2022 р.) вважають, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбачено ст. 372 КК України виступають «суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність слідчого, прокурора по здійсненню завдань кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений»[53, с. 259]. До у цьому визначенні переліку посадових осіб доцільно додати, зокрема, й дізнавачів, які також можуть бути суб'єктами притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Враховуючи вищенаведені думки вчених, основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК в КК України, можна визначити як суспільні відносини, що складаються з приводу убезпечення від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб уповноваженими на те службовими особами органів дізнання, досудового слідства та/або прокуратури, за відсутності вини у вчиненні того кримінального правопорушення, що інкримінується таким фізичним особам.

Отже, такий послідовний шлях визначення об'єкта складу кримінального правопорушення від родового до безпосереднього об'єктів має безсумнівне теоретичне та практичне значення, оскільки забезпечує доскональне теоретичне підґрунтя законотворчій та правозастосовній діяльності, надаючи єдиний можливий шлях для правильного тлумачення та застосування норм кримінального законодавства, що, зокрема, проявляється у правильній кваліфікації дій винних осіб, відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень та діянь, які не є кримінально-караними[127, с. 217-218].

Після виключення ст. 375 з тексту КК України може постати питання щодо можливості притягнення суддів до кримінальної відповідальності за винесення завідомо неправосудних вироків щодо завідомо невинних осіб. Дискусію стосовно цього ми розглянемо при аналізі ознак суб'єкта аналізованого злочину.

Що стосується додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, то М.В. Сийпловіч під останнім розуміє права та інтереси, що передбачені Конституцією України та КПК України, особи, яка притягується до кримінальної відповідальності[121, с. 10].

У Конституції України ці права визначено у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». У першу чергу це права визначні у ст.ст. 29 та 62, але процедура притягнення до кримінальної відповідальності передбачає обмеження особи і в інших конституційних правах. У першу чергу мова може йти про обмеження на право вільного вибору місця перебування та/або місця проживання, права на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, втручання в особисте і сімейне життя тощо.

Тому цілком логічно, що Ю.В. Александров до такого виду об'єкту відносить особисту недоторканість особи[86, с. 806]. При цьому В.В. Шаблистий та А.В. Хашев відзначають, що право особи на особисту недоторканість є одним із найважливіших конституційних прав будь-яких фізичних осіб. Відповідно додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України вчені правильно називають суспільні відносини, що забезпечують проголошені Конституцією України та передбачені кримінально-процесуальним законом права, свободи й інтереси фізичної особи, яка незаконно притягується до кримінальної відповідальності [143, с. 362].

У КПК України ці права та інтереси визначено, зокрема, у ст. 42 «Підозрюваний, обвинувачений» у якій закріплено права підозрюваних та

обвинувачених та ст. 43 «Виправданий, засуджений», в якій регламентовано права виправданих осіб.

Отже, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом такого кримінального правопорушення, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення проголошених Розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України та гарантованих кримінальним процесуальним законом (ст.ст. 42, 43 КПК України) прав, свобод та інтересів фізичних осіб, яких безпідставно притягують до кримінальної відповідальності.

Додатковим факультативним об'єктом аналізованого кримінального правопорушення (у разі штучного створення доказів обвинувачення або іншої фальсифікації доказів), на думку М.В. Сийплові, можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують визначений законом порядок діяльності державного апарату в частині підготовки, складання і використання офіційних документів[121, с. 10]. Такий об'єкт буде наявним у разі використання для притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності різного роду сфальсифікованих офіційних документів, що начебто підтверджують вину такої особи.

Отже, аналіз родового, видового та безпосереднього об'єктів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності дозволив сформулювати авторське визначення відповідних різновидів об'єктів, що визначаються особливостями функціонування органів дізнання, досудового розслідування та прокуратури з урахуванням специфіки кожного з органів, що в подальшому сприятиме у визначенні та закріпленні інших елементів складу аналізованого кримінального правопорушення.

1.2. Предмет і потерпілий, як ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Для аналізованого нами кримінально протиправного діяння однією з обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення деякі вітчизняні вчені називають предмет.

Для початку відзначимо, що слід розуміти під такою ознакою складу кримінального правопорушення. Сучасна доктрина кримінального права визнає предмет кримінального правопорушення складовим елементом суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення, а саме речі матеріального світу, посягаючи на які вчиняється кримінальне правопорушення або з особливими властивостями яких пов'язується суспільна небезпечність діяння щодо неконтрольованого поводження з ними, а також у визначених кримінальним законом випадках – інформація. У низці випадків (але не в усіх) ознаки такого предмету набувають відносно самостійної юридичної значущості та у зв'язку з цим закріплюються в диспозиції статті Особливої частини КК України як ознака складу відповідного кримінального правопорушення [50, с. 91]. На думку Є.В. Лащука та А.А. Музики, предмет є факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється кримінально протиправне діяння [72, с.109-110].

У диспозиції основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності предмет не згадується, однак на думку деяких вчених він логічно впливає зі змісту ч.1 ст.372 КК України. Сучасні вітчизняні вчені в галузі кримінального права визнають такі випадки для окремих складів кримінальних правопорушень.

Наприклад, Є.В. Лащук з цього приводу зазначає, предмет має бути визначеним у кримінальному законі або логічно впливати зі змісту

відповідного об'єкта кримінального правопорушення. Лише у випадках, коли предмет визначений (безпосередньо чи опосередковано) у диспозиції певної кримінально-правової норми, він виступає обов'язковою ознакою конкретного складу кримінального правопорушення [71, с. 63].

Відповідно М.В. Сийплові предметом кримінального правопорушення, передбаченого у ч.1 ст. 372 КК, що логічно впливає з його змісту, називає письмове повідомлення про підозру[124, с. 269-270]. Такий висновок вченого ґрунтується на тому, що притягнення особи до кримінальної відповідальності відбувається з моменту оголошення особі підозри у вигляді пред'явлення їй оформленого згідно з положеннями ст.277 КПК процесуального документа – повідомлення про підозру.

Повідомлення про підозру як кримінальний процесуальний документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, яке оформляє у кримінальному процесуальному порядку прокурор або за дорученням прокурора слідчий і який має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу[40, с. 252]. На думку Н.В. Сийплові повідомлення про підозру має пряме відношення до об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, оскільки є процесуальним документом, тобто однією із складових судочинства, а тому не може бути знаряддям чи засобом вчинення такого злочину. Водночас, ними можуть бути комп'ютерна техніка, друкарська машинка, ручка, папір. Слідчий, наприклад, складає повідомлення про підозру на комп'ютері та роздруковує на принтері. Вказані знаряддя мають «активні» ознаки, а саме повідомлення є умовно «пасивним», тобто на нього здійснюється вплив[124, с. 269].

Так, згідно з вирокм Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року, таким документом визнано протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК[27]. А у вироку Київського районного суду м. Харкова від 6 вересня 2021 р. таким

документом визнано протокол пред'явлення осіб для впізнання за фотографією[22].

Водночас, є підстави вважати таке повідомлення про підозру не предметом, а знаряддям чи засобом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України.

Так, А.А. Музика та Є.В. Лащук наводять п'ять правил розмежування предмета та знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення. Проаналізуємо ці правила відносно нашого дослідження. При цьому відзначимо, що наразі ми не будемо чітко вказувати до якої з ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а саме знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення належить письмове повідомлення про підозру, оскільки це питання більш ґрунтовно буде досліджено під час аналізу об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Так, згідно з першим правилом предмет кримінального правопорушення завжди вказує на ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом; знаряддя і засоби полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, з їх допомогою вчиняється кримінальне правопорушення[80, с. 151-152].

Для того, щоб вчинити таке діяння, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності уповноваженій на притягнення осіб до кримінальної відповідальності службовій особі слід вчинити ряд необхідних процесуальних дій. Однією з таких дій виступає повідомлення про підозру.

Слід відзначити, що поняття повідомлення про підозру становить собою комплекс процесуальних дій – нерозривне поєднання складання письмового повідомлення про підозру як процесуального рішення слідчого, прокурора та процесуальних дій у формі власне здійснення такого повідомлення, тобто доведення прийнятого процесуального рішення до відома підозрюваного шляхом його вручення та роз'яснення підозрюваному його процесуальних прав [32, с. 20]. Відповідно повідомлення про підозру є процесуальною дією, яка спроваджується складанням процесуального документа – письмового

повідомлення про підозру [108]. Тобто, з точки зору науки кримінального процесу, повідомлення про підозру як юридичне явище має дуальну природу і повинно одночасно розглядатися і як процесуальне рішення, і як процесуальна дія. Повідомлення про підозру як рішення отримує свою об'єктивізацію в документі, який має назву «письмове повідомлення про підозру» і вимоги до якого зазначені в ст. 277 КПК України. В той же час таке рішення не створює юридичних наслідків до того, як зміст письмового повідомлення про підозру не буде донесено до адресата (або коли не будуть виконані всі можливі процесуальні дії для такого донесення), тобто коли письмове повідомлення про підозру не буде вручено особі, що є третім етапом здійснення повідомлення про підозру[134, с. 214-215]. Отже, з точки зору кримінального права, письмове повідомлення про підозру виступає інструментом, за допомогою якого здійснюється притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, без складання цього процесуального документа неможливо вчинити діяння, передбачене ст. 372 КК України. Хоча не слід виключати того факту, що письмове повідомлення про підозру перебуває в межах суспільних відносин у сфері правосуддя. Отже, за цим правилом письмове повідомлення про підозру має більше ознак знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення.

Згідно з другим правилом знаряддя і засоби є «активними» матеріальними цінностями, тобто вони відіграють «активну» роль у вчиненні кримінального правопорушення і завжди використовуються злочинцем для досягнення певного результату; предмет кримінального правопорушення є «пасивним» у цьому процесі – саме на нього спрямовані діяння злочинця[80, с. 151-152]. Навряд чи є сумніви, що письмове повідомлення про підозру активно використовується винною особою для притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Підтримують цю позицію і фахівці у галузі кримінального процесу, які зазначають, що лише складання та затвердження письмового повідомлення про підозру ще не створює всі юридичні наслідки, які передбачені чинним

кримінальним процесуальним законодавство. Такі наслідки наступають лише після того, як відповідна підозра була вручена. Тобто в будь-якому випадку для створення юридичних прав та обов'язків, пов'язаних з повідомленням про підозру, крім складання письмового повідомлення про підозру обов'язково має відбуватися процес його вручення (або спроби його вручення) [134, с. 214]. Тобто і за цим правилом письмове повідомлення про підозру має більше ознак знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення, а не предмету кримінального правопорушення.

Відповідно до третього правила, предмет посягання є характерним для кримінальних правопорушень, що вчиняються як у формі суспільно небезпечної дії, так і бездіяльності. Знаряддя і засоби притаманні лише тим кримінальним правопорушенням, які вчиняються у формі суспільно небезпечної дії [80, с. 151-152]. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може бути вчинено лише у формі дій, тобто активної поведінки суб'єкта відповідного кримінального правопорушення. За цим правилом письмове повідомлення про підозру однозначно належить до знарядь чи засобів вчинення кримінального правопорушення.

Згідно з четвертим правилом, властивості предмета, як правило, використовуються у більш менш віддаленому майбутньому, а властивості знарядь завжди використовуються злочинцем безпосередньо при вчиненні кримінального правопорушення. Водночас засоби вчинення кримінального правопорушення можуть використовуватися на будь-якій стадії вчинення кримінального правопорушення [80, с. 151-152]. Письмове повідомлення про підозру завжди використовується винною особою безпосередньо в процесі притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а не через певний час, що минає після такого притягнення. Тобто згідно з цим правилом письмове повідомлення про підозру також належить до знарядь чи засобів вчинення кримінального правопорушення.

Нарешті, відповідно до п'ятого правила, існування знарядь залежить від наявності у складі кримінального правопорушення предмета або потерпілого

від кримінального правопорушення – без предмета посягання або потерпілого від кримінального правопорушення немає і знарядь його вчинення. І навпаки, існування предмета кримінального правопорушення не залежить від наявності у складі конкретного кримінального правопорушення тих чи інших знарядь, а також засобів вчинення кримінального правопорушення [80, с. 151-152]. Існування письмового повідомлення про підозру напряду залежить від наявності у складі аналізованого кримінального правопорушення потерпілого, тобто конкретної невинної особи яку притягують до кримінальної відповідальності шляхом оголошення їй такого письмового повідомлення. Без наявності потерпілого відсутні формальні підстави скласти таке повідомлення. Крім того, існування письмового повідомлення про підозру, як інструменту оголошення підозри, залежить від інших знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. Це, зокрема: комп'ютер, принтер, папір на якому друкуватиметься повідомлення про підозру, інші процесуальні документи по відповідному кримінальному провадженню тощо.

Отже, з аналізу всіх п'яти правил розмежування предмета та знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення випливає, що письмове повідомлення про підозру належить не до предмета, а до таких ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення як знаряддя та засоби, до яких належать також всі інші процесуальні документи кримінального провадження, за яким завідомо невинну особу притягують до кримінальної відповідальності.

Єдиним аргументом прихильників позиції, що письмове повідомлення про підозру належить до предмету кримінального правопорушення може бути те, що предмет кримінального правопорушення є складовою об'єкта кримінального правопорушення та нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, які охороняються кримінальним законом і яким завдано істотної шкоди чи створюється загроза її заподіяння[80, с. 128]. Так, дійсно письмове повідомлення про підозру нерозривно пов'язане із суспільними відносинами у

сфері правосуддя, оскільки є ключовим інструментом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Водночас, згідно з одним із п'яти правил встановлення предмета кримінального правопорушення, які запропонували А.А. Музика та Є.В. Лащук з приводу предмета вчиняються кримінально протиправні діяння та здійснюється безпосередній кримінально протиправний вплив на нього (інколи – без такого впливу), а також предмет (у переважній більшості складів кримінальних правопорушень) відрізняється від «активних» ознак – знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення своєю «пасивністю» і зв'язком з об'єктом кримінального правопорушення[80, с. 128]. А головною метою для особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 372 КК України, є не просто складання процесуального документа – повідомлення про підозру, а саме використання такого документа як одного із найголовніших інструментів при притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Це правило зайвий раз доводить, що письмове повідомлення про підозру хоча і є складовою суспільних відносин у сфері правосуддя, але за більшістю ознак належить до об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення.

Під потерпілим від кримінального правопорушення розуміється особа, яка наділена ознаками, що прямо названі у кримінальному законі чи які випливають з інших ознак складу кримінального правопорушення, і стосовно якої здійснюється кримінально протиправне посягання[135, с. 176]. Потерпілий поряд із предметом кримінального правопорушення є факультативною ознакою його складу, що безпосередньо впливає зі структури об'єкта. У низці випадків предмет суспільних відносин чи певне соціальне благо є суто особистим, невідчужуваним від людини. Такими, наприклад, є життя, здоров'я людини, її статеві свобода та статеві недоторканість. У цих випадках, наприклад у разі вбивства (ст. 115 КК України) чи зґвалтування (ст. 152 КК України), потерпілий стає обов'язковою ознакою складу злочину. У кримінальному праві, на відміну від кримінального

процесуального права, ним може бути визнана лише фізична особа, якій злочином завдано відповідну шкоду[50, с. 94]. Потерпілий як ознака складу кримінального правопорушення характеризує людину, з приводу якої вчиняється кримінальне правопорушення та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, кримінальним правопорушенням завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння)[80, с. 82-83]. Кримінально-правове поняття потерпілого необхідне для вирішення питань, пов'язаних із криміналізацією, кваліфікацією, диференціацією кримінальної відповідальності, звільненням від кримінальної відповідальності. Інакше кажучи, для багатьох кримінальних правопорушень потерпілий має таке саме серйозне кримінально-правове значення, як для інших кримінальних правопорушень їх предмет[42, с. 159]. Одним із таких кримінальних правопорушень виступає і аналізоване нами притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

У теорії кримінального права склалося дві позиції з приводу розуміння потерпілого від кримінального правопорушення: одні вважають, що це лише людина, а другі – як людина, так і інші соціальні утворення (юридична особа, держава, суспільство). Найбільш поширеною є концепція «потерпілий – людина» [31, с. 67]. Не заглиблюючись у дискусію, оскільки вона не входить до предмету нашого дослідження, відзначимо, що ми також є прихильниками даної концепції, оскільки в кінцевому рахунку саме людині заподіюється шкода від вчинення кримінального правопорушення, тоді як юридичні особи, держава та суспільство виступають проміжними ланками в спричиненні шкоди. Якщо визнати потерпілим все суспільство, то тоді потерпілий буде наявним у будь-якому кримінальному правопорушенні. Крім того, статус потерпілого є юридично зайвим і для держави – потужного суб'єкта кримінально-правових відносин, що може застосовувати від власного імені примус[119, с. 142]. Отже, для потреб кримінального права виділяти інших потерпілих, крім людей, не є доречним.

А.А. Музика та Є.В. Лашук виділяють наступні ознаки потерпілого від кримінального правопорушення: 1) *біологічні*. Вони характеризують його як людину – йдеться про певний вік (зокрема, малолітня чи неповнолітня особа); стать (жіноча або чоловіча); стан здоров'я тощо; 2) *соціальні*. Вони визначають соціальний статус потерпілого (зокрема, суддя, державний діяч, працівник правоохоронного органу), національність, ставлення до релігії, політичні переконання, освіту тощо; 3) *юридичні*. Вони характеризують потерпілого у кримінально правовому аспекті. До них належать: наявність кримінально протиправного діяння, вчиненого з приводу певної людини та (або) якій цим діянням, відповідно до кримінально-правової норми, завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння); наявність мети вчинення кримінального правопорушення саме з приводу певної людини; форма законодавчого визначення аналізованого поняття (як саме – безпосередньо чи опосередковано (як, наприклад, у ст. 129 КК) потерпілий від кримінального правопорушення визначений у кримінально-правовій нормі); факультативність ознаки «потерпілий від кримінального правопорушення» – вона не є обов'язковою для всіх складів кримінальних правопорушень; «підпорядкованість» потерпілого від кримінального правопорушення об'єкту посягання[80, с. 85-86].

Потерпілий від кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України, є обов'язковою ознакою його складу, оскільки вказівка на нього міститься у диспозиції розглядової кримінально-правової норми, де ця ознака називається як «завідомо невинний». Такій особі притаманні всі вищеперелічені ознаки.

Так, щодо біологічних ознак, то, на нашу думку, немає обмежень стосовно визнання потерпілою від діяння, передбаченого у ст. 372 КК, особи залежно від її стану здоров'я. Але щодо віку та статі такі обмеження існують. Що стосується віку кримінального правопорушення, то такі обмеження знаходяться у вікових межах, коли особу може бути притягнуто кримінальної відповідальності. Такі вікові рамки встановлено у ст. 22 КК України:

чотирнадцять або шістнадцять років, залежно від виду кримінально протиправного діяння. Крім того, за деякі кримінальні правопорушення кримінальна відповідальність може наставати і з більшого віку: вісімнадцять або двадцять п'ять років (наприклад, ст.ст. 156, 304, 365, 366, 375 КК України). При чому вищого граничного віку кримінальної відповідальності не передбачено. Отже, потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, може бути лише особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України, за якою таку особу завідомо невинно притягують до кримінальної відповідальності.

Водночас, ч. 2 ст. 97 КК України передбачено, що до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, суд може застосувати примусові заходи виховного характеру[59]. До таких заходів, відповідно до ч.2 ст. 105 КК України, належать: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля та встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку та має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування вартості заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років[59]. Застосування цих заходів є діяльністю уповноважених органів чи осіб (суду, слідчого або прокурора) щодо прийняття та закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення, зміну, пом'якшення, продовження, припинення чи визначення регламентованих законом юридичних наслідків вчиненого кримінально протиправного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [149, с. 178–179]. Недоліком кримінального

законодавства є те, що не встановлено мінімальний вік, з якого можливо застосувати такі заходи. Цей вік регламентовано у КПК України.

Так, відповідно до ст. 498 КПК України кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність[67].

Гіпотетично можна уявити ситуацію, коли до малолітньої особи застосовують примусові заходи виховного характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, якого вона завідомо не вчиняла. Звичайно, така ситуація може виникнути досить рідко, але її не слід виключати. Таке діяння не буде містити склад кримінального правопорушення у вигляді притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, оскільки застосування примусових заходів виховного характеру до осіб які не досягли віку кримінальної відповідальності не може вважатись притягненням до кримінальної відповідальності.

Проте реалізація примусу щодо неповнолітнього зумовлює в нього почуття того, що він покараний. У цьому віці неповнолітні ще не мають чіткого уявлення, як розмежувати примусові заходи виховного характеру та покарання. Водночас у разі застосування окремих видів примусових заходів виховного характеру відбувається зміщення акцентів від виховання до примусу. Особливо це яскраво виражено у процесі поміщення їх до спеціальних виховних установ соціальної реабілітації, які дуже часто називають «маленькими колоніями». Небажаними для застосування є примусові заходи, які надто схожі за обмеженнями до покарання, тобто до каральних заходів[102, с. 469]. Тобто до досить суворих заходів виховного характеру, відповідно до п.5 ч.2 ст. 105 КК України, можна віднести, зокрема, направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи

для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років[59]. Крім того, згідно з ч. 4 ст. 499 КПК України за наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена ст. 498 КПК України, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. При чому бути продовжено ще на тридцять днів [67]. Тобто фактично за своєю суттю вищезазначені заходи являють позбавлення волі.

Особу, яка здійснить процес реалізації примусових заходів виховного характеру до особи, яка завідомо не вчиняла відповідне суспільно небезпечне діяння, можливо буде притягнути до кримінальної відповідальності лише за ст.ст. 365 та 366 КК України у разі доведення вини у вчиненні даних кримінальних правопорушень. Проте санкції названих статей КК України є більш м'якими, ніж покарання за ст. 372 КК України. Отже, постає питання: чи буде справедливою можливість призначити більш суворе покарання за притягнення завідомо невинної повнолітньої особи до кримінальної відповідальності, ніж за направлення до суду провадження щодо малолітньої особи, стосовно призначення їй примусових заходів виховного характеру за вчинення суспільно небезпечного діяння, якого вона також реально не вчиняла? На нашу думку, наявний стан законодавства в цій частині не повною мірою відповідає принципу справедливості.

Вищенаведені міркування також можна поширити і стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, що містять ознаки кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК України, у стані неосудності та до яких застосовуються примусові заходи виховного характеру. У цьому контексті заслуговують на увагу наступні тези П.П. Андрушко: «Буквально поняттям «притягнення завідомо невинного до кримінальної

відповідальності» не охоплюється притягнення до застосування заходів кримінально-правового характеру у вигляді примусових заходів медичного або виховного характеру осіб, до яких такі заходи не можуть бути застосовані, за умови, що слідчий, прокурор усвідомлюють факт відсутності підстав для застосування якогось із цих заходів до конкретної особи. Кваліфікація ж таких дій як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності буде, очевидно, застосуванням закону про кримінальну відповідальність за аналогією. Хоча формулювання норм КПК в КК України, якими визначаються (регламентуються) підстави і порядок розпочатку кримінального провадження та застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, дають певні підстави і для протилежного висновку. Але це буде стосуватись лише ситуації, коли факт неосудності особи буде встановлений під час досудового розслідування після повідомлення їй про підозру. Водночас можливі ситуації, коли припущення про неосудність особи у слідчого, прокурора виникне до повідомлення про підозру після внесення відповідних відомостей до ЄРДР чи навіть в момент внесення до ЄРДР відомостей про вчинення особою кримінального правопорушення. Повідомляючи такій особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, слідчий тим самим притягує до кримінальної відповідальності особу, яка не є і не може бути визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення» [3, с. 71].

А примусові заходи медичного характеру називаються так тому, що призначаються особі незалежно від бажання і бажання її близьких, тягнуть за собою деякі обмеження волі хворого, призначаються, змінюються і припиняються тільки судом [73, с. 54]. Вони є досить суворим видом заходів кримінально-правового впливу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 94 КК України: «Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним

наглядом; 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом» [59]. Тобто з існуючих чотирьох видів примусових заходів медичного характеру лише один не пов'язаний з ізоляцією від суспільства, а всі інші заходи фактично є позбавленням волі. Відповідно, незаконне поміщення особи, до закладу з надання психіатричної допомоги за вчинення кримінального правопорушення, якого вона не вчиняла, також є досить суворим заходом державного примусу. Тому кримінальне провадження щодо неосудної особи, яка завідомо не вчиняла кримінального правопорушення, також має отримати належну кримінально-правову оцінку.

Отже, доцільним буде передбачити кримінальну відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинної особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України. Також у цій статті слід передбачити і відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинної особи, яка через неосудність не підлягає кримінальній відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України.

Таку саму позицію підтримує у своєму дисертаційному дослідженні і К.Ю. Скрипник[126, с. 158-159].

Ця пропозиція частково відповідає також і позиції авторів проєкту нового КК України, які пропонують у ст. 8.2.7 передбачити кримінальну відповідальність за свавільне притягнення до кримінальної відповідальності в частині звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру та примусових заходів виховного характеру без визначених законом підстав[64]. Однак зауважимо, що назва пропонованої статті унеможлиблює таке діяння стосовно дітей віком від одинадцяти до чотирнадцяти років, оскільки вони не досягли віку кримінальної відповідальності і тому не можуть бути безпідставно притягнені до такого

виду юридичної відповідальності. До цього питання ми ще повернемося при розгляді об'єктивної сторони аналізованого кримінально протиправного діяння.

Проте, П.П. Андрушко вважає, що застосуванню примусових заходів медичного або виховного характеру щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, відповідно до чинного КПК, також має передувати повідомлення їм про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і проведення досудового розслідування. Вчений наголошує, що таким особам має повідомлятися не підозра у вчиненні кримінального правопорушення, а підозра у вчиненні суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. Крім того, такі особи просто не несуть кримінальної відповідальності, а не звільняються від неї[4, с. 213]. Наведені міркування вченого не відповідають чинному КПК України, оскільки згідно з положеннями Глави 22 цього кодексу підозру можна повідомити лише особі, винній у вчиненні кримінального правопорушення.

Що стосується статі потерпілої особи, то вживання у диспозиції ст. 372 КК України терміну «завідомо невинного» вказує, що таким може бути лише особа чоловічої статі.

У 2008 році Європейський парламент став першою міжнародною організацією, яка прийняла директивні положення про використання гендерно нейтральної лексики в різних мовах для застосування на міжнародному й національних рівнях. Гендерно нейтральна мова – це не лише питання політичної коректності. Така лексика сприяє уникненню непорозумінь і точнішому і яснішому викладу інформації в текстах, спрямованих на широкі кола суспільства, що представлені як жінками, так і чоловіками. Гендерної нейтральності можна досягти кількома шляхами як в англійській, так і в українській мові. Насамперед варто уникати використання чоловічого роду без нагальної потреби. Це стосується слова й словосполучення з лексемою “man” (чоловік) в англійських текстах, що часто позначає як чоловіків, так і

жінок. Його замінюють нейтральними “human” (людина) або “person” (особа) [70, с.19-20].

Фемінізація сприяє усуненню проблеми небажаної гендерної забарвленості, але вона й ускладнює текст. Уникання та заміна гендерно специфічних слів може зашкодити доступності тексту. Утім, нагальні проблеми відтворення гендерної нейтральності викладу в правових документах, уникання або використання нейтральних еквівалентів гендерно забарвлених назв осіб, де це можливо, як, наприклад, не «мешканець», а «особа, що мешкає»; уникання гендерно забарвлених займенників, наприклад, не «кожен», а «кожна особа», та уникання гендерно маркованих прикметників чи дієслів є дієвими й часто застосовними шляхами гендерної нейтралізації українського офіційно-ділового мовлення під час укладання документів[70, с.19-20].

Тобто при укладанні диспозиції аналізованої норми законодавець порушив такий принцип побудови тексту кримінального закону, як «гендерна нейтральність». У тексті КК для позначення потерпілих переважно вживається термін «особа». Цей термін хоча і жіночого роду, але є загальноновжваним та традиційним для вітчизняного кримінального права. У чинному тексті КК України його вжито понад 200 разів. У ст. 62 Конституції України, що прирюмує презумпцію невинуватості також використовується термін «особа».

У цьому контексті відзначимо тези О.М. Мусиченко, що важливий аспект підвищення рівня зрозумілості кримінального закону – це правило, відповідно до якого використовуючи загальноновживану лексику, слід обирати слово, яке є найбільш уживаним для носіїв мови, є традиційним, відомим (у мовознавстві в синонімічних рядах воно має назву стрижневого слова, домінанта, слова-показника), і разом з тим слід не забувати про точність та однозначність у визначеному контексті[81, с.137].

Тому більш доцільним вважається вживання для позначення потерпілого від злочину, передбаченого ст. 372 КК України не терміну

«невинний», а словосполучення «невинна особа». Хоча у подальшому ми розглянемо також питання можливості заміни терміну «невинна» на «невинувата».

Розглядаючи соціальні ознаки потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, відзначимо, що соціальний статус потерпілого значення для кваліфікації не має, оскільки будь-яка особа, незалежно від місця роботи чи проживання, освіти, громадянства, політичних чи релігійних переконань тощо має перебувати під однаковою кримінально правовою охороною.

Юридичні ознаки потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України проявляються, зокрема, у тому що потерпілий від цього кримінального правопорушення прямо визначений у кримінально-правовій нормі як «завідомо невинний». Ця ознака є обов'язковою для аналізованого складу кримінально протиправного діяння. Тому є потреба точного визначення змісту наведеного поняття.

У доктрині кримінального права існує багато різних точок зору щодо специфічних ознак завідомо невинної особи як потерпілого саме від кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України[11, с. 78]. Наведемо лише деякі з них.

Так, на думку В.І. Тютюгіна, потерпілим від злочину за ст. 372 КК України є особа, невинувата у вчиненні того кримінального правопорушення, котре їй інкримінується. При цьому це може бути як особа, що взагалі не вчинила жодного кримінального правопорушення, так і та, що вчинила інше кримінальне правопорушення, ніж те, за яке її притягують до кримінальної відповідальності [61, с.884].

А М.В. Сийпловіч вважає, що потерпілий як ознака складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, має такі ознаки: 1) особа є невинуватою у тому кримінальному правопорушенні, в якому вона підозрюється чи обвинувачується; 2) особа набуває незаконно процесуального статусу підозрюваного (обвинуваченого)[124, с. 267].

І.М. Бокоч потерпілою від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України називає особу, яка не вчиняла будь-якого кримінального правопорушення, або не вчиняла інкримінованого їй кримінального правопорушення, або не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з наявністю інших обставин, що виключають провадження у кримінальному процесі [11, с.80]. А В.М. Савицька вважає, що під «завідомо невинним» розуміється особа, вину якої апріорі для винного не було доведено в законному порядку [113, с. 194].

В.О. Навроцький виокремлює об'єктивні та суб'єктивні ознаки завідомо невинної особи. За об'єктивною ознакою завідомо невинною є особа, яка взагалі не вчиняла будь-якого кримінального правопорушення, або ж не вчиняла кримінального правопорушення, котре їй інкримінується, або не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з наявністю інших обставин, що виключають кримінальне провадження у справі. За суб'єктивною – «завідомість», котра означає, що факт невинності особи, наявності обставин, що виключають провадження у справі, точно, достеменно відомий особі, яка притягує таку невинну особу до кримінальної відповідальності [82, с.539].

Наявність різних думок можна пояснити, зокрема, тим, що у законодавчих актах не закріплено єдиного визначення поняття «завідомо невинної особи». Слід відзначити, що серед наведених визначень, найзмістовніше описуються всі ознаки потерпілого у В.О. Навроцького.

Крім того, як відзначає І.М. Бокоч, що поняття «винність» і «невинність» мають різні значення у кримінальному праві та у кримінальному процесі. Так, у кримінальному праві вони розглядаються як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а в кримінальному процесі – як причетність (непричетність) особи до вчиненого кримінального правопорушення. Вчений вважає, що у ст.372 КК України поняття «невинний» вживається саме у кримінально-процесуальному значенні [11, с.78]. Слід зробити зауваження, що використання кримінально-процесуальних термінів кримінальному праві не є зовсім доречним, оскільки може внести плутанину

як у діяльність правозастосовчих органів, так і наукові пошуки вчених у цих галузях права, зважаючи на те, що в межах інституту співучасті у кримінальному праві виділяється така тема, як «причетність до кримінального правопорушення». Така «причетність» має зовсім інше значення, ніж у кримінальному процесі. Тому радше за все мова має йти про уніфікацію розуміння споріднених термінів у кримінальному праві та кримінальному процесі.

На сьогодні, доречніше піти іншим шляхом, переглянувши доцільність самого використання терміну «невинна особа» у диспозиції ст. 372 КК України.

Наприклад, автори проєкту нового Кримінального кодексу України пропонують використовувати для позначення потерпілого від кримінального правопорушення «Свавільне притягнення до кримінальної відповідальності» терміном «особа» [64]. Таке розуміння потерпілого є дуже неконкретизованим, оскільки не містить ознак, які допомогли би відмежувати такого потерпілого від потерпілих в інших складах кримінальних правопорушень.

А І.М. Бокоч пропонує відмовитись від використання у диспозиції ч.1 ст.372 КК України термінологічного звороту «завідомо невинний» та ввести у понятійний апарат КК словосполучення «особа, яка завідомо не підлягає кримінальній відповідальності». На думку вченого ця пропозиція є правильною за суттю, оскільки допомагає уніфікувати термінологію кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Тому диспозицію ч.1 ст.372 КК України доцільно викласти у такій редакції: «Притягнення до кримінальної відповідальності слідчим або прокурором особи, яка завідомо для них їй не підлягає» [11, с.80]. В даній пропозиції слід відзначити досить складне для сприйняття формулювання «завідомо для них їй не підлягає». При конструкції дефініцій у кримінальному законі бажано дотримуватись лаконічності.

У контексті цього нагадаємо про принцип економного використання мовних конструкцій, котрого слід дотримуватись при побудові кримінального закону. Цей принцип охоплює такі вимоги як лаконічність, стислість, компактність кримінально-правових норм. Даний принцип не повинен суперечити принципу адекватності вираження норм, адже якнайточніше відображення змісту іноді може порушувати принцип економії тексту. Втім, це не повинно означати лексичну надмірність тексту, перенавантаження його зайвими зворотами тощо[81, с.133].

А на думку Г.О. Усатого, термін «невинна особа», що дотепер використовується у чинному кримінальному законодавстві, не відповідає ст. 62 Конституції України, де воно давно змінене на більш точне за змістом поняття - «невинувата особа» [136, с. 9].

Так, відповідно до ч.1 ст. 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [47]. А відповідно до ч.2 цієї ж статті: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» [47].

Згадується «невинувата особа» й у ч.2 ст.2 КК України. Зважаючи на це, М.В. Сийпловіч пропонує здійснити відповідну заміну термінів й у ст.372 КК України [124, с. 267]. Цю пропозицію підтримує і С. Кравченко[49, с. 121], а також В.М. Савицька[113, с. 194]. Крім того, поняття «невинувата особа» використовується й у чинному КПК України. Так, у ст.17 якого під нею розуміється особа, вину якої не було доведено у порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили[67].

Відповідно до Академічного тлумачного словника «невинний», зокрема, означає: «1. Який не має за собою вини; який не зробив нічого злочинного. 2. Морально чистий, непорочний»[91]. А «невинуватий» означає «той, хто не має за собою вини, не зробив злочину, не провинився у чомусь»[16, с. 749]. Тобто одне зі значень цих термінів співпадає. Проте термін «невинний» має

ще одне значення, котре також може використовуватись правозастосовчими органами при тлумаченні положень ст. 372 КК України. А це порушує заборону в кримінальному законі використовувати синоніми на позначення аналогічного поняття, явища, які мають різні відтінки значення, так звані ідеографічні синоніми. Серед них слід обирати те, яке має найпоширеніше значення в мові, і передає найточніший зміст [81, с.137].

П.П. Андрушко під невинністю особи пропонує розуміти відсутність в її діях події кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності (відсутність підстави кримінальної відповідальності — кримінального правопорушення) [4, с. 177]. Але слід уточнити, що має бути відсутність події того кримінального правопорушення, склад якого інкримінують особі, яка його не вчиняла. Але ж така особа могла вчинити інше кримінальне правопорушення, а тому невинною у змісті загального тлумачення цього терміну її назвати вже не можна. Наприклад, особа вчинила грабіж, а їй оголошують підозру про вчинення нею розбою, якого вона завідомо для дізнавача, слідчого чи прокурора не вчиняла.

Зважаючи на це, думки вчених, які пропонують використовувати у диспозиції ст. 372 КК України термін «невинувата» заслуговують на увагу, оскільки «невинною» слід вважати таку особу, яка раніше не вчинила жодного кримінально-протиправного діяння, поряд із тим, що їй незаконного інкримінується. Тоді як «невинуватою» можна вважати особу, яка не вчиняла кримінального правопорушення, що їй інкримінується, водночас вона могла вчинити будь-яке інше кримінальне правопорушення. Отже, заміна терміну «невинна особа» саме на термін «невинувата особа» у ст.372 КК України може призвести до узгодження обсягу змісту поняття потерпілого від розгляданого кримінально-протиправного діяння з його законодавчим розумінням у Конституції України та КПК України.

Слід також відмітити, що з системного тлумачення норм Конституції України та КК України випливає, що під захистом положень чч. 1-2 ст. 62 Конституції України перебувають лише особи які вчинили злочини, водночас

на осіб, які вчинили кримінальні проступки положення цих норм Основного закону не поширюються.

1.3. Об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Невід'ємним елементом складу такого кримінального правопорушення, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є його об'єктивна сторона, під якою у доктрині кримінального права розуміється система передбачених законом про кримінальну відповідальність зовнішніх ознак кримінально протиправного посягання, а також об'єктивних умов його здійснення[50, с. 100]. На практиці при здійсненні кримінального переслідування насамперед, як правило, встановлюється саме об'єктивна (найбільш інформативна) сторона кримінального правопорушення, на підставі чого надалі з'ясовується зміст його інших ознак. Законодавець також віддає перевагу об'єктивній стороні як носію наочної і більш-менш однозначно фіксованої інформації. За загальним правилом, ознаки саме цього елемента складу кримінального правопорушення зазначаються в диспозиціях норм Особливої частини КК найбільш повно[42, с. 163].

Суттєвий внесок у дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення зробили такі, зокрема, вітчизняні вчені, як: П.С. Берзін, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, О.М. Миколенко, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, Є.В. Шевченко Н.М. Ярмиш та інші.

До структури об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення загальноприйнято включати наступні ознаки: суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя й засоби вчинення кримінального правопорушення[31, с.71].

Вищезгадані ознаки поділяються на обов'язкові та факультативні. Єдиною обов'язковою з них є суспільно небезпечне діяння. Жодного кримінального правопорушення без діяння вчинити неможливо. Факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок (обидві ознаки вважаються обов'язковими лише для матеріального складу кримінального правопорушення), місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки набувають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли прямо передбачаються в диспозиції статті Особливої частини КК України або з необхідністю впливають із неї, враховуючи семантику й техніко-юридичний спосіб опису умов учинення суспільно небезпечного діяння [50, с. 101].

У ч.1 ст.372 КК України об'єктивну сторону розгляданого злочинного діяння сформульовано наступним чином:

«Притягнення ... до кримінальної відповідальності...» [59].

Аналіз вищенаведеної диспозиції свідчить, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є лише діяння у формі активних дій, тоді як інші ознаки не включено до складу розгляданого нами кримінально протиправного діяння. Вчені у галузі кримінального права такі склади кримінальних правопорушень називають формальними, оскільки вони не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків.

Як зазначав П.С. Матишевський, що окремі склади кримінальних правопорушень виписані в законі як формальні з багатьох підстав, а саме: враховується те, що певні кримінально протиправні діяння самі по собі, незалежно від їх наслідків, мають дуже високу суспільну небезпеку [78, с. 83].

Відповідно аргументованою є наявність у КК України норми, якою передбачено захист особи від необґрунтованого процесуального примусу і яка є також передумовою виключення засудження невинуватих осіб. Оскільки слідчий та прокурор зобов'язані притягати до кримінальної відповідальності

лише осіб, стосовно яких є достатні докази їхньої вини у вчиненні певного злочину, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є порушенням принципу презумпції невинуватості, закріпленого у ст. 62 Конституції України[49, с. 119]. Суспільна небезпечність притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності полягає в тому, що службові особи, уповноважені законом на притягнення до кримінальної відповідальності, використовують ці повноваження щодо особи, яка завідомо для них не вчиняла кримінального правопорушення, чим грубо порушують права цієї особи, породжують у неї та інших осіб відчуття правової незахищеності, підривають віру у справедливість і законність правосуддя[42, с. 797]. Тобто віднесення такого кримінально протиправного діяння, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності до формальних кримінальних правопорушень вважається цілком виправданим, враховуючи його високий ступінь суспільної небезпечності.

Отже, у межах цього підрозділу розглянемо діяння, передбачене в основному складі кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України, що визначається у тексті кримінального закону як «притягнення до кримінальної відповідальності».

Слід відзначити, що кримінальна відповідальність – це особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється офіційна оцінка поведінки особи як кримінально протиправної. Вона настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, матеріалізується в обвинувальному вирокі суду і зазвичай включає: засудження особи за вчинене кримінальне правопорушення, призначення їй покарання, його відбування, судимість тощо, – але може бути реалізована і у формах засудження особи без призначення їй покарання або засудження особи із звільненням її від покарання чи його відбування[42, с. 797]. Притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності більшою мірою вчиняється саме з метою засудження особи за вчинене кримінальне правопорушення, якого вона не вчиняла.

П.П. Андрушко зазначає, що поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» є кримінально-процесуальним[4, с. 181]. Дійсно, законодавче визначення аналізованого поняття міститься у кримінально-процесуальному законодавстві. Так, відповідно до п.14 ч.1 ст.3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення[67].

Хоча, як відзначає М.І. Хавронюк, що у процесуальному сенсі притягнення до кримінальної відповідальності є не стадією, а юридичним фактом офіційного реагування уповноваженим суб'єктом на протиправну поведінку особи і водночас проявом державної волі у доведенні за встановленою процедурою до відома особи про наявність законних підстав для її кримінального переслідування[42, с. 797]. Таку думку можна обґрунтувати, зокрема, тим, що в КПК України законодавець нормативно закріпив лише дві стадії, прямо даючи їх визначення у ст. 3 КПК України, а саме «досудове розслідування» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України), чітко наголошуючи, що це стадії кримінального провадження. Будь-якої згадки про інші стадії кримінального процесу в КПК України немає[128, с. 152]. Хоча загальноприйнято виділяти значно більшу кількість таких стадій. Наприклад, автори першого науково-практичного коментаря до КПК України вважають, що кримінальне провадження здійснюється стадійно та виокремлюють дев'ять стадій: 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) досудове розслідування; 3) підготовче судове засідання; 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 8) перегляд судових рішень за виявленими обставинами; 9) виконання судових рішень [66, с. 26]. Як бачимо, серед названих стадій, відсутня така стадія як притягнення до кримінальної відповідальності. Це пов'язано із тим, що

визнання притягнення до кримінальної відповідальності самостійною стадією кримінального провадження викликає певні заперечення. По-перше, такий підхід законодавця є суперечливим, оскільки повідомлення особі про підозру здійснюється під час досудового розслідування, а отже, одна стадія кримінального провадження виникає в іншій стадії, що є алогічним [7, с.115–116]. Так, відповідно до п.5 ч.1 ст.3 КПК України досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [67]. Процедура притягнення до кримінальної відповідальності розпочинається саме в межах досудового розслідування. По-друге, це положення не узгоджується із Рішенням КС України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, в якому зазначено, що «процес притягнення до юридичної відповідальності має стадійний характер. Початковим його моментом у кримінальних справах є винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення (*на сьогодні – повідомлення про підозру*). Притягнення до відповідальності передувє настанню самої відповідальності, тобто ці поняття не є тотожними» [7, с.115–116; 109]. Тому не заглиблюючись у дискусійні аспекти науки кримінального процесу відзначимо, що для науки кримінального права достатнім буде розуміння того, що притягнення до кримінальної відповідальності є юридичним фактом офіційного реагування уповноваженим суб'єктом, тобто працівником дізнання, досудового слідства або прокуратури, на вчинення фізичною особою діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення.

На думку М.В. Сийплові притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності являє собою завідомо неправдиве, тобто таке, що не відповідає дійсності, повідомлення про підозру особі про вчинення

кримінального правопорушення, яке разом з обвинувальним актом та сфальсифікованими, штучно створеними доказами направляється до суду з метою його розгляду[120, с. 117]. Автори навчального посібнику «Кримінальне право України. Особлива частина» (м. Чернівці, 2022 р.) вважають, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності «полягає у вчиненні таких дій, як: а) складання письмового повідомлення про підозру (ст. 277 КПК України) і б) вручення цього повідомлення особі, що підозрюється у вчиненні певного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 42, ст. 278 КПК України)»[53, с. 259].

Щодо моменту початку, та моменту закінчення аналізованого кримінально протиправного діяння, то згідно з рішенням КС України в справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності після постановлення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили. Сам факт порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, пред'явлення їй обвинувачення (*на сьогодні – повідомлення про підозру*) не можна визнати як кримінальну відповідальність. Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили[109]. Вищенаведене дає П.П. Андрушку підстави вважати, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є триваючим злочином, який розпочинається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і триває до моменту закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК України. А кінцевим результатом притягнення невинної особи до кримінальної відповідальності на думку цього вченого, є здебільшого, наступне ухвалення щодо неї неправосудного обвинувального вироку або застосування щодо неї примусових заходів медичного чи виховного характеру[4, с. 181]. Але такий

кінцевий результат перебуває за межами складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, оскільки така процесуальна діяльність щодо ухвалення вироку або рішення про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру приймає суддя, відповідальність якого мала бути за ст. 375 КК України за постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Проте цю норму на підставі Закону № 3233-ІХ від 13.07.2023 р. виключено з КК України.

Водночас, традиційним є погляд, що моментом закінчення такого злочину, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, є саме момент вручення особі письмового повідомлення про підозру. Так, М.І. Хавронюк вважає, що злочин, передбачений ст. 372 КК України є закінченим саме з цього моменту (умови і порядок повідомлення про підозру визначаються у ч. 2 ст. 29, ст.ст. 276–279, 283, 481 КПК) [42, с. 797]. На думку авторів навчального посібнику «Кримінальне право України. Особлива частина» (м. Чернівці, 2022 р.) кримінальне правопорушення, передбачене ст. 372 КК України, також вважається закінченим з моменту вручення письмового повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [53, с. 259]. Тобто коли особі повідомлено про підозру, вона вже вважається такою, яка притягнена до кримінальної відповідальності у контексті завершеності об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення. Хоча сама процедура «притягнення до кримінальної відповідальності» вважається закінченою, коли набере законної сили обвинувальний вирок суду або суддя винесе інше рішення у справі. Відповідно може постати питання щодо розгляду можливості притягнення до кримінальної відповідальності за аналізованою нормою суддів у разі винесення ними завідомо неправосудного вироків стосовно завідомо для них невинних осіб, оскільки згідно з наведеним вище витягом з рішення КС України у справі про депутатську недоторканність «особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності після постановлення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили» [110]. Однак питання

щодо відповідальності суддів ми розглянемо при аналізі суб'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Як відзначає П.П. Андрушко, що більшість авторів науково-практичних коментарів до ст. 372 КК України та фахівці, які досліджували склад злочину, передбаченого цією статтею (А.С. Беніцький, М.І. Хавронюк, В.І. Тютюгін, Є.В. Фесенко, А.М. Бойко), також вважають, що склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 372 КК України, є формальним, і закінченим злочин вважається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у (підозри у) вчиненні злочину (кримінального правопорушення), а будь-які наслідки цього злочину перебувають поза межами його об'єктивної сторони і можуть враховуватися судом лише при призначенні покарання[4, с. 182]. Ми також погоджуємось з окресленою позицією вчених.

В обґрунтування зазначеної позиції відзначимо, що акт повідомлення особи про підозру має важливе значення, оскільки він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в наступному, обґрунтована підозра дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Після цього акту процесуальне становище підозрюваної особи погіршується, оскільки слідчий, прокурор набувають права застосовувати до неї заходи забезпечення кримінального провадження, передбаченими Розділом 2 КПК[1, с. 162].

Зазначеної позиції дотримується і слідчо-судова практика.

Наведемо типові приклади. Так, у вироку Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18 за ч. 2 ст. 372 КК України, зокрема, зазначається що винний, перебуваючи у приміщенні ізолятора тимчасового тримання ГУ МВС України в м. Києві, доводячи до кінця злочинний умисел, спрямований на притягнення завідомо невинного гр-на К. до кримінальної відповідальності, використовуючи повноваження, передбачені ч. 1 ст. 278 КПК України, особисто вручив останньому завідомо неправдиве письмове повідомлення про підозру його у вчиненні

кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України, тобто відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнув його до кримінальної відповідальності за вчинення закінченого особливо тяжкого злочину[27]. А у вироку Козельщинського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року у справі № 533/675/22 за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України вказано, що винний, перебуваючи біля чергової частини сектору поліцейської діяльності №1 (селища Козельщина) ВП № 2 Кременчуцького РУП ГУНП в Полтавській області за вручив потерпілому письмове повідомлення про підозру, погоджене заступником керівника Глобинської окружної прокуратури Полтавської області, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК України, яке відповідно до положень ч. 5 ст. 12 КК України є тяжким злочином[23].

Але на думку М.В. Сийпловіч використовуючи в кримінальному законі термінологічний зворот «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою» законодавець має на увазі початок процесуальної процедури притягнення до кримінальної відповідальності, яка регламентована кримінально-процесуальним законодавством і пов'язується, як правило, з пред'явленням обвинувачення (за чинним КПК України – повідомленням про підозру) [123, с. 287].

Зазначене дає підстави для існування підходу, згідно з яким злочин, передбачений ст. 372 КК України слід вважати триваючим, оскільки у визначенні поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» у КПК України вжите формулювання «стадія кримінального провадження, яка починається з моменту пред'явлення особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення». Наведене формулювання є аргументом на користь того, що КПК під притягненням до кримінальної відповідальності розуміє не одномоментну дію, а послідовність дій по здійсненню досудового розслідування. Тобто притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності будуть охоплюватись і наступні

дії слідчого і прокурора, вчинювані ними в процесі здійснення кримінального провадження, зокрема і у вигляді штучного створення доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією. На користь такого підходу свідчить описання змісту кваліфікованого виду складу злочину — «притягнення..., поєднане зі штучним створенням». Якщо ж вважати більш правильним перший підхід, то тоді будь-які протиправні дії слідчого, прокурора, вчинені після повідомлення особі про підозру, повинні діставати самостійну кримінально-правову оцінку[4, с. 190].

Відповідно, ми підтримуємо думку П.П. Андрушка, що дії слідчого, який після повідомлення завідомо невинній особі підозри про вчинення нею кримінального правопорушення звертається до слідчого судді з клопотанням про застосування щодо такої особи заходів забезпечення кримінального провадження, перш за все запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту, застосування яких істотно обмежує законні права і свободу такої особи, мають кваліфікуватися як готування до вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 371 КК України [4, с. 190].

Тобто своїми процесуальними діями слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа лише створюють відповідні умови для притягнення винних до кримінальної відповідальності судом. Таким чином, використовуючи в законі про кримінальну відповідальність термінологічний зворот «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою» законодавець має на увазі початок процесуальної процедури притягнення до кримінальної відповідальності, яка регламентована кримінально-процесуальним законодавством і пов'язується, як правило, з пред'явленням обвинувачення[122, с. 82]. Відповідно М.В. Сийпловіч вважає, що спостерігається певна неузгодженість положень кримінального та кримінально-процесуальних законів стосовно визначення поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» [123, с. 287]. У цьому контексті вчений робить висновок, що варто замінити аналізований

термінологічний зворот на словосполучення «притягнення як обвинуваченого» завідомо невинної особи[123, с. 288]. Слід відзначити, що склад злочину, передбачений статтею 372 КК України, незмінний з моменту прийняття закону про кримінальну відповідальність у 2001 р. Певною мірою вказаний склад злочину набув іншого наповнення після прийняття КПК України у 2012 році[127, с. 205]. Так, за чинності КПК України 1960 року, коли було висунуто наведену пропозицію, притягнення до кримінальної відповідальності виражалось у пред'явленні особі обвинувачення, а за КПК України 2012 року воно виражається у складанні повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і врученні його підозрюваному. Тобто, якщо привести цю пропозицію у відповідність до чинного КПК України, то змінити диспозицію ч.1 ст. 372 КК України варто на «повідомлення про підозру» завідомо невинній особі.

Дещо схожу позицію займають і автори проєкту нового КК України, які пропонують наступну диспозицію статті 8.2.7 «Свавільне притягнення до кримінальної відповідальності»:

«Прокурор, слідчий або дізнавач, який завідомо за відсутності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення повідомив особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення,...» [59].

Проте, на нашу думку, нині чинна диспозиція ч.1 ст. 372 КК України найкраще відповідає сутності кримінально протиправного діяння, за вчинення якого цією статтею передбаченого відповідальність. Вказівка просто на «за відсутності достатніх доказів» обмежує об'єктивну сторону аналізованого діяння лише фактичним вчиненням зазначених дій особою яка безпосередньо повідомила про підозру особі, щодо якої відсутні достатні докази вчинення нею кримінального правопорушення. Але може бути ситуація, коли особа дійсно вчинила певне кримінальне правопорушення, слідчому відома оперативна інформація про такий факт, але відсутні достатні докази, котрі доводять, що саме ця особа його вчинила. Слідчий, повідомивши про підозру

такій особі, у подальшому ході досудового розслідування планує зібрати достатньо доказів, які доведуть, що саме ця особа його вчинила. Тобто фактично мова йде не про притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а про порушення процедури притягнення до кримінальної відповідальності імовірно винної особи.

Може також відбутись ситуація, коли письмове повідомлення про підозру складалось однією уповноваженою на те законом службовою особою, а повідомляла про підозру невинній особі інша службова особа. Такий випадок описує П.П. Андрушко: «У разі, якщо досудове розслідування здійснюється слідчою групою, може мати місце ситуація, коли повідомлення про підозру складається одним слідчим, а вручається підозрюваному іншим слідчим, який може і не усвідомлювати, що до кримінальної відповідальності притягується невинна особа. У такому випадку суб'єктом (виконавцем) злочину, склад якого передбачений ч. 1 ст. 372 КК України, є слідчий, який склав повідомлення про підозру, а в діях слідчого, який вручив таке повідомлення, склад злочину відсутній. Якщо ж слідчий, який вручає повідомлення про підозру, усвідомлює, що в діях особи, якій ним вручається повідомлення про підозру, відсутні підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності, його дії мають кваліфікуватися як співвиконавство у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК»[4, с. 189]. Тобто фактично слідчий, який завідомо знав про невинність особи, але лише склав письмове повідомлення про підозру не пред'явивши його, може бути, у разі пропонованих змін до диспозиції ч.1 ст. 372 КК України, притягнений до кримінальної відповідальності лише за готування до вчинення аналізованого діяння, що буде не зовсім справедливим.

Можлива також ситуація, коли у слідчого або дізнавача в процесі розслідування було достатньо доказів вважати, що саме ця особа вчинила дане кримінальне правопорушення і вони повідомили їй про підозру. Коли відкриваються нові обставини справи в яких будуть докази про непричетність підозрюваного до цього кримінального правопорушення, не утворюється

склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України. Все через те, що на момент повідомлення про підозру, була зібрано достатньо доказів вважати, що саме ця особа є суб'єктом вчинення кримінального правопорушення. Водночас, якщо вони кримінальне провадження не закривають або продовжують, незважаючи на те, що дізнались про невинність особи, то є підстави говорити про наявність у діях службових осіб ознак розгляданого кримінально протиправного діяння.

Продовжуючи аналіз чинної редакції ст. 372 КК України наведемо думку О.В. Капліної, яка зазначає, що терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності, та що під ним також може розумітися сукупність кримінальних-процесуальних дій та рішень, які здійснюються та приймаються на цьому етапі [65, с. 460]. Проте саме початок притягнення особи до кримінальної відповідальності у вигляді вчинення такого діяння, як вручення невинній особі письмового повідомлення про підозру, і може бути моментом закінчення аналізованого злочину.

Тобто суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони досліджуваного злочину полягає в умисному внесенні до офіційного кримінального процесуального документа – повідомлення про підозру, який за формою та реквізитами може відповідати всім вимогам законодавства, завідомо неправдивої (фальсифікованої), тобто такої, що не відповідає дійсності, інформації. М.В. Сийпловіч вважає, що така позиція є очевидною і достатньо переконливою, адже притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності неможливе без участі (дії) особи, яка в такому разі виступає творцем завідомо для неї та потерпілого неправдивої інформації. Завідомо неправдива інформація відображається на паперовому носії у вигляді повідомлення про підозру за допомогою букв та знаків [120, с.116].

У зв'язку з цим виникає питання: що саме відповідно до КПК України є часом (моментом) повідомлення особі про підозру? Відповідно до ч.1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його

складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання. Таким чином, виходячи зі змісту ст. 278 КПК України, часом повідомлення про підозру є дата та час вручення письмового повідомлення про підозру. Власне складання письмового повідомлення про підозру слідчим або прокурором не можна вважати моментом закінчення цього кримінального правопорушення [39, с.36]. Таке діяння може бути визнано лише готуванням до притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у формі умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

На погляд П.П. Андрушка, єдиним аргументом на користь позиції В.В. Кузнецова і М.В. Сийпловіч щодо доцільності викладення (уточнення) диспозиції ч. 1 ст. 372 КК України в запропонованій ними редакції — «Притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою» — є те, що між моментом початку досудового розслідування (внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР) і моментом притягнення до кримінальної відповідальності — повідомленням особі про підозру про вчинення нею кримінального правопорушення (пред'явлення обвинувачення за КПК України 1960 року) може бути значний проміжок часу, протягом якого має здійснюватись досудове розслідування[4, с. 182]. Але саме протягом цього тривалого часу і може відбуватись фактична, визначена кримінальним процесуальним законодавством, процедура притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Крім того, чинна диспозиція аналізованої статті відповідає терміну «притягнення до кримінальної відповідальності», який закріплено у КПК України і він є загальнозживаним у суміжній галузі кримінально-процесуального права.

Також, у запропонованій редакції ст. 8.2.7 проекту нового КК України свавільне притягнення до кримінальної відповідальності має полягати у

повідомленні підозри «за відсутності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення»[64]. Але у ст. 276 КПК України мова йде про наступні випадки повідомлення про підозру, а саме: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення[67]. Імовірноше всього підставами може бути випадок, визначений у третьому пункті, оскільки якщо навіть особу затримано на місці вчинення кримінального правопорушення, це не означає, що саме вона його вчинила. Водночас, у КПК України відсутні саме підстави повідомлення про підозру. Тому вчені в галузі кримінального процесу підставами називають випадки повідомлення про підозру, передбачені ст. 276 КПК України.

Наприклад, В.О. Гринюк, досліджуючи підстави повідомлення про підозру зазначає, що вони є неоднорідними. Вчений робить висновок про можливість їх поділу на дві групи: формальні та юридичні. До формальних підстав повідомлення про підозру віднесено такі, які передбачені п. 1, п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України. Для них є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Формальні підстави для здійснення повідомлення про підозру є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Юридичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначена юридична підстава для підозри є прямою, оскільки у слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зазначених посадових осіб склалось внутрішнє переконання, що саме ця конкретна особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [36, с. 122—123].

Крім того, на явну некоректність такого найменування, як «випадки» щодо повідомлення про підозру вказує і Т.В. Лукашкина, адже у КПК України повинні бути указані підстави для прийняття такого рішення, а таке поняття, як підстава прийняття цього рішення, у КПК України не згадується. При цьому у якості підстави для повідомлення про підозру повинні бути встановлені за допомогою доказів обставини, що свідчать про наявність події певного кримінального правопорушення та вчинення його конкретною особою [74, с. 33].

Також вчені в галузі кримінального процесу наголошують на недосконалості самої назви і процедури повідомлення про підозру, а тому пропонують, зокрема, передбачити у Главі 22 КПК України не складення слідчим за погодженням із прокурором або прокурором повідомлення про підозру, а винесення постанови про залучення як підозрюваного. Відповідно, Глава 22 КПК України повинна іменуватися «Залучення як підозрюваного» [1, с. 167]. Така пропозиція впливає з того, що КПК України передбачено, що особа може набути процесуального статусу підозрюваного з моменту отримання повідомленням про підозру, яке було їй надіслано поштою. Це має бути підтверджено особистим підписом особи в поштовому повідомленні про отримання листа, в якому знаходиться повідомлення про підозру. Водночас на практиці непоодинокими є випадки, в яких повідомлення про підозру було надіслано засобами поштового зв'язку, але не вручено адресату та повернуто відправнику у зв'язку із закінченням строку зберігання в поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання. Доволі поширеною в діяльності слідчих та прокурорів є практика надіслання повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення на підприємство, установу, організацію, де працює зазначена особа, наприклад, факсимільним зв'язком або поштою [75, с. 361]. Так, на думку І.З. Кальки, особа набуває статусу підозрюваного з моменту виконання вимог щодо надсилання повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, у тому числі вручення повідомлення про підозру

родичам/членам сім'ї, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання або адміністрації за місцем роботи з метою дотримання вимог для оголошення особи в міжнародний розшук[45, с. 226]. З іншої сторони, слідчі змушені так вчиняти, оскільки слідчий перебуває в неприпустимій ситуації, коли не може повідомити особі про підозру, а отже, згідно з чинним КПК України, не має правової можливості ані зупинити досудове розслідування, оскільки особі не повідомлено про підозру, ані оголосити в розшук особу, яка переховується від органів слідства чи її місцезнаходження невідоме [75, с. 361]. Ми не будемо заглиблюватись у дискусійні аспекти науки кримінального процесу, оскільки це не є предметом нашого дослідження, але відзначимо, що не доречним буде запозичувати з цієї галузі права та імплементувати до кримінального законодавства і права ті визначення і процедури, які піддаються цілком обґрунтованій критиці. Тому у тексті кримінального закону назву та дефініцію основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України доцільно залишити у тому вигляді, у якому вони існують наразі.

У контексті розгляду питання щодо моменту закінчення діяння, передбаченого ст. 372 КК України слід навести доречні тези П.П. Андрушка, що безпідставний розпочаток кримінального провадження, зокрема по факту, а не проти конкретної особи, саме по собі складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, не утворює. Однак такі дії, вчинені з метою безпідставного притягнення певної особи до кримінальної відповідальності, мають кваліфікуватися, за наявності підстав, як готування до вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, а якщо такі дії вчинені з будь-якою іншою метою, — за ст. 364 або ж за ст. 365 КК України за наявності в діях слідчого, прокурора всіх інших обов'язкових ознак зазначених складів злочинів [4, с. 184].

Що стосується пропонованої нами кримінальної відповідальності за кримінальне провадження щодо завідомо невинної особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно

небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України, то моментом закінчення доцільно вважати з моменту складання уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором) клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру.

Такий висновок випливає з того, що відповідно до ч.5 ст. 499 КПК України, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом[67].

Так само, у пропонованій нормі доцільно моментом закінчення такого діяння, як кримінальне провадження щодо завідомо невинної особи, яка через неосудність не підлягає кримінальній відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України вважати момент складання уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором) клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Так, відповідно до ч.ч.1, 3 ст. 511 КПК України, досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду в порядку, передбаченому цим Кодексом[67].

Висновок про те, що складання відповідних клопотань уповноваженими на такі дії особами є моментом закінчення названих кримінально протиправних діянь ґрунтується на тому, що згідно зі ст. 292 КПК України клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру мають

відповідати вимогам ст. 291 цього Кодексу[67]. А відповідно до ч.1 ст. 291 КПК України клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складаються слідчим, дізнавачем, після чого затверджуються прокурором. Зазначені процесуальні документи можуть бути складені прокурором, зокрема якщо він не погодиться з такими документами, що були складені слідчим, дізнавачем[67]. Ці процесуальні документи завершують кримінальні провадження, тобто фіналізують стадію досудового розслідування щодо завідомо невинних осіб двох зазначених категорій, а складання проміжних документів на кшталт письмового повідомлення про підозру особливостями провадження щодо зазначених категорій справ не передбачено.

В обґрунтування цього висновку наведемо також тези П.П. Андрушка: «Саме по собі лише складення слідчим повідомлення особі про підозру у вчиненні нею певного кримінального правопорушення, яке містить недостовірні відомості, без погодження із прокурором та без його вручення, а так само лише складення повідомлення про підозру прокурором без його вручення особі є нічим іншим (може кваліфікуватися), як складання завідомо неправдивого офіційного документа» [4, с. 188-189]. Але клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру завідомо невинним особам, згідно з положеннями КПК України, не пред'являються, а тому можна допустити, що момент складання таких документів є моментом закінчення пропонованих нами кримінально протиправних діянь. На сьогодні ж вищезазначені діяння можуть бути кваліфіковані за ст. 366 КК України як службове підроблення.

Тому ми не згодні з останньою редакцією пропонованої у проєкті нового КК України статті 8.2.8. «Безпідставне звернення прокурора до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру»: «Прокурор, який завідомо без достатніх

доказів звернувся до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру...»[64]. За такої редакції слідчі та дізнавачі, які здійснюватимуть провадження у відповідній категорії справ можуть уникнути справедливої відповідальності за складання клопотань про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, щодо осіб, які завідомо для них не вчиняли суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки діянь, передбачених статтями Особливої частини КК України.

У разі сприйняття позиції, що суб'єктом аналізованого злочину можуть також бути судді, то момент закінчення їх діяння, що полягало у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності доречно вважати момент постановлення обвинувального вироку. У разі застосування примусових заходів виховного характеру або примусового лікування – момент постановлення суддею ухвали про застосування відповідних заходів.

Слід розрізняти поняття «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» і «незаконне притягнення до кримінальної відповідальності». При притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності йдеться про ситуацію, коли повідомлення особі про підозру у вчиненні нею певного кримінального правопорушення здійснене уповноваженою особою з дотриманням порядку, передбаченого КПК України [3, с. 112]. Що стосується поняття «незаконне притягнення до кримінальної відповідальності», то воно означає ситуацію, коли особа безпідставно або неправомірно стає об'єктом кримінального переслідування з боку уповноважених на те посадових осіб. Це може статися, якщо органи правопорядку або судова система порушують законодавчі норми, і особа, стає підсудною або підозрюваною без належних доказів або з порушенням процесуальних вимог.

Причинами незаконного притягнення до кримінальної відповідальності можуть бути:

- відсутність достатніх доказів для підтвердження вини особи;

- порушення процедури розслідування або прийняття рішення без належної юридичної основи;
- фальсифікація доказів чи неправомірне вплив на свідків чи потерпілих;
- притягнення до відповідальності за діяння, які не є кримінально караними.

Вищезазначені діяння можуть бути вчинені як стосовно винної, так і стосовно невинної особи. Тобто можна зробити висновок, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є одним із проявів незаконного притягнення до кримінальної відповідальності.

Також, визначаючи обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу, передбаченого ст. 372 КК України, на думку М.В. Сийплові, варто враховувати особливості притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності як явища об'єктивної дійсності. Тобто об'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення перебуває в безпосередньому, нерозривному зв'язку зі способом його вчинення, а тому і сам спосіб вчинення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [120, с.116]. Як влучно зазначає І. Гора, що кожне конкретне кримінальне правопорушення вчинюється певними особами, у визначений час, у конкретному місці і чітко вираженим способом. Водночас законодавець не вважає за необхідне зазначати ці обставини у кожній конкретній кримінально-правовій нормі. Адже недоцільно та й неможливо визначити і розтлумачити у законі всі поняття і терміни, що вживаються у правовій науці і на практиці. Це стосується і способу вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, спосіб уведено до диспозиції кримінально-правових норм лише для тих випадків, коли він визначає кримінальну караність діяння або впливає на характер суспільної небезпечності злочинного діяння [33, с.36]. Спосіб вчинення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності прямо не визначений у диспозиції ст. 372 КК України, що дає підстави істотній кількості вчених, які аналізують досліджуване нами діяння, ігнорувати його розгляд. Серед тих вчених, які

аналізують спосіб вчинення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності відсутня єдність думок.

Наприклад, М.В. Сийплові таким способом скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, вважає обман[120, с.116].

Обман – це умисна діяльність особи, яка характеризується як в активному прояві, тобто розповсюдженні неправдивих чуток, викривленні фактів дійсності та висловлювань невідповідних істині, так і у пасивному, прикладами якого є замовчування про важливі фактичні данні, інформацію, що становить інтерес для розслідування кримінальних правопорушень та інша бездіяльність.

У розгляданому нами притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони полягає в умисному внесенні до офіційного кримінального процесуального документа – повідомлення про підозру, який за формою та реквізитами може відповідати всім вимогам законодавства, завідомо неправдивої (фальсифікованої), тобто такої, що не відповідає дійсності, інформації[120, с.116]. Тобто за своєю суттю це діяння можна вважати обманом, який є закінченим з моменту вручення невинній особі письмового повідомлення про підозру.

При чому, таке письмове повідомлення про підозру у скоєнні кримінального правопорушення може бути пред'явлено особі, яка взагалі не вчиняла будь-якого кримінального правопорушення, або ж не вчиняла кримінального правопорушення, яке їй інкримінують, або не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з наявністю інших обставин, що виключають провадження в кримінальній справі[120, с.117]. Проте винна особа може і не обманювати потерпілого, коли оголошує йому підозру. Потерпіла особа сама за певну винагороду може погодитись бути притягнутою до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, якого вона не вчиняла.

Наприклад, начальник відділення поліції переконав свого підлеглого, начальника сектору кримінальної поліції, створити штучні умови для покращення статистики з розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із розкраданням лісу. Для цього підозрювані запропонували місцевому мешканцю грошову винагороду, в обмін на зізнання у вирубці дерев. Надалі правоохоронці обіцяли сприяти йому в ухиленні від покарання у вигляді позбавлення волі. Для реалізації злочину підозрювані відвезли «жертву» в ліс, де вже були зрубані 9 дерев, вручили бензопилу та пальне до неї і викликали слідчо-оперативну групу. 18 березня 2020 року слідча знаючи, що людина не має відношення до скоєння злочину, повідомила потерпілому про підозру у незаконній порубці деревини (ч. 1 ст. 246 КК України). У рамках кримінального провадження задокументовано передачу поліцейськими потерпілому коштів у сумі 300 гривень у якості винагороди за зізнання в злочині, який той не вчиняв[106]. Так само, старший оперуповноважений К., вступивши у змову зі слідчим С. задля покращення показників професійної діяльності, змусив наркозалежного громадянина О., який перебував у СІЗО на території області, зізнатися у вчиненні крадіжок, які він не скоював. За це правоохоронець пообіцяв надати йому наркотичний засіб. У подальшому слідчий оперуповноважений, без слідчих дій та свідків штучно створив докази з фіктивними відомостями про обставини нібито вчинених злочинів, які скерував слідчому для долучення до матеріалів кримінального провадження. Той, у свою чергу, достовірно знаючи про непричетність громадянина до вчинення кримінальних правопорушень, використав зібрані «докази» та повідомив громадянину про підозру, а згодом направив обвинувальний акт до суду, чим притягнув потерпілого до кримінальної відповідальності[9, с.97]. Тобто фактично обман відбувається, проте обманюють не потерпілого, а інших учасників кримінального процесу, уповноважених на здійснення законної процедури притягнення до кримінальної відповідальності: прокурора, суддю та інш., а фактично всю правоохоронну систему держави,

діяльність якої спрямована на викриття та притягнення до кримінальної відповідальності справжніх кримінальних правопорушників.

Відповідно, серед науковців є й інші думки щодо визначення способу вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння.

Так, М.І. Панов визначає спосіб у складі досліджуваного злочину як зловживання довірою. При цьому науковець зазначає, що в даному випадку спосіб вчинення кримінального правопорушення однозначно впливає із закону, і при тлумаченні кримінально-правових норм Особливої частини КК України можна прийти висновку, що він є обов'язковою ознакою складу[101, с. 25-26].

Зловживання довірою як вид обману може полягати у використанні винним довірливих відносин з іншою особою, що можуть бути засновані як на родинних чи сусідських відносинах, знайомстві, цивільно-правових відносинах, так і обумовлені службовими відносинами (посадою, підпорядкуванням, авторитетом тощо) [54, с. 175; 141, с. 176-177].

Водночас, теза про наявність довірчих відносин між посадовою особою, особливо під час досудового розслідування (дізнавачем, слідчим, прокурором), та особою, яка притягається ним до кримінальної відповідальності, вбачається сумнівною. Між вказаними особами виникають відносини внаслідок реалізації посадовою особою повноважень, наданих їй кримінальним процесуальним законодавством, а не внаслідок особистих довірчих зв'язків. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідна наявність відповідних повноважень у дізнавача, слідчого або прокурора. Тому використання будь-яких інших засобів взаємодії з особою (попереднього знайомства, дружніх стосунків, рекомендацій від третіх осіб) непотрібно[125, с. 162].

Крім того, як влучно зазначає Г.М. Анісімов, що «серед передбачених КК України злочинів, що вчиняються шляхом зловживання довірою, можна виокремити такі, суб'єктами яких службові особи не можуть бути за жодних умов. ... Якщо такі дії вчиняються службовими особами шляхом використання

службового становища й усі об'єктивні й суб'єктивні ознаки вчиненого охоплюються складом відповідного службового злочину, то вони «трансформуються» в службовий злочин, оскільки в такому разі повністю поглинаються статтями КК України, в яких встановлюється відповідальність за останні (статті 364, 364¹, 365 та 368 КК України)» [5, с. 28].

А за своєю юридичною природою кримінальне правопорушення, склад якого передбачений ст. 372 КК України, якраз і визнається спеціальним видом зловживання владою або службовим становищем [42, с. 797]. Наприклад, К.Ю. Скрипник вважає, що склад притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності охоплює в собі зловживання владою та/або службовим становищем, оскільки вчинити його в інший спосіб неможливо [125, с. 163]. У цьому контексті правильно відзначають В.І. Тютюгін та Ю.В. Гродецький, що «конкретні форми службового зловживання можуть бути різними і залежать від сфери службової діяльності особи, характеру і значущості посади, яку вона обіймає, змісту, характеру та обсягу наданих їй повноважень і тих можливостей, які обумовлені наявними у неї службовими повноваженнями. Діяння службової особи може бути кваліфіковане за ст. 364 КК лише за умови, якщо відповідальність за його вчинення не передбачена за так звані спеціальні види службових зловживань. Одночасне застосування таких норм можливе лише за наявності в діянні службової особи реальної сукупності таких кримінальних правопорушень» [42, с. 581].

З цього приводу К.Ю. Скрипник вважає, що прокурор, слідчий, дізнавач, мають повноваження на притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності, мають повноваження (такий собі правообов'язок) на повідомлення їй про підозру за наявності відповідних підстав, проте фактично діють поза межами передбачених у них повноважень, зловживають ними. Враховуючи ознаки суб'єкта вчинення розглядуваного кримінального правопорушення, слід зазначити, що це не може бути особа без службових повноважень для повідомлення про підозру, інакше буде відсутній склад

кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України[125, с. 163-164]. Тобто вчена вважає, що дія поза межами повноважень за своєю суттю являє собою зловживання владою або службовим становищем.

Відповідно К.Ю. Скрипник робить висновок, що склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України, співвідноситься зі складом, передбаченим ст. 364 КК України, як спеціальний і загальний, що унеможлиблює одночасну кваліфікацію діяння за сукупністю обох цих статей[125, с. 165]. З цим висновком щодо правила кваліфікації ми погоджуємось, оскільки за наявності конкуренції загальної та спеціальної норм слід застосовувати спеціальну норму. Таке правило кваліфікації, як зазначає В.О. Навроцький, підтримує абсолютна більшість фахівців[83, с. 270]. Водночас, вчена вважає, що способом притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинного виступає певна комбінація дій уповноваженої особи, які явно виходять за межі її повноважень[125, с. 165]. Але загальноприйнятою є позиція, що дії, які явно виходять за межі повноважень службової особи за своєю суттю являють не зловживання владою або службовим становищем, а перевищення влади або службових повноважень.

Так, відповідно до п.4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень»: дії службової особи слід визнавати перевищенням влади або службових повноважень, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень... При вирішенні питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають враховувати, наскільки він був очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки[107]. Зважаючи, що притягнення до кримінальної відповідальності, щоб бути кваліфікованим за ст. 372 КК України має бути завідомим, тобто вчиненим умисно, очевидним є факт, що притягуючи невинну особу до такої відповідальності службова особа усвідомлює цей факт.

Також К.Ю. Скрипник констатує, що способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, виступає зловживання службовим становищем, тобто певна сукупність дій уповноваженої особи, які явно виходять за межі її повноважень та вчинені всупереч інтересам служби. Формально слідчий, прокурор, інша уповноважена особа (дізнавач, детектив НАБУ) мають повноваження, передбачені КПК України, на повідомлення про підозру особі, яка вчинила кримінальне правопорушення. Однак такі дії зазначені особи вчиняють за відсутності законодавчо передбачених підстав відносно особи, яка є завідомо для них невинувата в інкримінованому кримінальному правопорушенні[125, с. 165]. Зазначена відсутність підстав також за своєю суттю може становити перевищення влади або службових повноважень.

Згідно з абз. 2 п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень»: під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти:

а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства;

б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з дотриманням особливого порядку, за відсутності цих умов;

в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально;

г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти” [107].

Тобто, К.Ю. Скрипник для позначення змісту зловживання влади або службовим становищем у прояві такого його різновиду, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, використовує юридичні конструкції, що стосуються складу перевищення влади або службових повноважень. Є всі підстави стверджувати, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності явно виходить за межі повноважень слідчого, дізнавача або прокурора, оскільки при умисному

вчиненні такого діяння особи не можуть не усвідомлювати того факту, що вони притягують до кримінальної відповідальності саме невинну особу. Крім того, такі дії вчиняються без будь-якого дозволу, що відповідає п. г) абз. 2 п.5 згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України. Всі суб'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України є працівниками правоохоронних органів, як і суб'єкти вчинення діяння, передбаченого у ст. 365 КК України. Проте таке співвідношення не суперечить і висновку, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є проявом зловживання влади або службовим становищем, оскільки норми, регламентовані у ст.ст. 364 та 365 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна.

Кваліфікація дій осіб за ст.372 КК України не потребує додаткової кваліфікації за ст. 364 КК України, оскільки при наявності між цими двома нормами конкуренції буде спроба притягнути особу двічі до кримінальної відповідальності за одне і те саме діяння. Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 372 КК України, охоплює в собі зловживання владою та/або службовим становищем, оскільки вчинити його в інший спосіб неможливо[125, с. 163]. Зазначені положення стосуються і співвідношення ст. 372 КК України зі ст. 365 КК України, якщо у діяннях суб'єктів відсутня реальна сукупність.

Отже, можна зробити висновок, що способом вчинення такого кримінального правопорушення, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності доцільно визнавати також і перевищення влади або службових повноважень, але кваліфікація має відбуватись виключно за ст. 372 КК України, яка є спеціальною нормою як щодо ст. 364 КК України, так і стосовно ст. 365 КК України.

П.П. Андрушко також ставить запитання: чи є притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності умисне безпідставне повідомлення особі про підозру вчинення нею більш тяжкого злочину, ніж вона фактично вчинила, або кваліфікація дій особи за статтею, якою

передбачений склад більш тяжкого і іншого за об'єктом кримінально-правової охорони (об'єктом посягання) злочину[4, с. 190]. Спробуємо і ми відповісти на поставлене питання.

У зазначеному вченим випадку мова йде про прояви так званої кваліфікації «із запасом», що є різновидом неправильної кваліфікації. Як зазначається у навчальному виданні О.В. Ус «Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації»: для того щоб кримінально-правова кваліфікація була правильною, стабільною та обґрунтованою, вона повинна відповідати чотирьом загальним вимогам, серед яких на другому місці вченою називається правило, що при кваліфікації не можна навмисно обирати більш тяжкий склад злочину ніж той, що міститься у вчиненому суб'єктом діянні (так звана кваліфікація «з запасом») [133, с. 38-39]. А В.О. Навроцький відзначає, що кваліфікація «із запасом» завжди означає погіршення становища особи, дії якої оцінюються, потенційно веде до застосування до неї більш суворого покарання та (чи) інших кримінально-правових і процесуальних наслідків[83, с. 425].

Названий вид неправильної кваліфікації досить часто застосовувався за часів дії КПК України 1960 року, коли слідчі таким чином перестраховувались від того, щоб кримінальна справа не була повернута із суду на додаткове розслідування, за що навіть можна було отримати дисциплінарне стягнення.

В.О. Навроцький про такий вид кваліфікації зазначав наступне: «Кваліфікація «із запасом» звичайно здійснюється у випадках, коли слідчий сумнівається в тому, як же слід кваліфікувати скоєне і здійснює своєрідну підстраховку на випадок зміни кваліфікації під час подальшого руху кримінальної справи. Адже кримінально-правова кваліфікація, дана на досудовому слідстві, може бути змінена прокурором чи судом. Причому, процесуальне правило про «заборону повороту до гіршого» що без повернення справи для проведення додаткового розслідування кваліфікація може бути змінена лише за умови, що це не пов'язане з обвинуваченням у більш тяжкому злочині. Якщо ж кваліфікація заздалегідь «завищена», то навіть її зміна

прокурором при затвердженні обвинувального висновку в сторону пом'якшення не тягне за собою негативних наслідків для подальшого «руху» кримінальної справи». Вчений також підкреслював, що ці обставини були приводом, а не причиною такої неправильної кваліфікації [83, с. 425]. Після прийняття КПК України 2012 року, коли чинним кримінально-процесуальним законодавством не передбачено повернення кримінального провадження на додаткове розслідування, таких випадків, звичайно, значно поменшало, але все одно вони є непоодинокими.

В.О. Навроцький називає кваліфікацію «із запасом» проявом зловживання у кваліфікації та виділяє наступні її прояви:

- інкримінування статті Особливої частини КК України, яка передбачає більш тяжкий злочин (наприклад, кваліфікація грабежу чи вимагання як розбою);
- застосування статті КК, яка передбачає простий чи кваліфікований вид кримінального правопорушення за умови, що підлягає застосуванню стаття, яка передбачає норму про привілейований вид цього ж кримінального правопорушення;
- посилення при кваліфікації на частину (пункт) статті, яка містить кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки, що в даному випадку відсутні;
- кваліфікація за сукупністю статей Особливої частини КК України, тоді як фактично посягання охоплюється однією із статей (наприклад, вчинення опору працівникові поліції в ході хуліганства кваліфікується за відповідними частинами ст. 296 КК та одночасно ст. 342 КК України, хоча таке хуліганство повністю охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України);
- оцінка скоєного як кримінального правопорушення, вчиненого на більш пізній стадії (як кримінального правопорушення, коли має місце лише замах або готування чи як замаху при наявності готування);
- визначення наявності більш високої форми співучасті (зокрема, як злочину, вчиненого організованою групою, тоді коли насправді мало місце посягання, вчинене групою осіб за попередньою змовою);

- незастосування норм, які передбачають обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння[83, с. 424-425]. При чому вчений не виключає існування й інших видів такої неправильної кваліфікації.

Відповідно, до цього переліку можна додати кваліфікацію як кримінального правопорушення фактично малозначного діяння.

Також, кваліфікація «із запасом» може проявлятися у випадках кваліфікації за тими статтями КК України, що у складах відповідних кримінальних правопорушень містять оціночні ознаки. Наприклад, кримінальний проступок «самоправство» (ст. 356 КК України) у своєму складі містить таку обов'язкову оціночну ознаку, як «значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника»[59]. Мінімального розміру такої шкоди у КК України не визначено, а тому визнання шкоди значною віднесено на розсуд працівника того органу, який здійснює дізнання за фактом вчинення відповідного діяння, правомірність якого оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності.

Наприклад, І.М. Горбачова досліджуючи межі кримінальної та адміністративної відповідальності за самоправство відзначає, що основним критерієм, котрий дозволяє відмежувати самоправство як кримінальний проступок від самоуправства (адміністративного правопорушення) є сутність, зміст та розмір заподіяної шкоди внаслідок самоуправних дій. Різниця між термінами, які використовуються у ст. 356 КК України та ст. 186 КУпАП ускладнює застосування цих норм, і в першу чергу через те, завдано «значної шкоди» (ст.356 КК України) та не завдано «істотної шкоди» (ст.186 КУпАП) є оціночними поняттями, які встановлюються у переважній більшості випадків суб'єктивно правоохоронними органами та судом, і в кожному випадку визначаються окремо, з урахуванням вини, обсягу порушених прав та інтересів. Це дає можливість відповідним службовим особам діяти на власний розсуд[34, с. 4]. Крім того, вивчення вченою судової практики показує, що питання розмежування злочинного самоуправства та діяння, яке переслідується

в адміністративному порядку, не завжди вирішується правильно. В результаті до кримінальної відповідальності притягуються особи, які мають нести адміністративну відповідальність, чи навпаки [34, с. 6-7]. Тобто якщо буде встановлено, що дізнавач, який провадив дізнання щодо вчиненого діяння, котре містить ознаки самоправства, завідомо знаючи, що діяння не становить істотної шкоди, все одно кваліфікував таке діяння як кримінальний проступок та повідомив особі про підозру у вчиненні нею самоправства за ст. 356 КК України, підлягає відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Крім того, кваліфікацією «із запасом» можна вважати випадок, коли умисно завищується розмір завданих збитків для того, щоб діяння, котре містить ознаки адміністративного правопорушення, можна було визнати кримінальним правопорушенням. Наприклад, при оцінці викраденого майна, для того щоб досягнути мінімального розміру у два неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, необхідного для кваліфікації за ст. 185 КК України, а не за ст. 51 КУпАП, відбувається завідомо завищена оцінка вартості викрадених речей. Так, у 2025 р. мінімальний розмір вартості викраденого майна у своїй сукупності має становити 3028 грн. Відповідно, у випадку, коли фактична вартість викраденого майна буде становити, наприклад, 3025 грн, для поліпшення показників роботи підрозділу у слідчого може виникнути бажання дещо збільшити, хоча би на 5 грн, розмір вартості викраденого майна. Тим самим незлочинне діяння буде віднесено до розряду злочинних. Може здатись, що таке мізерне збільшення вартості не становить великої суспільної небезпеки, оскільки вчинено зі значною суспільно корисною метою притягнути до кримінальної відповідальності особу, яка залишившись не покараною потенційно у майбутньому здатна вчинити викрадення чужого майна у більш великому розмірі, заодно і покращивши показники роботи підрозділу. Але в даному випадку на шальках терезів перебуває і сумлінність самого дізнавача або слідчого, який вирішує долю особи у бік негативних для неї наслідків не маючи достатньо підстав вважати, що саме ця особа вдасться

у майбутньому до кримінально протиправної поведінки. Навряд чи превентивно покаравши особу можна буде вважати, що досягнуто мету справедливості. Отже, на нашу думку, і в цьому разі мова має йти про наявність у діянні дізнавача чи слідчого складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Як влучно зазначав В.О. Навроцький у 2009 році, що про фактичну поширеність зловживань при кримінально-правовій кваліфікації можна лише здогадуватися. Але здогадки далеко не безпідставні. Так, неважко припустити, що внаслідок дії закону великих чисел кількість помилок, наслідком яких є погіршення і покращення становища особи мала б бути рівною. Однак, матеріали опублікованої практики та дослідження вчених свідчать, що переважно зміни кваліфікації спрямовані на покращення становища підслідних, підсудних чи засуджених осіб - вони становлять 4/5 від усіх випадків зміни кваліфікації в наступних процесуальних стадіях[83, с. 423-424]. Відтак і 1/5 випадків зловживань при кваліфікації, що погіршують становище осіб, у будь-якому разі не слід вважати нормальним явищем, аргументи на користь чого ми наводили вище.

Допускає можливість притягнення до відповідальності за ст. 372 КК України випадків, коли уповноважені особи кваліфікують «із запасом» Є.В. Фесенко, який зазначає, що розглядуваний злочин можуть утворювати, як притягнення до кримінальної відповідальності зовсім невинної людини, так і особи, щодо якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, але посадова особа правоохоронного органу безпідставно розширює обсяг обвинувачення або посилює його суворість (наприклад, особа вчинила вбивство з пом'якшуючими обставинами, але її завідомо незаконно притягають до відповідальності за вбивство з обтяжуючими обставинами[87, с. 449]. В.В. Кузнецов та М.В. Сийпловіч також вважають, що однією з форм вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України може бути випадок, коли особою вчинене інше кримінальне правопорушення, а не те, за яке вона притягується до кримінальної відповідальності[69, с. 83].

В.В. Кудрявцев звертає увагу на деякі тонкощі кваліфікації аналізованого злочину. Це, зокрема, випадки коли склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, утворює не лише притягнення до відповідальності повністю невинної особи, але й особи, відносно якої є підстави щодо притягнення до відповідальності за певне кримінальне правопорушення, проте щодо якої службова особа правоохоронного органу безпідставно розширила або посилила обвинувачення. Наприклад, є підстави вважати, що особа вчинила насильницький грабіж, а її завідомо безпідставно притягують до відповідальності за розбій[88, с. 752].

Але при кваліфікації вчиненого діяння уповноваженою на те особою може бути здійснено так зване «надлишкове» застосування статей КК КУпАП. У таких випадках, поряд зі статтями КК, що підлягають застосуванню, діяння оцінюється з використанням таких, які до даного випадку не мають відношення, не повинні інкримінуватися[83, с. 418]. Наприклад, розбій, у ході якого заподіяного середньої тяжкості тілесне ушкодження, поряд зі ст. 187 КК України кваліфікується і за ст. 122 КК України, хоча склад ст. 187 КК України охоплює заподіяння даного виду тілесних ушкоджень.

Критерієм розмежування злочинного, тобто такого, що підпадає під ознаки ст. 372 КК України, та незлочинного випадків «надлишкового» застосування статей КК України, котрі за своєю суттю являють також і прояви кваліфікації «із запасом», на нашу думку, може бути з'ясування питання, чи може погіршитись або не погіршитись правове становище підозрюваної, а у майбутньому обвинуваченої особи, внаслідок такої «надлишкової кваліфікації».

У чинному вітчизняному законодавстві відсутні роз'яснення, що являє собою погіршення правового становища підозрюваної особи. Але стосовно обвинуваченої особи, провадження щодо якої здійснюється в апеляційному порядку про недопустимість погіршення її правового становища внаслідок такого провадження, мова йде у ст. 421 КПК КУпАП. Так, відповідно до ч.1

цієї статті: «Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник» [67]. Відповідно, альтернативними випадками, що погіршують правове становище підозрюваного доцільно вважати, зокрема, наступні: можливість застосувати положення КК України про більш тяжке кримінальне правопорушення (замість кримінального проступку особа підозрюється у вчиненні злочину, або замість нетяжкого злочину підозрюється у тяжкому чи особливо тяжкому злочині); можливість у подальшому призначити більш суворе покарання та/або додаткове покарання; неможливість застосування більш м'яких положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності, а у подальшому звільнення від покарання та його відбування; можливість збільшити суми, які підлягатимуть стягненню за вирокom суду; можливість заміни запобіжного заходу на більш суворий або збільшення розміру застави тощо.

Судова практика свідчить, що погіршенням становища обвинуваченого визнається і заміна умовного покарання реальним виконанням, навіть якщо воно є більш м'яким (у тому числі виправними роботами, штрафом), виключення зі строку відбування покарання строку перебування під вартою, зміна принципу призначення покарання з принципу складання покарань принципом поглинення менш суворого покарання більш суворим, якщо остаточно призначене покарання буде перевищувати розмір покарання, призначеного судом першої інстанції, тощо. Крім того, варто підкреслити, що положення про недопустимість «повороту до гіршого» поширюється не лише на кваліфікацію кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) та міру покарання (вид примусових заходів виховного або медичного

характеру), а і на фактичні обставини обвинувачення та вчинення суспільно небезпечного діяння [10, с. 336].

Отже, ті випадки, коли неправильна кваліфікація не може погіршити правове становище підозрюваної особи, на нашу думку, не повинні підлягати кваліфікації за ст. 372 КК України. Якщо ж внаслідок такої кваліфікації правове становище підозрюваної особи погіршується, то таке «надлишкове» застосування статей КК України, може бути кваліфіковане за ст. 372 КК України.

Розглянемо тепер, якими саме можуть бути форми вчинення такого злочину, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Наприклад, В.В. Кудрявцев визначає такі форми притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а саме обвинувачення особи за відсутністю: 1) події кримінального правопорушення; 2) складу кримінального правопорушення в діянні особи; 3) доказів вини особи; 4) доказів, які свідчать про невинність такої особи [88, с. 752]. Остання з чотирьох наведених позицій, на думку М.В. Сийплові, є досить сумнівною. Якщо у особи відсутнє алібі, то її притягнення до кримінальної відповідальності не може стовідсотково свідчити, що вона для уповноваженої особи є завідомо невинною. Тому вказане положення не можна підтримати [122, с. 84]. Погоджуючись із думкою М.В. Сийплові, вважаємо відзначити, що третя позиція також не може стовідсотково свідчити про наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, оскільки усвідомлюючи відсутність доказів вини особи, і здійснюючи кримінальне провадження, дізнавач, слідчий або прокурор може сподіватись у майбутньому здобути такі докази саме завдяки процедурі притягнення особи до кримінальної відповідальності, оскільки докази, що свідчать про відсутність вини особи відсутні, а навпаки, є оперативна інформація, що відповідна особа може бути винною у вчиненні інкримінованого їй кримінально протиправного діяння. Тобто склад діяння, передбаченого ст. 372

КК України може бути наявним не при відсутності доказів вини особи, а саме у випадку, коли участь особи у вчиненні кримінального правопорушення не було належним чином доведено, але незважаючи на це, її було притягнуто до кримінальної відповідальності.

В обґрунтування цієї позиції П.П. Андрушко зазначає, що більшість вчених виділяє три форми об'єктивної сторони складу злочину притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: 1) за відсутності події або 2) за відсутності складу кримінального правопорушення в діянні особи або 3) при недоведеності участі особи у вчиненні кримінального правопорушення [4, с. 192].

Також Є.В. Фесенко вважає, що дії слідчого, який в процесі розслідування справи щодо особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, з'ясовує невинуватість цієї особи, але свідомо не закриває кримінальну справу, направляючи її прокурору з обвинувальним висновком, можуть кваліфікуватися як службовий злочин, а якщо слідчий, «незважаючи на встановлений факт невинуватості особи, пред'являє нове звинувачення, має місце склад аналізованого злочину» [87, с. 449]. Таку саму думку висловлює і В.В. Кудрявцев [88, с. 752].

Наведена позиція ґрунтується на тому, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, з урахуванням положень чинного КПК КУпАП (статті 276—279), слід вважати закінченим злочином з моменту здійснення повідомлення особі про підозру у вчиненні нею певного кримінального правопорушення, а саме з моменту вручення особі повідомлення про підозру. Тому всім наступним діям слідчого, прокурора, здійснюваним під час проведення досудового розслідування (звернення з клопотаннями до слідчого судді про надання дозволу на проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, застосування або зміну запобіжного заходу тощо) має даватися самостійна кримінально-правова оцінка з позиції норм, сформульованих у статтях 364, 366 та 371 КК КУпАП [4, с. 222-223].

Крім того, Ю. В. Александров виділяє шість форм вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК: 1) за відсутністю події кримінального правопорушення; 2) за відсутністю в діянні особи складу кримінального правопорушення; 3) при недоведеності участі особи у вчиненні кримінального правопорушення; 4) обвинувачення особи у вчиненні більш тяжкого злочину, ніж того, який вона вчинила; 5) притягнення особи до кримінальної відповідальності і за кримінальне правопорушення, яке вона вчинила, і за кримінальне правопорушення, якого особа не вчиняла; 6) незакриття кримінальної справи при встановленні факту невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, обвинувачення у вчиненні якого їй пред'явлено [89, с. 99]. Схожу думку має і М.В. Сийпловіч, який пропонує наступні форми притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а саме обвинувачення особи: 1) за відсутністю події злочину; 2) за відсутністю складу злочину в її діянні; 3) у більш тяжкому злочині, ніж дійсно, який вона вчинила; 4) за злочин, який вона не вчиняла і за злочин, який вона дійсно вчинила; 5) при встановленні факту її невинуватості вже після притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності та при виникненні необхідності під час досудового слідства змінити пред'явлене обвинувачення або доповнити його [122, с. 93].

На думку П.П. Андрушка у разі повідомлення особі про нову підозру про вчинення нею й іншого кримінального правопорушення або про зміну раніше повідомленої підозри на іншу статтю (частину статті), зокрема на частину статті, в якій сформульований більш тяжкий (кваліфікований чи особливо кваліфікований) склад злочину, дії слідчого, прокурора підлягають самостійній кримінально-правовій оцінці. Законодавець диференціює кримінальну відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, виділяючи як кваліфікований склад цього злочину притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням особи у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Тому у випадках, коли в процесі здійснення досудового

розслідування слідчий безпідставно повідомляє особі про підозру у вчиненні нею ще й іншого злочину або змінює раніше повідомлену підозру на підозру у вчиненні іншого злочину, зокрема тяжкого або особливо тяжкого, такі його дії підлягають самотійній кримінально- правовій кваліфікації за ч. 1 або ч. 2 ст. 372 КК КУпАП [4, с. 223]. У такому разі мова може йти про реальну сукупність тотожних злочинів. Відповідно, даний випадок імовірно свідчить і про повторність притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Але на нашу думку, у даному випадку питання слід вирішувати за правилами кваліфікації продовжуваного кримінального правопорушення, оскільки ці повідомлення про підозру одній і тій же невинній особі об'єднані єдиним кримінально протиправним наміром – притягнути конкретну невинну особу до кримінальної відповідальності.

Що стосується негативних наслідків, що може створити для завідомо невинної особи її притягнення до кримінальної відповідальності, то П.П. Андрушко зазначає, що «самим по собі притягненням невинної особи до кримінальної відповідальності матеріальна шкода їй не заподіюється. Така шкода може бути заподіяна внаслідок наступного застосування до особи таких заходів забезпечення кримінального провадження як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, накладення грошового стягнення, вилучення майна, арешт майна, тримання під вартою. При застосуванні зазначених заходів особа позбавляється можливості одержувати доходи від, зокрема, здійснюваної нею підприємницької діяльності, використання транспортних засобів тощо»[4, с. 91-92]. Тобто такі негативні наслідки перебувають за межами складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності і можуть бути враховані судом при призначенні розміру покарання, а відшкодовуватись можуть в рамках цивільного позову.

Крім того, оскільки заходи забезпечення кримінального провадження, що застосовуються до завідомо невинної особи, яка вже набула статус підозрюваного, то визнання їх застосування незаконними має діставати

самостійну кримінально-правову оцінку[3, с. 92]. Тому не виключається кваліфікація таких дій за ст.ст. 364, 365 або 371 КК України.

У попередньому підрозділі ми встановили, що письмове повідомлення про підозру належить не до предмета, а до ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Отже, з'ясуємо до яких саме: знарядь або засобів вчинення кримінального правопорушення.

А.А. Музика та Є.В. Лащук під знаряддями вчинення кримінального правопорушення розуміють факультативну ознаку об'єктивної сторони, що характеризує матеріальні цінності, котрі використовуються винуватим для безпосереднього впливу на потерпілого від кримінального правопорушення та (або) на предмет кримінального правопорушення і при цьому мають «первинний» контакт з ними, посилюють фізичні можливості суб'єкта кримінального правопорушення під час вчинення суспільно небезпечної дії (в окремих випадках їх відсутність унеможлиблює таке посягання). Що стосується засобів вчинення кримінального правопорушення, то вони також є факультативною ознакою об'єктивної сторони, що характеризує матеріальні цінності, які полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, але не призначені для безпосереднього впливу на потерпілого від кримінального правопорушення та (або) предмет кримінального правопорушення[80, с. 149]. Без письмового повідомлення про підозру неможливо вчинити аналізоване нами кримінально протиправне діяння, оскільки без його належного вручення не може відбутись процедура притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, саме за допомогою письмового повідомлення про підозру дізнавач, слідчий або прокурор може вплинути на потерпілого – завідомо невинну особу, оскільки після належного ознайомлення із цим документом потерпілий набуває статусу підозрюваного і вважається притягненим до кримінальної відповідальності, тобто його праве становище погіршується. Враховуючи викладене ми вважаємо, що письмове повідомлення про підозру є знаряддям вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Висновки до розділу 1

Аналіз об'єктивних ознак притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України дозволив дійти таких висновків:

1. Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя доцільно розуміти суспільні відносини, котрі для досягнення мети справедливості, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя при розгляді адміністративних, господарських, кримінальних та цивільних проваджень, а також органів і осіб, що сприяють належному здійсненню правосуддя в рамках дотримання конституційних принципів судочинства.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до групи кримінальних правопорушень, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, що з'явилися та існують з приводу забезпечення нормального функціонування судочинства в межах дотримання конституційних принципів в частині формування доказової бази по кримінальним провадженням та його охорони від суспільно небезпечних посягань працівників правоохоронних органів, які здійснюють дізнання, досудове розслідування та процесуальне керівництво ними.

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України, можна визначити як суспільні відносини, що складаються з приводу убезпечення від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб уповноваженими на те службовими особами органів дізнання, досудового слідства та/або прокуратури, за відсутності вини у вчиненні того кримінального правопорушення, що інкримінується таким фізичним особам.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення проголошених Розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України та гарантованих кримінальним процесуальним законом (ст.ст. 42, 43 КПК

України) прав, свобод та інтересів фізичних осіб, яких безпідставно притягують до кримінальної відповідальності.

Аналіз родового, видового та безпосереднього об'єктів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності дозволив сформулювати авторське визначення відповідних різновидів об'єктів, що визначаються особливостями функціонування органів дізнання, досудового розслідування та прокуратури з урахуванням специфіки кожного з органів, що в подальшому сприятиме у визначенні та закріпленні інших елементів складу аналізованого кримінального правопорушення.

2. З'ясовано, що письмове повідомлення про підозру належить не до предмета, а до такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення як знаряддя, до яких належать також всі інші процесуальні документи кримінального провадження, за яким завідомо невинну особу притягують до кримінальної відповідальності.

3. Потерпілою від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, може бути лише особа, яка не вчиняла того кримінального правопорушення, яке їй інкримінується. При цьому вона має досягти віку кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України, за якою таку особу притягують до кримінальної відповідальності.

В окремій нормі доцільно передбачити кримінальну відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинуватої особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України. Також у цій статті доречно передбачити і відповідальність за кримінальне провадження щодо завідомо невинуватої особи, яка через неосудність не підлягає кримінальній відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України.

Підтримуємо позицію щодо вживання для позначення потерпілого від злочину, передбаченого ст. 372 КК України не терміну «невинний», а

словосполучення «невинувата особа». Така заміна терміну може призвести до узгодження обсягу змісту поняття потерпілого від розгляданого кримінально-протиправного діяння з його законодавчим розумінням у Конституції України та КПК України.

4. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є діяння у формі активних дій, що полягають у притягненні завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності, під яким розуміється юридичний факт офіційного реагування уповноваженим суб'єктом, тобто працівником дізнання, досудового слідства або прокуратури, на вчинення фізичною особою діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення.

Підтримується позиція, що моментом закінчення такого злочину, як притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у ч.1 ст. 372 КК України, є саме момент вручення особі письмового повідомлення про підозру.

Способом вчинення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності поряд із зловживанням службовим становищем доцільно визнавати також і перевищення службових повноважень, але кваліфікація має відбуватись виключно за ст. 372 КК України, яка є спеціальною нормою як щодо ст. 364 КК України, так і стосовно ст. 365 КК України.

Аргументовано позицію, що у тексті кримінального закону назву та дефініцію основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України доцільно залишити у тому вигляді, у якому вони існують наразі.

Що стосується пропонованої кримінальної відповідальності за кримінальне провадження щодо завідомо невинуватої особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України, то моментом закінчення доцільно вважати з моменту складання уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або

прокурором) клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру.

Моментом закінчення такого діяння, як кримінальне провадження щодо завідомо невинної особи, яка через неосудність не підлягає кримінальній відповідальності, з приводу вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України вважати момент складання уповноваженою на це особою (дознавачем, слідчим або прокурором) клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Ці процесуальні документи завершують кримінальні провадження, тобто фіналізують стадію досудового розслідування щодо завідомо невинних осіб двох зазначених категорій, а складання проміжних документів на кшталт письмового повідомлення про підозру особливостями провадження щодо зазначених категорій справ не передбачено.

Письмове повідомлення про підозру є знаряддям вчинення злочину, передбаченого у ч.1 ст. 372 КК України. Без письмового повідомлення про підозру неможливо вчинити аналізоване кримінально протиправне діяння, оскільки без його належного вручення не може відбутись процедура притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, саме за допомогою письмового повідомлення про підозру дізнавач, слідчий або прокурор може вплинути на потерпілого – завідомо невинну особу, оскільки після належного ознайомлення із цим документом потерпілий набуває статусу підозрюваного і вважається притягненим до кримінальної відповідальності, тобто його правове становище погіршується.

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ

2.1. Суб'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Визначення суб'єкта кримінального правопорушення є однією з важливих складових встановлення наявності у певному суспільно небезпечному діянні складу кримінального правопорушення. Дане твердження ґрунтується на тому, що відсутність ознак суб'єкта кримінального правопорушення свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення і, відповідно, підстав кримінальної відповідальності. Саме у зв'язку з цим у випадках вчинення діяння неосудним або особою, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ознаки суб'єкта), йдеться не про кримінальне правопорушення, а про суспільно небезпечне діяння[50, с. 118]. Тобто без наявності у вчиненому суспільно небезпечному діянні такого невід'ємного елементу, як особи, наділеної всіма ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, відсутній склад останнього. Простого встановлення факту, що будь-яке діяння вчинила фізична особа, тобто людина, у цьому випадку явно не достатньо. Отже, існує потреба у визначенні поняття та ознак аналізованого елементу складу кримінального правопорушення.

При чому, поняття «суб'єкт кримінального правопорушення», як справедливо зазначає М.В. Сийплові, необхідно відрізнити від поняття «особа кримінального правопорушника», «особа винного», «особистість кримінального правопорушника». Не дивлячись на зовнішню схожість цих понять, за своїм внутрішнім змістом вони є різними[122, с. 113]. Суб'єкту кримінального правопорушення властиві лише ознаки, необхідні для

наявності складу кримінального правопорушення, про які ми скажемо далі, тоді як в особі (особистості) кримінального правопорушника інтегруються соціально значимі властивості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (соціально-демографічні, кримінально-правові, економічні, соціально-психологічні та інші характеристики винного) [50, с. 119].

У цьому контексті, з позитивного боку слід відмітити, що визначення поняття суб'єкта кримінального правопорушення міститься у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме у ч.1 ст.18 КК України. Відповідно до даної норми ним є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність[59].

З аналізу наведеного законодавчого визначення можливо виокремити три обов'язкові ознаки, що характеризують даний елемент складу кримінального правопорушення: 1) належність до фізичних осіб; 2) осудність; 3) досягнення особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність[31, с. 81]. Можна також виділити і четверту ознаку суб'єкта кримінального правопорушення: саме суб'єкт є тією особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення.

Проаналізуємо названі ознаки. Так, для того, щоб бути визнаною суб'єктом будь-якого кримінального правопорушення особа має бути, у першу чергу, лише фізичною особою, тобто людиною.

Це, зокрема, означає, що фізична особа, як суб'єкт кримінального правопорушення, має своє ім'я, характеризується іншими ознаками, які дозволяють її індивідуалізувати (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце народження та проживання); перебуває у системі соціальних зв'язків – є членом суспільства; приймає усвідомлені та контрольовані волею рішення[135, с. 211].

Наприклад, за даними М.В. Сийпловіч серед усіх чотирнадцяти осіб щодо яких були порушені відповідні кримінальні справи була 1 жінка (7,1 %), інші 13 осіб (92, 9 %) – чоловіки[122, с. 115]. Тоді як за даними інтерактивного

довідника «CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013-2024)» [150] всі 100% з 5 осіб, засуджених за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України, за цей період є чоловіками.

Що стосується можливості визнання суб'єктом кримінального правопорушення юридичних осіб, то за чинним кримінальним законодавством вони не є суб'єктами кримінального правопорушення. Судова практика констатує з цього приводу, що при чинному кримінальному законодавстві принципом філософії права є визнання того, що юридичній особі не властива здатність вчиняти кримінальне правопорушення. Це випливає з того, що кримінальне право, як можна зробити висновок зі змісту статей 1-2, 4-10, 11, 15, 17-22 та ін. КК України, визнає суб'єктом кримінального правопорушення фізичну осудну особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності. За діяння, вчинені від імені юридичних осіб, у випадку, якщо у них міститься склад кримінального правопорушення, відповідальність несуть фізичні особи, винні у вчиненні кримінального правопорушення[51, с. 137]. Наявність у КК України Розділу XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» не створює додаткових або виключних підстав кримінальної відповідальності юридичних осіб. У цьому розділі йдеться саме про додаткові або допоміжні заходи, спрямовані на створення цілісної системи заходів протидії найбільш небезпечним формам злочинності[50, с. 120].

Основні інститути кримінального права сформувалися щодо суб'єкта кримінального правопорушення лише як фізичної особи. Відповідно, запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб потребуватиме перегляду підвалин теорії вітчизняного кримінального права та правозастосовної практики. Крім того, встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб потягне послаблення відповідальності, а то й безкарність окремих фізичних осіб, які вчинили ті самі діяння, будучи працівниками таких юридичних осіб[135, с. 233]. Тим більше сказане стосується притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, оскільки уповноважена на це особа фактично діє від імені держави,

здійснюючи таку функцію, як забезпечення процесу реалізації кримінальної відповідальності саме з боку державних органів.

Що стосується осудності, як наступної ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, то за доктринальним розумінням це психічний стан особи, який полягає у її здатності за станом психічного здоров'я, за рівнем соціально-психологічного розвитку і соціалізації, а також за віком усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, керувати ними під час скоєння кримінального правопорушення і нести у зв'язку з цим кримінальну відповідальність[51, с. 145]. Відповідно до ч.1 ст. 19 КК України: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними» [59]. Не заглиблюючись у теоретичну полеміку щодо визначення двох основних критеріїв осудності, а саме медичного та біологічного, відзначимо, що вчинити аналізоване нами кримінально протиправне діяння може лише особа, яка є осудною. Нести за свої вчинки відповідальність, зокрема кримінальну, може тільки особа, що адекватно сприймає реальність – усвідомлює свої вчинки й керує своєю поведінкою, що знаходить своє відображення в характеристиці її психічного стану – осудності[50, с. 120]. А процедура притягнення до кримінальної відповідальності передбачає вчинення ряду складних дій кримінально-процесуального характеру, які може здійснити лише особа, котра перебуває на відповідній посаді. Крім того, можливість перебування на такій посаді пов'язане із низкою заходів (у першу чергу, завдяки проходженню щорічного профілактичного медичного огляду), за допомогою яких можна виявити несумісність особи, зокрема й за психічними та психологічними властивостями, тій посаді, яку вона обіймає.

У кримінальному праві України питанню про вік як про певну психофізичну ознаку людини надавалось і надається виключно велике значення. Пояснюється це тим, що вік поряд з такими ознаками суб'єкта складу кримінального правопорушення, як фізична особа і осудність, є тією обов'язковою обставиною, яку необхідно встановлювати в кожному

конкретному випадку для визнання особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, суб'єктом кримінального правопорушення[50, с. 153]. Під віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність розуміється момент у часі, після досягнення якого особа може нести кримінальну відповідальність за вчинення злочину. Його встановлення обумовлене здатністю людини на певному періоді життя усвідомлювати суспільну небезпечність своїх діянь та керувати ними[31, с. 82].

Відповідно до ст. 22 КК України «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років» [59]. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності.

Водночас, КК України передбачає диференційований підхід до встановлення такого віку[31, с. 82]. Так, у ряді випадків кримінальна відповідальність можлива лише за кримінальні правопорушення, вчинені повнолітніми особами, тобто особами, які досягли вісімнадцятирічного віку, бо за характером цих кримінальних правопорушень їх фактично не можуть вчинити неповнолітні[51, с. 154]. До розряду таких кримінальних правопорушень належить і діяння, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 372 КК України, оскільки притягнути до кримінальної відповідальності невинну особу може не будь-яка фізична осудна особа, що досягла загального віку кримінальної відповідальності, а та особа, яка набула додаткової ознаки – обіймає посаду дізнавача, слідчого або прокурора. Відзначимо, що мінімальний вік для призначення на посаду дізнавача становить 18 років, слідчого – 21 рік та прокурора – 25 років. Отже суб'єктом аналізованого нами кримінально протиправного діяння може бути лише особа, яка досягла віку, залежно від категорії обійманої посади, не менше як вісімнадцять років.

Так, за даними інтерактивного довідника «CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013-2024)» вік засуджених за вчинення

злочину, передбаченого ст. 372 КК України становив: 25-30 років (40%) та 30-50 років (60%)[150].

Також, як ми раніше відзначали, суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише та особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Відповідно, потребує з'ясування, що слід розуміти під поняттям «вчинила». Це дієслово минулого часу є похідним від поняття «вчинити».

Згідно зі словником сучасної української мови термін «вчинити», зокрема, означає «робити, здійснювати що-небудь» або «діяти певним чином, способом»[137].

Отже, що стосується тлумачення четвертої ознаки, то ця ознака спрямовує увагу на саме те, що лише суб'єкт кримінального правопорушення виконує об'єктивну сторону конкретного кримінально протиправного діяння. Тобто ця ознака додатково вказує, що суб'єктом кримінального правопорушення є конкретний виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення. Наведене судження ґрунтується на тлумаченні ч.2 ст. 27 КК України. Відповідно, суб'єктом може бути як особа, котра безпосередньо вчинила кримінально протиправне діяння, так і та, яка виконала або здійснила кримінально протиправний намір опосередковано, а саме за допомогою використання тварин, механізмів чи осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності. Наприклад, вчинення умисного вбивства за допомогою нацькування на потерпілого собаки бійцівської породи, або крадіжка вчинена за допомогою малолітньої особи.

Водночас, специфіка аналізованого нами кримінально протиправного діяння полягає у тому, що його неможливо вчинити опосередковано, оскільки притягнути будь-кого до кримінальної відповідальності може лише уповноважена на те кримінальним процесуальним законом особа, яка здійснює відповідне кримінальне провадження.

З вищенаведеного слідує наступний висновок: якщо об'єктивна сторона аналізованого нами кримінально протиправного діяння полягала би лише у

ознайомленні завідомо невинної особи із письмовим повідомленням про підозру, то його суб'єктом могла би бути лише та особа, яка безпосередньо повідомляла підозру, у відповідності із положеннями ст.ст. 276-278 КПК України, такий невинній особі. Інші дії, що полягають, зокрема, й у погодженні прокурором відповідного письмового повідомлення про підозру, мали би кваліфікуватись лише як пособництво у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Але за чинної конструкції складу кримінального правопорушення «притягнення...до кримінальної відповідальності» його вчиненням можна визнати як складання і вручення письмового повідомлення про підозру слідчим та прокурором, так і його погодження прокурором. Саме цього дотримується і слідчо-судова практика.

Наприклад, згідно з вироком Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к старший прокурор прокуратури міста Черкаси Черкаської області обвинувачувався у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч.1 ст.364, ч.1 ст.366, ч.2 ст.372 КК України. Сутність обвинувачення за ч. 2 ст. 372 КК України полягала в тому, що він за відсутності законних, достатніх і допустимих доказів вини гр-на К. та гр-на М., достовірно знаючи про те, що у повідомлення про підозру слідчим внесені завідомо неправдиві відомості, які не відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам, в порушення вимог ст. 36, 276, 277, 278 КПК України, погодив письмове повідомлення про підозру гр-ну К. та гр-ну М. у вчиненні ними особливо тяжких злочинів, передбачених ч. 1 ст. 294, ч. 2 ст. 341 КК України[28]. Тобто прокурор, погоджуючи письмове повідомлення про підозру, також безпосередньо здійснює процедуру притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поряд зі слідчим, який складає та у подальшому ознайомлює невинну особу із таким процесуальним документом, надаючи цій особі статусу підозрюваного.

Отже, проаналізована четверта ознака суб'єкта кримінального правопорушення додатково підкреслює необхідність залишення назви ст. 372 КК України та диспозиції її ч.1 у тому вигляді, у якому вона існує зараз.

Суб'єкта кримінального правопорушення, визначення якого наведено у ч.1 ст. 18 КК України, і ознаки якого ми проаналізували вище, у доктрині кримінального права традиційно іменують загальним суб'єктом кримінального правопорушення [57, с. 156].

Водночас, у ч.2 ст.18 КК України розміщено поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, відповідно до якої таким є «фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [59]. Тобто спеціальним суб'єктом може бути лише особа, у якої поряд з трьома загальновизнаними ознаками загального суб'єкта кримінального правопорушення мають бути наявними ознаки, що вирізняють її серед інших осіб і внаслідок цього перетворюють на суб'єкта такого кримінального правопорушення, вчинити яке не може будь-яка особа, котра має лише ознаки загального суб'єкта. До таких ознак, зокрема, відносять: службове становище, професію, певну діяльність, родинні відносини з потерпілою особою, відношення до військової служби, стан здоров'я тощо.

Як влучно зазначає В.О. Навроцький, що наявність додаткових ознак означає, що коло осіб, які можуть бути таким суб'єктом звужується, тому подібний суб'єкт набуває статусу спеціального суб'єкта – суб'єкта, характерного лише для певного складу кримінального правопорушення. Такі додаткові ознаки спеціального суб'єкта можуть, зокрема, бути прямо зазначені у диспозиції статті про певне кримінальне правопорушення чи впливати з її змісту[135, с. 256]. Наприклад, у нормах про кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364-370 КК України, йдеться про те, що вони можуть бути вчинені тільки службовими особами. Але у будь-якому разі, ознаки спеціального суб'єкта певною мірою є обмежувальними, бо вони визначають, що те чи інший кримінальний правопорушення може вчинити не будь-яка

особа, а тільки та, яка має такі ознаки. Тому особи, які не мають таких ознак, не можуть нести відповідальність за конкретним кримінальним законом, у якому зазначений спеціальний суб'єкт[51, с. 140-141]. Розглядане нами злочинне діяння також відноситься до категорії кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом, вказівка на якого міститься у диспозиції ст.372 КК України.

Так, з диспозиції ч.1 ст.372 КК України випливає, що суб'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може бути лише слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа[59].

Ми згодні із М.В. Сийплові, що приватні особи, які сприяють вчиненню аналізованого злочину зазначеними службовими особами і не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть виступати як організатори, підбурювачі, пособники у кримінальному правопорушенні, який вчиняє виконавець - спеціальний суб'єкт. При цьому дії таких співучасників підлягають кваліфікації за статтею, яка передбачає відповідальність виконавця кримінального правопорушення (наприклад, формула кваліфікації дій підбурювача до притягнення завідомо невинного як обвинуваченого матиме такий вигляд: ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 372 КК України) [121, с. 13].

У цьому контексті показовим є вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 15 листопада 2023 року у справі №757/26383/20-к в обвинуваченні ОСОБА_11 за ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 146, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 371, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 372 КК України.

На думку органу досудового слідства з вищезазначеною кваліфікацією ОСОБА_11 вчинив пособництво в закінченому замаху на незаконне позбавлення волі ОСОБА_12 за попередньою змовою групою осіб, пособництво в закінченому замаху на завідомо незаконні затримання та тримання під вартою, пособництво в закінченому замаху на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим та прокурором, поєднане з обвинуваченням у вчиненні особливо тяжкого злочину та штучним створенням доказів обвинувачення, оскільки вчинив усі дії, які вважав

необхідними для доведення злочинів до кінця, однак злочини не було закінчено з причин, що не залежали від його волі, оскільки Особа 2, зловживаючи довірою Особи 1, ввела її в оману з метою заволодіння грошовими коштами і не вчиняла будь-яких дій, обумовлених злочинним планом Особи 1[20].

Такий висновок органу досудового слідства має ґрунтуватись на наступних твердженнях, які сформулював у своєму дисертаційному дослідженні М.В. Сийпловіч: 1) суб'єктом–виконавцем злочину із спеціальним суб'єктом може бути лише особа, якій властиві ознаки спеціального суб'єкта (суб'єктом злочину, передбаченого ст. 372 КК України є службова особа); 2) особи, які не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть виступати як організатори, підбурювачі, пособники у злочині, який вчиняє виконавець – спеціальний суб'єкт; 3) дії співучасників підлягають кваліфікації за статтею, яка передбачає відповідальність виконавця злочину (наприклад, формула кваліфікації дій підбурювача до притягнення завідомо невинного як обвинуваченого матиме такий вигляд: ч. 4 ст. 27 – ч. 1 ст. 372 КК України); 4) за наявності відповідних підстав дії інших співучасників підлягатимуть кваліфікації також і за іншими статтями Кримінального кодексу України (наприклад, ст. 383, 384, 386 та 396 КК України) [122, с. 128].

Відповідно, Дніпровський районний суд за наслідками розгляду не визнав доведеним, що ОСОБА_11 був пособником в закінченому замаху на (1) незаконне позбавлення волі людини, вчиненому за попередньою змовою групою осіб; (2) завідомо незаконне затримання та тримання під вартою; (3) притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим та прокурором, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину та штучним створенням доказів обвинувачення. Відповідно, враховуючи, що встановлено відсутність суб'єктивної сторони діянь та ознак суб'єкта додатково щодо кримінальних правопорушень у сфері правосуддя, обвинуваченого було виправдано у порядку п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України,

позаяк не було доведено, що в діянні обвинуваченого є склад кримінальних правопорушень[20].

Розглянемо тепер більш детально категорії осіб, які можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України.

Так, до слідчих, згідно з п.17 ч.1 ст.3 КПК України, віднесено: службових осіб органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважених в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень[67].

А відповідно до ч.2 ст. 38 КПК України досудове слідство здійснюють:

- 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки тобто Служби безпеки України; г) органів Державного бюро розслідувань;
- 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;
- 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України[67].

Всі вищеперелічені категорії осіб можуть бути суб'єктами розгляданого нами злочинного діяння. А головним моментом, що визначає можливість слідчих бути притягненими до кримінальної відповідальності за розглядане кримінальне правопорушення є те, що вони здійснюють досудове розслідування кримінальних проваджень, незалежно від їх відомчої належності, а також вони наділені правомочністю щодо притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності.

Наприклад, вироком Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18 за ч. 2 ст. 372 КК України засуджено старшого слідчого відділення розслідування злочинів лінії карного розшуку слідчого відділу Дарницького РУ ГУМВС України в місті Києві [27]. Тоді як вироком Козельщинського районного суду Полтавської області від 25 жовтня

2022 року у справі № 533/675/22 за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України засуджено старшого слідчого слідчого відділення відділу поліції № 2 Кременчуцького районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Полтавській області [23].

Серед прокурорів суб'єктом розгляданого кримінального правопорушення можуть бути прокурори, які здійснюють таку конституційну функцію, як організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження[47]. На сьогодні, внаслідок суттєвого реформування юридичного статусу органів прокуратури, вони позбавлені функції безпосереднього здійснення досудового розслідування, проте в межах реалізації вищезазначеної функції відповідні прокурори можуть бути суб'єктами притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до ч.4 ст.22 КПК України «повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором»[67]. Прикладом може бути наведений вище вирок Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к[28]. Отже, суб'єктами злочину, передбаченого ст.372 КК можуть бути, зокрема, ті прокурори, з якими слідчі або дізнавачі погоджують повідомлення про підозру завідомо невинним особам і прокурори знають про невинність особи.

На думку М.І. Хавронюка жодна інша службова особа не уповноважена повідомляти про підозру (ст.ст. 22, 36, 40 КПК). Тому у ч. 1 ст. 372 КК України слова «іншою уповноваженою на те законом особою» є зайвими[42, с.797]. Дозволимо собі не погодитись із цим твердженням.

Так, на сьогодні, повідомлення про підозру уповноважені здійснювати дізнавачі, якими, відповідно до п. 4¹ ч.1 ст.3 КПК України, є службові особи підрозділів дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, котрі у випадках, установлених КПК України, а також уповноважені особи інших підрозділів зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків[67]. А відповідно до ч.1 ст.40¹ КПК України дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Крім того, згідно з п.5 ч.2 ст.40¹ КПК України дізнавач уповноважений повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку[67]. Враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що дізнавач при здійсненні дізнання, у разі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку завідомо невинній особі, також може бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України.

Відповідно до ч.3 ст. 38 КПК України дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- а) органів Національної поліції;
- б) органів безпеки тобто Служби безпеки України;
- в) органів Бюро економічної безпеки України;
- г) органів Державного бюро розслідувань;
- г) НАБУ[67].

Що стосується працівників оперативних підрозділів, то відповідно до ч.ч.1,2 ст. 41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, НАБУ, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим

дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [67]. Повідомлення про підозру не входить до кола повноважень працівників оперативних підрозділів, тому такі працівники ні у якому разі не можуть бути суб'єктами розгляданого кримінально протиправного діяння.

Так, згідно з вироком Київського районного суду м. Харкова від 6 вересня 2021 р. у справі 640/20244/16-к виправдано за обвинуваченням у вчиненні закінченого замаху на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності оперуповноваженого відділу поліції, який отримавши доручення старшого слідчого, склав завідомо недостовірні протоколи про проведення чотирьох слідчих дій про впізнання свідком ОСОБА_2 осіб за фотографіями та вніс завідомо неправдиві відомості до зазначених чотирьох протоколів пред'явлення осіб для впізнання за фотографією про нібито впізнання свідком ОСОБА_2 за фотографіями осіб, які скоювали кримінальні правопорушення пов'язані з незаконними заволодіннями транспортними засобами. Після чого передав протоколи старшому слідчому для долучення до кримінального провадження[22]. Таке рішення суду виглядає цілком обґрунтованим, оскільки замах на вчинення кримінального правопорушення може вчинити лише його виконавець, проте оперуповноважений не може бути безпосереднім виконавцем злочину, передбаченого ст.372 КК України, оскільки не наділений правомочністю повідомляти про підозру, тому у його діях наявний лише склад кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.366 КК України.

Наведемо ще один приклад неправильної кваліфікації дій осіб за ст. 372 КК України. Так, з вироку Жовтневого районного суду м. Харкова 18 жовтня 2023 року у справі №639/632/18 випливає, що працівники оперативних підрозділів Національної поліції України поряд зі слідчою обвинувачувались, зокрема у вчиненні притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Дії всіх осіб було кваліфіковано в цій частині було кваліфіковано за ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 372 КК України. Обвинувачені обіймали посади: оперуповноважених відділу кримінальної поліції Київського ВП ГУНП в Харківській області. Зміст їх діяння полягав у тому, що вони вступили у змову зі старшою слідчою слідчого відділу Київського ВП ГУНП в Харківській області, яка здійснювала досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактами незаконних заволодінь транспортними засобами - автомобілями ВАЗ «210934» та ВАЗ «21099» та вчинили ряд дій, спрямованих на притягнення завідомо невинуватого ОСОБА_8 до кримінальної відповідальності. Вони, зокрема, сприяли штучному відтворенню відбитків пальців рук ОСОБА_8 на поверхні державних номерних знаків одного з автомобілів та підкинули державні номерні знаки автомобіля ВАЗ «210934», а також електричний автомобільний насос золотистого кольору в чохлі темно-синього кольору до гаража ОСОБА_8, які потім начебто виявили під час обшуку помешкання потерпілої особи [21]. Під час провадження у суді всіх фігурантів справи було визнано невинуватими у пред'явлених обвинуваченнях за недоведеністю, що кримінальні правопорушення вчинені ними, що однак не змінює суті неправильної кваліфікації діянь оперативних працівників органом досудового слідства. Так, вчинення всіх вищеперелічених діянь оперативними працівниками було кваліфіковано як співвиконавство у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Проте, ніяких процесуальних рішень у провадженні вони не приймали, всі процесуальні дії була уповноважена виконувати і виконувала лише слідча, яка і могла бути єдиним і фактичним виконавцем комплексу дій, спрямованих на притягнення завідомо

невинного до кримінальної відповідальності, а оперативні працівники могли лише виконувати роль пособників у зазначеному діянні.

Слід також розглянути питання щодо відповідальності суддів за участь у процесі притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинної особи, коли такий факт невинності усвідомлює суддя, який виносить обвинувальний вирок. Як ми зазначали у попередньому розділі, відповідальність судді мала би бути за ст. 375 КК України за постановлення ним завідомо неправосудного вироку. Ще в період дії КПК України 1960 року Є. В. Фесенко відзначав, що суб'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК України, може бути особа, яка проводить дізнання, слідчий або прокурор, а притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності суддею підпадає під ознаки злочину, передбаченого ст. 375 КК України[87, с. 449].

Проте цю норму на підставі Закону № 3233-IX від 13 липня 2023 року виключено з КК України, оскільки раніше рішенням Конституційного Суду України від 11 червня 2020 року цю норму було визнано неконституційною[110]. Ми вважаємо таке рішення не повною мірою відповідає принципу справедливості. Соціальна обумовленість ст. 375 КК України полягає у тому, що дана норма не є порушенням рівності громадян перед законом, а навпаки, виступає одним із гарантів існування дієвого механізму захисту прав і свобод осіб у випадку їх порушення внаслідок постановлення суддями неправосудних рішень. Судді відрізняються від інших громадян тим, що як представники однієї з гілок влади, наділені важливими повноваженнями щодо здійснення правосуддя, підвищеним рівнем правового захисту для належного виконання своїх обов'язків, а тому повинні мати ефективну систему важелів стримування від можливих зловживань. І ст.375 КК України є одним із таких інструментів. Так само, наприклад, як ст.365 КК України захищає громадян від перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів.

У цьому контексті наведемо витяг з Окремої думки судді Конституційного Суду України С.В. Саса щодо вищезазначеного Рішення Конституційного Суду України:

«Основною підставою для визнання неконституційною статті 375 Кодексу, на думку Суду, є те, що ця норма суперечить частині першій статті 8 Конституції України, тобто не відповідає такому елементу принципу верховенства права, як юридична визначеність закону.

У Рішенні зазначено, що «формулювання диспозиції статті 375 КК України допускає можливість зловживання нею при вчиненні органами досудового розслідування дій, що мають наслідком притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення, яке, за суб'єктивним розумінням слідчого, прокурора або будь-якої іншої особи, є «неправосудним» (зокрема, у разі незгоди з цим рішенням)» (абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини). Однак такий аргумент можна застосувати до всіх оціночних положень Кодексу, у тому числі тих, у яких ідеться про «завідомість», «умисність» тощо, і поставити під сумнів конституційність більшості положень Кодексу. Крім того, можливе зловживання будь-якою нормою права, навіть тією, яка сформульована максимально чітко, однозначно і не містить оціночних категорій. Якщо брати цей аргумент за критерій неконституційності закону, то неконституційними слід визнавати усі законодавчі норми, якими зловживають слідчі, прокурори чи інші особи. Абсолютно неправдивим є твердження Суду про те, що стаття 375 КК України уможливорює «притягнення до кримінальної відповідальності судді лише за факт постановлення ним судового рішення». За вказаною статтею Кодексу суддя може бути притягнутий до кримінальної відповідальності не за факт постановлення ним будь-якого судового рішення, а за постановлення «завідомо неправосудного» рішення»[95]. Одним із таких рішень може бути й винесення обвинувального вироку щодо завідомо невинної особи.

Отже, відтепер постає питання кваліфікації діяння, що полягало у постановленні суддею неправосудного вироку щодо завідомо невинної особи.

Так, варіант з відсутністю будь-якого складу кримінального правопорушення у такому діянні судді, на нашу думку, поряд зі скасуванням ст. КК України також не відповідає принципу справедливості. Внаслідок такого підходу за схоже за своєю суттю діяння, що полягає у притягненні завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності одні учасники такої процедури несуть відповідальність, а самий ключовий, який приймає остаточне рішення про винність особи та її покарання, уникає будь-якої відповідальності.

Якщо суддя не буде нести кримінальної відповідальності за постановлені ним рішення, навіть якщо вони є очевидно незаконними, така юридична позиція може призвести до суддівського свавілля. Крім того, вона прямо суперечить конституційному припису, згідно з яким суддю може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним рішення у разі вчинення ним злочину або дисциплінарного проступку (частина четверта статті 126 Конституції України) [95].

Сформульований через заборону припис частини четвертої статті 126 Конституції України слід витлумачувати як загальне правило та виняток з нього. Згідно з нормою, що передбачає цей виняток, суддя може бути притягнутий до відповідальності за вчинення злочину. Оскільки підставою для такої відповідальності судді є злочин, то йдеться, звісно, про кримінально-правову відповідальність, а злочином може бути не лише хабар (неправомірна вигода) чи інше кримінальне правопорушення, а також постановлення суддею неправосудного судового рішення. Отже, існування норми Кодексу, що уможливорює кримінально-правову відповідальність судді за постановлення неправосудного судового рішення, загалом не суперечить Основному Закону України[94]. Але якщо цю норму вже виключено з КК України, то це не виключає застосування до суддів інших суміжних норм, під які може підпадати відповідне діяння.

Водночас, кваліфікація дій суддів за ст. 364 або 366 КК України буде означати їх більш м'яку відповідальність, порівняно з діямими дізнавачів, слідчих або прокурорів за вчинення схожого за своєю суттю діяння. Тому найбільш справедливим та правильним було би кваліфікувати такі дії суддів також за ст. 372 КК України.

Але П.П. Андрушко виступає проти зазначеного підходу. На думку вченого, ні в КпК 1960 року, ні в КПК 2012 року суддя не був наділений повноваженнями складати і вручати повідомлення про підозру, тобто не наділений повноваженнями притягувати до кримінальної відповідальності. Слід чітко розрізняти термінопоняття (кримінально-процесуальні дії) «притягнення до кримінальної відповідальності» із термінопоняттям «порушення кримінальної справи» (КПК кафедри кримінального права та кримінології 1960 року) та термінопоняттям «розпочаток кримінального провадження» (КПК 2012 року), які є самостійними, окремими процесуальними діями, дві останні з яких передують притягненню до кримінальної відповідальності. Притягнення ж до кримінальної відповідальності виражалось у пред'явленні особі обвинувачення за КПК 1960 року і виражається у складанні повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і врученні його підозрюваному за КПК 2012 року [4, с. 183].

Проте, як ми відзначали раніше, згідно з рішенням КС України в справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності після постановлення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили. Сам факт порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, пред'явлення їй обвинувачення (*на сьогодні – повідомлення про підозру*) не можна визнати як кримінальну відповідальність. Особа не несе кримінальної

відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили[109].

Як справедливо зазначає суддя КС України М.І. Козюбра в окремій думці стосовно Рішення КС України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України: «Повноваженням притягати до кримінальної відповідальності відповідно до Конституції України наділений виключно суд. Це прямо впливає із ст. 62 Основного Закону, яка говорить: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Про те, що виключно суд може притягнути особу до кримінальної відповідальності, свідчить також ряд інших статей Конституції України. Зокрема, ч. 1 ст. 61 Конституції закріплює одну з найважливіших засад юридичної відповідальності, згідно з якою «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Навряд чи можна заперечувати, що тут, якщо йдеться про кримінальну відповідальність, мається на увазі притягнення до відповідальності саме судом»[93]. В жодному нормативному акті не міститься положення, що притягнення до кримінальної відповідальності це лише складання та вручення повідомлення про підозру, а зважаючи на те, що «особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності після постановлення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили»[109], після скасування ст. 375 КК України, постановлення судом обвинувального вироку щодо завідомо невинної особи також входить до змісту такого діяння, як «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності».

При чому, вказівка у диспозиції ст. 372 КК України на суб'єкта цього злочину, як «іншої уповноваженої на те законом особою» допускає визнання останньою і суддю.

Зважаючи на різницю у функціях та повноваженнях відповідних суб'єктів, відрізняється лише момент закінчення аналізованого злочину: для дізнавачів та слідчих – пред'явлення повідомлення про підозру, для прокурорів – погодження або пред'явлення повідомлення про підозру, а для суддів – постановлення обвинувального вироку.

2.2. Суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Суб'єктивна сторона будь-якого кримінально протиправного діяння є невід'ємним елементом його складу. Під названим елементом вчені в галузі кримінального права розуміють внутрішню сторону кримінального правопорушення, що виявляється у певному психічному ставленні особи до об'єкта та об'єктивної сторони вчинюваного кримінально протиправного діяння; певному прояві її свідомості й волі, вираженій у вині, мотивах та меті[62, с.8]. Значення суб'єктивної сторони полягає насамперед у тому, що вона підлягає обов'язковому доведенню в кримінальному провадженні (входить до предмету доказування) й обов'язково встановлюється під час кваліфікації кримінального правопорушення[50, с. 141]. Крім того, центральну ознаку цього елементу складу кримінального правопорушення відображено не лише у КК України, а також і в актах більш високої юридичної сили. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини і захист основоположних свобод наголошено, що кожна людина, звинувачена у вчиненні злочину, вважається невинуватою доти, доки її вину не доведено згідно із законом (ст. 6.2); аналогічне положення закріплено у ст. 62 Конституції України[135, с. 263].

Обов'язковою складовою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є вищезгадана вина, а мотиви, мета та емоційний стан мають статус факультативних ознак, оскільки останні притаманні лише тим складам кримінальних правопорушень, де вони вказані

як обов'язкові ознаки або впливають зі змісту відповідних кримінально-правових норм.

Що стосується вини, то відповідно до ст.23 КК України: «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності»[59]. Наведене законодавче визначення поняття вини являє собою результат багаторічних досліджень науки кримінального права. Більше того, принцип суб'єктивного ставлення в вину, тобто відповідальності особи лише за наявності у неї вини, є одним з основних у вітчизняному кримінальному праві. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення неподільно пов'язується з його об'єктивними ознаками – об'єктом, предметом та об'єктивною стороною й, відповідно, не може бути абстрактно відірвана від суспільно небезпечного діяння. Саме діяння становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення. Цей елемент складу кримінального правопорушення відображає зв'язок свідомості та волі особи з вчиненням нею суспільно небезпечним діянням[50, с. 141-142].

Вина визначається законодавцем шляхом указання на певне психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності) та його суспільно небезпечних наслідків. Ставлення до інших об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення перебуває, так би мовити, за межами цього визначення[19, с.127]. При чому, вина як кримінально-правова категорія – це не просто психічне ставлення особи до вчинюваного діяння, а те, що дістало прояв у конкретному кримінальному правопорушенні. Складовими елементами цього ставлення є свідомість та воля. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів даного ставлення утворюють різні модифікації вини[19, с.158]. Відповідно, ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння може проявлятися у двох законодавчо закріплених формах вини: умислі (ст. 24 КК України) та необережності (ст. 25 КК України), а також третій формі – змішаній вині, яку цілком обґрунтовано виокремлює доктрина кримінального права.

У назві та диспозиції ст. 372 КК України відсутня вказівка на умисний чи необережний характер аналізованого злочину. З цього приводу Р.В. Вереша у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину» зазначив, що якщо у нормі Особливої частини КК України не передбачено форму вини і немає жодного з термінів, які б її визначали, тоді відповідне кримінальне правопорушення може бути вчинене як умисно, так і з необережності [19, с. 55-56]. Що стосується аналізованого нами кримінально протиправного діяння, то таке твердження викликає цілком обґрунтовані сумніви. Великою мірою це пов'язано із тим, що у диспозиції ст. 372 КК України міститься така категорія, як «завідомість». Відповідно існує потреба здійснити аналіз зазначеного поняття та особливостей його використання законодавцем у тексті кримінального закону.

В.М. Савицька у своєму дисертаційному дослідженні за темою «Завідомість у кримінальному праві України як об'єкт наукового дослідження» зазначає, що у цей термін вкладається зміст повного усвідомлення факту певного порушення закону (наприклад, завідомо неправдиве показання або завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення). Для встановлення того, який вплив має завідомість на форму вини і якою є роль цієї ознаки у визначенні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, потрібно чітко встановити, яких об'єктивних ознак вона стосується, тобто які фактичні обставини мають бути достеменно відомими суб'єкту для наявності певного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України. Таких обставин є досить багато. Завідомість може стосуватися фактичного характеру дій винуватої особи (наприклад, неправдивість розповсюджуваних відомостей), правового значення вчинюваних дій (наприклад, неправосудність вироку, неправомірність дій), настання можливих наслідків, ознак характеристики потерпілої від кримінального правопорушення особи (наприклад, неповнолітній вік, вагітність), властивостей предмета кримінального правопорушення (наприклад, розголошення відомостей, які є завідомо

заборонені для цього) тощо. Враховуючи зазначене, завідомість належить до характерних ознак саме інтелектуального ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до цих обставин [17, с. 6–7; 112, с. 266].

Про такий законодавчий прийом зазначає і дослідник суб'єктивної сторони кримінального правопорушення Р.В. Вереша: «Для визначення суб'єктивної сторони складу конкретного кримінального правопорушення в Особливій частині КК України можуть використовуватися (закріплюватися) ознаки, які її характеризують: форма та вид вини, мета, мотив, сильне душевне хвилювання, завідомість, свідоме поставлення в небезпеку тощо. Крім того, існують терміни, які також визначають вину особи, а саме: «відомі», «знав», «добровільне», «самовільне» тощо» [19, с.193]. Вчений підрахував, що станом на 2017 рік завідомість як ознака складу кримінального правопорушення була передбачена у 30 статтях Особливої частини КК України: у 26 нормах завідомість була ознакою основного складу (ч. 1 ст. 135, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 151, ч. 1 ст. 159¹, ч. 1 ст. 198, ч. 1 ст. 205¹, ч. 1 ст. 220¹, ч. 1 ст. 220², ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223¹, ч. 1 ст. 223², ч. 1 ст. 259, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 321¹, ч. 1 ст. 325, ч. 1 ст. 351, ч. 1 ст. 351¹, ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 366¹, ч. 1 ст. 371, ч. 1 ст. 372, ч. 1 ст. 375, ч. 1 ст. 383, ч. 1 ст. 384, ч. 1 ст. 386, ч. 1 ст. 431), у 7 нормах (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 136, ч. 3 ст. 158, ч. 3 ст. 220¹, ч. 4 ст. 321¹, ч. 2, 4 ст. 358, ч. 2 ст. 371) – ознакою кваліфікованого і особливо кваліфікованого складу злочину. У трьох статтях ця ознака міститься в основному та кваліфікованому (особливо кваліфікованому) складі злочину (ст. 220¹, 321¹, 371 КК України), а у ст. 358 КК України – передбачена у кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі злочину» [19, с.195]. В більшості випадків Особливої частини КК України ознака завідомості стосується таких об'єктивних ознак, як фактичний характер дій суб'єкта кримінального правопорушення, ознак характеристики потерпілого від кримінального правопорушення та властивостей предмета кримінального правопорушення. Дещо рідше вона згадується у зв'язку з правовим значенням вчинюваних дій та настанням можливих наслідків [111, с. 165; 113, с. 197]. Що стосується нині чинної редакції КК України, то як ознака

основного складу кримінального правопорушення «завідомість» залишається у 26 нормах, але замість скасованих ст.ст. 223², 366¹, 375 вона є складовою кримінально протиправних діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст.ст. 255³, 366² та 400¹ КК України. Збільшилась кількість норм, у яких завідомість передбачено у якості кваліфікованих складів, а саме: ч.2 ст. 152, ч.2 ст. 153, ч.2 ст. 158³, ч.2 ст. 259, ч.2 ст. 301² та ч.2 ст. 366² КК України. Крім того, зазначену ознаку включено до тексту п.2 примітки до ст. 201 КК України. Отже, загалом законодавець збільшив використання «завідомості» в статтях Особливої частини КК України до 35 статей, що свідчить про його сталу, а можливо навіть і зростаючу прихильність до використання даної ознаки суб'єктивності сторони складу кримінального правопорушення. При чому, досить істотна кількість кримінальних правопорушень, поряд із притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності стосуються посягань на правосуддя.

Про важливість використання такої ознаки у чинному вітчизняному кримінальному законодавстві свідчить і той факт, що у контрольному тексті проєкту нового КК України[64] в Особливій частині термін «завідомо» вживається понад 60 разів.

Як влучно зазначає В.М. Савицька, що хоча у переважній більшості випадків завідомість свідчить саме про умисну форму вини, можливі й такі ситуації, коли завідомість виступає ознакою кримінального правопорушення, вчиненого з необережності. Так, психічне ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних діянь може полягати у кримінально протиправній самовпевненості (наприклад, ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого – ч. 1 ст. 139 КК України). Також завідомість може бути ознакою кримінального правопорушення, вчиненого за наявності кримінально протиправної недбалості. Наприклад, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 133 КК України,

суб'єкт знає про наявність у себе венеричної хвороби, але може легковажно не передбачати можливості зараження такою хворобою іншої людини. Саме тому завідомість необхідно розглядати не як самотійно існуючу ознаку суб'єктивної сторони, не пов'язуючи її з іншими елементами складу кримінального правопорушення, а лише у зв'язку з ними і обов'язково як ознаку умислу чи необережності при визначенні форм та видів вини[112, с. 266]. Р.В. Вереша також вважає, що на умисел можуть вказувати такі ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мотив, мета, завідомість і т. д., хоча деякі з них не виключають і необережності [18, с. 146].

Проте М.Й. Коржанський небезпідставно вважав, що термін «завідомість» використаний в законі про кримінальну відповідальність без розуміння його змісту, та єдине виправдання для використання вказаного терміну – це, щоб не було можливості притягнути слідчого чи прокурора до відповідальності, бо «завжди можна стверджувати: не знав, не зрозумів, не з'ясував, не перевірів і т. інше, бо ніколи не можна спростувати і доказати завідомість» [48, с.90].

Водночас, у контрольному тексті проекту нового КК України в Статті 1.1.1. «Значення термінів Кримінального кодексу» розміщено тлумачення поняття «завідомо», як «розуміння особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, певного факту як явного, очевидного для неї» [64]. Таке тлумачення вказує лише на умисний характер діяння, котре містить ознаку «завідомості», оскільки розуміння тісно пов'язане із усвідомленням невинності особи, котру притягують до кримінальної відповідальності, як інтелектуальної складової умислу.

Відповідно В.М. Савицька схиляється до думки, що завідомість характерна лише умисним кримінальним правопорушенням, характеризуючи її інтелектуальний момент[113, с. 197]. Ця ознака додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достеменній обізнаності та явному усвідомленні винуватого заздалегідь до вчинення кримінального

правопорушення юридично значущих обставин, передбачених кримінальним законом[113, с. 200].

Ще П.І. Орлов з цього приводу дійшов висновку, що завідомість, характеризуючи інтелектуальний момент вини, припускає високий ступінь усвідомленості обставин, до яких вона належить, і означає, що суб'єкт на момент учинення злочину має достовірні знання про особливі ознаки предмета злочину, що не викликають у нього сумнівів, потерпілого, характер діяння, якості відомостей, документів, посвідчень або про властивість діяння спричинити ті або інші наслідки[96, с. 133].

Наприклад, може бути випадок, коли слідчий, прокурор, повідомляючи особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, може усвідомлювати, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, але вважати при цьому, що кримінальне правопорушення вчинено саме цією особою, або, принаймні, має підстави вважати, що кримінальне правопорушення вчинено саме цією особою, розраховуючи при цьому, що необхідні, належні і достатні докази на підтвердження винуватості особи будуть ним зібрані у подальшому під час проведення досудового слідства. У таких випадках, як видається П.П. Андрушку, достатніх підстав для притягнення слідчого, прокурора до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України немає. Підставою (умовою) притягнення слідчого, прокурора за ст. 372 КК України є встановлення факту, що ними усвідомлювалась відсутність події кримінального правопорушення в діях особи, безпідставно притягнутої за їх вчинення до кримінальної відповідальності, або ж взагалі відсутність події відповідного злочину[4, с. 187]. Дана ситуація додатково підтверджує необхідність наявності ознаки «завідомості» у складі злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Тобто вказівка у диспозиції ч.1 ст.372 КК на завідомість притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи свідчить про те, що розглядане кримінально протиправне діяння може бути вчинено лише з умисною формою вини.

Судова практика цілком логічно дотримується позиції, що факт невинності особи, наявності обставин, що виключають провадження у справі, точно, тобто достеменно повинен бути відомий особі, котра вчиняє такий злочин. Якщо особа не усвідомлює, що притягає до кримінальної відповідальності невинного (наприклад, внаслідок невірної оцінки зібраних доказів, службової недбалості, недостатньої кваліфікації тощо), то для неї можлива дисциплінарна або навіть кримінальна відповідальність, але за іншою статтею кримінального закону, наприклад за ст. 367 КК України. Добросовісна помилка прокурора (слідчого), коли він переконаний стосовно доведеності фактів і висновків, викладених у письмовому повідомленні про підозру, взагалі виключає кримінальну відповідальність[29]. Крім того, важливе значення для визначення суб'єктивної сторони має вказівка закону на «завідомість» притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи. Саме вона свідчить про умисний (цілеспрямований) характер діяння та дає змогу відрізнити цей злочин від інших службових зловживань, дисциплінарних проступків чи помилок, допущених при досудовому розслідуванні[28].

Тому цілком логічною є думка М.І. Хавронюка, що «особа, яка притягнула до кримінальної відповідальності невинуватого неумисно, наприклад, через неправильну оцінку доказів (ст. 94 КПК України), має нести лише дисциплінарну відповідальність»[42, с.798].

Наприклад, Придніпровський районний суд м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к проаналізувавши обставини справи прийшов до висновку про недоведеність тих обставин, що прокурору, який погоджував письмове повідомлення про підозру, достеменно було відомо про невинуватість потерпілих і він діяв з прямим умислом на притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинних потерпілих і на службове підроблення, тобто про недоведеність пред'явленого обвинувачення у вчиненні цих злочинів. В даному випадку мова може йти тільки про невірну оцінку прокурором зібраних доказів або службову недбалість, тому що

показання потерпілих про їх перебування увечері 23 січня 2014 року за межами м. Черкаси вчасно не були перевірені і, можливо, рішення про їх затримання та повідомлення їм про підозру були прийняті передчасно, але не про кримінальну відповідальність за ч.2 ст. 372 та ч.1 ст. 366 КК України, тому суд вважав за необхідне виправдати прокурора за недоведеністю вчинення ним цих злочинів[28].

Але одразу постає питання, щодо видів умислу, які можливі при вчиненні аналізованого кримінально протиправного діяння, а саме: прямого та/або непрямого.

Так, І.М. Бокоч вважає, що термін «завідомо» позначає вину як ознаку суб'єктивної сторони складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності і передбачає, що злочин може бути вчинений лише з прямим умислом. Вчений зазначає, що термін «завідомо» також описує суб'єктивне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до факту винності (невинності) особи у вчиненні кримінального правопорушення і означає, що він достеменно знає про те, що до кримінальної відповідальності притягується невинна особа[11, с.78]. Але одного факту усвідомлення невинності особи недостатньо, необхідним є також вольовий момент – бажання притягнення невинної особи до кримінальної відповідальності.

Так само і М.І. Хавронюк вважає, що суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується прямим умислом. Так, умислом винного охоплюється те, що насправді наявні обставини, передбачені ст. 284 КПК України, за яких кримінальне провадження має бути закрито: відсутня подія кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винності особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим

самим обвинуваченням[42, с.798]. Але про воловий момент умислу вчений не згадує.

Відповідно, розглядаючи питання про зміст умислу у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, П.П. Андрушко відзначає, що суб'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом, оскільки особа, усвідомлюючи суспільну небезпечність дій, які вона добровільно і свідомо вчинює, не може не бажати їх вчинення. Однак це, на думку вченого, не виключає і постановки питання про можливість відсутності у особи бажання вчинювати такі дії, наприклад, під примусом, як виконання наказу (розпорядження), шантажу, погрози заподіяння шкоди її правоохоронюваним інтересам. На погляд науковця, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може бути вчинене і з непрямим умислом — якщо слідчий, прокурор усвідомлює, що до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину ним притягується особа, в діях якої відсутня подія кримінального правопорушення, вчинення якого їй інкримінується, та особа, яка не бажає, але вчинює такі дії. Така ситуація матиме місце, наприклад, при виконанні слідчим наказу (розпорядження) свого начальника — керівника органу досудового розслідування, доручення чи вказівки прокурора[4, с. 186]. Але для складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності важливою є не констатація бажання чи небажання слідчого виконати вказівку вищестоящих посадових осіб, а саме бажання притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності.

В одній з редакцій проекту нового КК України у визначенні поняття «завідомість» пропонувалось зазначити, що така ознака свідчить про вчинення кримінального правопорушення з прямим умислом. На думку авторів Висновку на проект кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30 січня 2023 року) «таке положення видається зайвим, оскільки не виключені ситуації вчинення кримінальних правопорушень з непрямим умислом у випадках, коли завідомість стосується ставлення до окремих ознак

вчинюваного діяння. Наприклад, згідно зі ст. 4.2.12 особа підлягає відповідальності, якщо вона повідомила вагітній жінці завідомо неправдиві відомості. У цьому випадку завідомість означає, що особа усвідомлювала явність того факту, що потерпілій особа надано неправдиві дані. Водночас ставлення до наслідку повідомлення такої інформації може характеризуватися непрямым умислом, адже особа могла не бажати, але байдуже ставитися до спричинення наслідку у виді штучного переривання вагітності»[30, с. 30].

Тому для з'ясування виду умислу у аналізованому нами кримінально протиправному діянні визначальною є не лише «завідомість», яка вказує на умисний характер діяння, а також і констатація факту, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до кримінальних правопорушень із формальним складом, які можуть бути вчинені лише із прямим умислом.

У цьому контексті ми підтримуємо позицію М.В. Сийплові, що кримінальні правопорушення з формальним складом сконструйовані таким чином, що наслідки лежать за рамками необхідних ознак об'єктивної сторони їх складу. Тому суб'єкт не може бажати їх настання. Але ця обставина не виключає умисної вини. Інтелектуальна сфера в цих випадках включає лише свідомість, розуміння суспільної небезпеки вчиненого діяння, ставлення до наслідків не виникає, та й не може виникнути. А вольова сфера обмежується бажанням вчинення конкретного діяння. Тобто вольовий момент при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом переміщується з наслідків на діяння [122, с. 134-135]. Як правильно зазначає В.А. Ломако, що у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, вольова ознака умислу повинна визначатися психічним ставленням суб'єкта до суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, тому вона виявляється не тільки в усвідомленні об'єктивно існуючої суспільної небезпечності діяння, а й у бажанні вчинити таке діяння[57, с. 174].

Судова практика також дотримується даної позиції. Так, Придніпровський районний суд м. Черкаси у вироку від 18 листопада 2024

року у справі № 711/4172/15-к, зокрема, зазначив, що інтелектуальна ознака умислу в кримінальних правопорушеннях з формальним складом включає лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, а вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії чи бездіяльності, яка виявляється не тільки в усвідомленні об'єктивно існуючої суспільної небезпечності діяння, але й у бажанні це діяння вчинити. Усвідомлення означає не лише розуміння фактичних обставин вчиненого діяння, які стосуються об'єкта, предмета, об'єктивної сторони складу конкретного злочину, а й певне розуміння його суспільної небезпеки. Під бажанням розуміють прагнення досягти конкретного результату, що передбачає свідому і цілеспрямовану діяльність особи. Бажання - це воля, спрямована на досягнення чітко визначеної мети, в даному випадку притягнути до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб[28].

Тому ми згодні з тими вченими, які підтримують позицію, що аналізоване діяння може бути вчинено виключно з прямим умислом. Так, В.І. Осадчий і С.С. Чернявський вважають, що суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується прямим умислом — слідчий (прокурор) під час кримінального провадження, знаючи, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності підстав немає, умисно письмово повідомляє їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення[89, с. 908]. В.І. Тютюгін також зазначає, що суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, полягає лише у прямому умислі, бо суб'єкт діє завідомо, тобто усвідомлює очевидність притягнення до відповідальності саме невинного і бажає цього[61, с. 577]. А В.В. Кузнецов та М.В. Сийплокі констатують, що із суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується прямим умислом — суб'єкт усвідомлює, що він притягає до кримінальної відповідальності завідомо невинного та бажає цього [69, с. 127]. Навіть більше, винний не лише усвідомлює, що він притягує завідомо невинного до кримінальної

відповідальності, але й завідомо знає про неправомірність своїх дій і бажає притягнути завідомо невинного до кримінальної відповідальності[122, с. 141].

Проте М.В. Сийплові правильно зазначає, що концепція умислу в кримінальних правопорушеннях з формальним складом потребує уточнення і розвитку, оскільки зазначені питання досі залишаються надзвичайно дискусійними. Вчений наголошує, що законодавче визначення прямого та непрямого умислу (ч.ч. 2 та 3 ст. 24 КК України) враховує переважно особливості матеріальних складів кримінальних правопорушень. Проте реальне заподіяння конкретного кримінально протиправного результату не завжди є необхідною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а тому доводиться визнати існування певної неузгодженості між положеннями Загальної та Особливої частин КК України. Науковець вважає доцільним погодитись з пропозиціями вчених щодо побудови в законі таких визначень різних форм вини, які б враховували специфіку формальних складів кримінальних правопорушень[122, с. 137].

Тому ми підтримуємо позицію авторів проєкту нового КК України, які у ст. 2.4.2 «Умисел прямий» пропонують передбачити різний зміст вольових ознак прямого умислу у кримінальних правопорушеннях з формальними та матеріальними складами. Так, якщо наслідок у складі кримінального правопорушення КК не визначено, то вольова ознака має полягати у бажанні вчинити протиправну дію чи бездіяльність[64].

У такому разі правозастосовні органи уникатимуть помилок у викладенні суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень із формальним складом, що вчиняються лише із прямим умислом і не передбачають визначення ставлення суб'єкта до наслідків вчиненого діяння.

Наприклад, у вирoku Козельщинського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року у справі № 533/675/22 за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України, зазначається, що не здобувши доказів для притягнення будь-якої особи до кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні, у липні 2022 року, у слідчого, з метою штучного нарощування

показників у роботі, виник умисел на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Реалізуючи свій протиправний намір, слідчий усвідомлював суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачав їх суспільно-небезпечні наслідки та бажав їх настання, тобто діяв з прямим умислом [23].

Таким чином, при вчиненні діяння, передбаченого ст. 372 КК України винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на це бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Якщо ж притягнення невинного до кримінальної відповідальності було наслідком помилки особи, як влучно зазначає В.І. Тютюгін, вчинене не містить складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України, і за наявності відповідних ознак може бути кваліфіковане за ст. 367 КК України, а якщо діяння виявляється у непритягненні до кримінальної відповідальності завідомо винної особи, воно містить ознаки складу злочину, передбаченого не ст. 372, а ст. 364 КК України[62, с. 577].

Мотив кримінального правопорушення є специфічним різновидом людської поведінки та діяльності. У психології загальновизнано, що здійснення поведінки або діяльності людиною, яка має свідомість і волю, неможливе без мотиву. На цій підставі суспільно небезпечне діяння особи, яка визнається суб'єктом кримінального правопорушення, здійснюється вмотивовано. Тобто мотив є рушійною силою кримінально протиправного діяння, його внутрішнім джерелом і причиною. Звідси, кримінальне правопорушення – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта [115, с. 120]. А.В. Савченко визначає мотив вчинення кримінального правопорушення як інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [114, с. 7].

Кримінально-процесуальне законодавство відносить мотив до предмета доказування у кожному кримінальному правопорушенні (ст. 91 КПК України), що свідчить про визнання існування мотиву в будь-якому суспільно небезпечному діянні. При провадженні дізнання, досудового слідства та розгляді кримінального провадження у суді мотив підлягає обов'язковому доказуванню, а також зазначенню в обвинувальному висновку слідчого та обвинувальному вирoku суду. Якщо суд (суддя), який розглядав кримінальну справу, не встановив конкретні мотиви кримінальних правопорушень, не зазначивши їх у мотивувальній частині обвинувального вирoku, то це може стати підставою для скасування або зміни вирoku[51, с. 167]. Те ж саме можна сказати і про мету вчинення кримінального правопорушення, оскільки вона також входить до предмету доказування, відповідно до ст. 91 КПК України.

Водночас, що стосується кримінального права, то мотив і мета набувають значення обов'язкових ознак і впливають на кваліфікацію лише у тому разі, коли вони зазначені в диспозиції кримінально-правової норми як ознаки основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення[42, с.185]. Водночас, на думку В.С. Щирської, «безмотивних» кримінальних правопорушень не буває. Саме завдяки категорії «мотив» отримується інформація про потреби, наміри, прагнення, інтереси, спонуки та цілі, які були в наявності у суб'єкта кримінального правопорушення; про зовнішні фактори, що впливали на його кримінальну протиправну поведінку; про керування кримінальним правопорушенням у процесі його вчинення тощо. Тому неможливо правильно та повною мірою визначити кримінально-правовий зміст внутрішніх (а певною мірою і зовнішніх) складових конкретного кримінального правопорушення, не з'ясувавши питання, чому було вчинено суспільно небезпечне діяння, іншими словами, які його спонукальні мотиви. Мотив є внутрішнім вихідним моментом кримінального правопорушення, його причиною та приводом. Мотив – це підвалини для кожного суспільно небезпечного діяння. Дослідивши мотив, можна дізнатись про зміст і сенс кримінального

правопорушення. Отже, мотив виступає рушійною силою кримінального протиправного діяння, його внутрішнім джерелом, звідси кримінальне правопорушення – це лише форма виразу й об’єктивізації мотиву суб’єкта. З’ясування мотиву кримінального правопорушення дає можливість відповісти на питання чому особа вчинила кримінальне правопорушення, з’ясувати причини протиправної поведінки особи та її психічний стан у момент вчинення кримінального правопорушення, прослідкувати усі кримінальні мотиваційні чинники, правильно встановити ступінь суспільної небезпеки суб’єкта[51, с. 167-168]. Проте завжди слід пам’ятати, що міркувати про мотиви особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можна буде лише, припускаючи їх, спираючись на аналіз інших доказів, а коли особа заявить про свої незлочинні мотиви або цілі, то довести зворотне практично неможливо [97, с. 52].

Що стосується мотивів і мети притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, то ми підтримуємо позицію М.В. Сийплові, що ці ознаки суб’єктивної сторони не мають значення для кваліфікації, оскільки не передбачені законом як обов’язкові ознаки складу відповідного кримінального правопорушення[121, с. 13].

Слід відмітити, що у КК України 1960 р. мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності були конструктивною ознакою суб’єктивної сторони складу злочину; такими, згідно з ч.1 ст. 174 були користь або інша особиста заінтересованість [63]. Проте законодавець вчинив правильний крок, не включивши мотиви до диспозиції ст. 372 КК України.

У першій редакції ст. 364 КК України, спеціальною нормою щодо якої є ст. 372 КК України, в якості конструктивної ознаки основного складу зловживання владою або службовим становищем, також були передбачені мотиви: корисливі, інші особисті інтереси та інтереси третіх осіб. Як зазначав з цього приводу у своєму дисертаційному дослідженні В.Г. Хашев: «Наявність обов’язкових мотивів зловживання владою або службовим становищем зобов’язує правозастосовчі органи встановлювати та доводити їх у будь-якому

випадку, але це викликає суттєві труднощі. Про достовірність та дійсність мотиву можна говорити лише тоді, коли про це свідчить сама людина. Але згідно з ч.1 ст.63 Конституції України будь-яка особа, котра є учасником кримінального судочинства, має право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Крім того, підозрюваний та обвинувачений не несе кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання (ст.384 КК України), тобто це дозволяє винним особам виправдовуватись, що вони нібито діяли з певних мотивів, які не є злочинними» [142, с. 137]. Відповідно вчений дійшов до висновку, що наявність розгляданих ознак суб'єктивної сторони у законодавчому описанні ст.364 КК України суперечить принципам побудови кримінального закону, не має практичного значення і створює штучні труднощі й перепони в доказуванні злочину[142, с. 137]. У подальшому мотиви цілком правильно було виключено з диспозиції ч.1 ст. 364 КК України, що підтвердило правильність позиції законодавця стосовно невключення мотивів у якості обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 372 КК України.

Ми згодні із М.В. Сийплові, що мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності можуть бути різними: корисливість (бажання отримати матеріальну вигоду або позбавитися від матеріальних витрат), помста, ревнощі, кар'єризм тощо[121, с. 13]. При чому, як зазначає Р.В. Вереша, у такому напрямку психології як гештальтпсихологія вважається, що жоден мотив не є основним, а кожен вчинок має багато причин [19, с. 351]. Проте, за можливості, з'ясування мотивів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є важливим для призначення справедливого виду і розміру покарання винним особам.

Так само і П.П. Андрушко зазначає, що мета та мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу аналізованого злочину, але їх встановлення є обов'язковим, оскільки саме їх зміст дозволяє встановити,

завідомо чи ні невинувата особа притягнута до кримінальної відповідальності[4, с. 181-182]. При чому, мотиви вчинення аналізованого злочину можуть бути різними і на кваліфікацію злочину не впливають[4, с. 186].

На думку М.В. Сийплові, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності з корисливих мотивів (наприклад, внаслідок одержання неправомірної вигоди) значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину. У такому разі ці діяння за наявності певних підстав мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів ст. 372 КК та ст. 368 КК України. Однак вчений вважає, що було б доцільніше виділити вчинення аналізованого злочину з корисливих мотивів у особливо кваліфікований склад цього злочину. Такий спосіб конструювання норм, що передбачають кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, використаний законодавцем при конструюванні інших норм Розділу XVIII Особливої частини КК України: ч. 3 ст. 371, ч. 2 ст. 383, ч. 2 ст. 384 КК України, що є більш раціональним[122, с. 150]. Якщо поглянути на цю пропозицію з точки зору кримінального процесу, то при розслідуванні кримінального провадження за ст. 372 КК України все одно доведеться обов'язково встановлювати мотиви вчинення діяння, але якщо поглянути з точки зору кримінального права, то відсутність корисливого мотиву спрощує роботу правозастосовних органів по його встановленню та доведенню як обов'язкової ознаки складу відповідного діяння.

Проведений аналіз вироків за ст. 372 КК України свідчить, що аналізоване діяння переважно вчиняється з корисливих та кар'єристських мотивів (понад 95%), а ревності та помсти зустрічаються вкрай рідко. Тому можна сказати, що передбачення корисливого мотиву як особливо кваліфікуючої ознаки складу розгляданого злочину автоматично істотно підвищить його караність. А питання доцільності підвищення караності діяння розглянемо у окремому підрозділі дисертаційного дослідження. Після чого

можна буде остаточно визначитись із доцільністю сприйняття вищезазначеної пропозиції М.В. Сийплові.

Мета, на погляд П.П. Андрушка, є обов'язковою ознакою складу розглядуваного злочину — притягти невинну особу до кримінальної відповідальності[4, с. 186]. Такий висновок ґрунтується на тому, що під метою кримінального правопорушення у доктрині кримінального права розуміється уявний бажаний кінцевий результат, до якого прагне особа, вчиняючи відповідне кримінальне правопорушення[50, с. 150]. Мета властива будь-якому кримінальному правопорушенню, яке вчиняється з прямим умислом. А вчиняючи кримінальне правопорушення, яке підпадає під ознаки ст. 372 КК України особа як раз має на меті притягнути до кримінальної відповідальності завідомо невинну особу. Однак, уповноважена службова особа, притягуючи завідомо невинного до кримінальної відповідальності, може мати поряд з вищезазначеною метою й іншу, більш віддалену, мету, яка у свою чергу й обумовлює специфічну мету злочину, передбаченого ст. 372 КК України — притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності.

Наприклад, з вироку Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к слідує, що обвинувачений, реалізуючи злочинний намір, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи умисно, з кар'єристських спонукань, з метою одержання неправомірної вигоди для самого себе у вигляді просування по службі та неправомірної вигоди для невстановлених слідством осіб із числа керівництва правоохоронних органів у вигляді усунення перешкод з боку мітингувальників, використовуючи своє службове становище як прокурора, всупереч інтересам служби, за відсутності законних, достатніх і допустимих доказів вини ОСОБА_21 та ОСОБА_16, достовірно знаючи про те, що у повідомлення про підозру останнім внесені завідомо неправдиві відомості, які не відповідали матеріалам кримінального провадження та зібраним доказам, в порушення вимог ст. 36, 276, 277, 278 КПК України, погодив письмове повідомлення про підозру у вчиненні ними особливо тяжких злочинів,

передбачених ч. 1 ст. 294, ч. 2 ст. 341 КК України[28]. Відповідно, ми згодні з О.О. Авдєєвим, який зазначає, що мета залежно від результату, якого намагається досягти винний, може бути первинною, проміжною та кінцевою[50, с. 150]. Тобто мета – притягнути завідомо невинного до кримінальної відповідальності є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

У цьому контексті слід відмітити, що в останній редакції проєкту нового КК України пропонується вжити термін «свавільне», щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності[64]. В українській мові цей термін є похідним від дієслова «сваволити», котрий тлумачиться як «діяти, поводитися, робити щось на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших»[117]. Але досить часто випадки притягнення завідомо невинних до кримінальної відповідальності відбуваються, коли працівники слідчих органів діють з метою догодити вищестоящим посадовим особам або взагалі виконати їх вказівки. Так відбувалось, зокрема, коли притягували за сфабрикованими кримінальними провадженнями учасників Євромайдану у 2014 році. Тому термін «свавільне» не повною мірою відповідає сутності притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, оскільки звужує зміст суб'єктивної сторони в тій частині, що мотивацією аналізованого діяння є лише вчинити на власний розсуд, не зважаючи на думки чи позиції інших осіб.

З цього приводу доцільно навести зміст суб'єктивної сторони, осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК України. Так, у вироку Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18 за ч. 2 ст. 372 КК України встановлено, що слідчий діяв умисно, за вказівкою керівництва, чітко усвідомлював, що обставини, вказані ним у підозрі, не підтверджуються матеріалами кримінального провадження,

з метою уникнення негативного ставлення до себе з боку керівництва та бажав проявити себе старанним працівником. Бажаючи виконання свого злочинного умислу, спрямованого на притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, слідчий 19 лютого 2014 року особисто надав складене та підписане ним письмове повідомлення про підозру стосовно ОСОБА_22 за ч. 2 ст. 294 КК України на погодження процесуальному керівнику у кримінальному провадженні - старшому прокурору відділу прокуратури м. Києва, який незаконно погодив його. Після чого слідчий особисто вручив потерпілому завідомо неправдиве письмове повідомлення про підозру його у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 294 КК України [27].

Таким чином, визначальним для кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності має бути не мотивація дій винної особи, а сам прояв діяння, тобто факт вчинення вищезазначеного діяння, що містить ознаки ст. 372 КК України.

Мета і мотив не є обов'язковими ознаками складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, однак підлягають встановленню, оскільки входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 91 КПК України. З диспозиції ч.1 ст.372 КК України випливає, що метою при вчиненні розгляданого кримінально протиправного діяння власне і виступає притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Однак, ця мета є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

Висновки до розділу 2

Аналіз суб'єктивних ознак притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України дозволив дійти таких висновків:

1. Поряд з трьома традиційно визнаними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення можна також виділити і його четверту ознаку: саме суб'єкт є тією особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Ця ознака спрямовує увагу саме на те, що лише суб'єкт кримінального правопорушення виконує об'єктивну сторону конкретного кримінально протиправного діяння. Тобто ця ознака додатково вказує, що суб'єктом кримінального правопорушення є конкретний виконавець (співвиконавець) кримінального правопорушення. Наведене судження ґрунтується на тлумаченні ч.2 ст. 27 КК України. Відповідно, суб'єктом може бути як особа, котра безпосередньо вчинила кримінально протиправне діяння, так і та, яка виконала або здійснила кримінально протиправний намір опосередковано, а саме за допомогою використання тварин, механізмів чи осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності.

Специфіка аналізованого кримінально протиправного діяння полягає у тому, що його неможливо вчинити опосередковано, оскільки притягнути будь-кого до кримінальної відповідальності може лише уповноважена на те кримінальним процесуальним законом особа, яка здійснює розслідування відповідного кримінального провадження. Якщо об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності полягала би лише у ознайомленні потерпілої особи із письмовим повідомленням про підозру, то його суб'єктом могла би бути лише та особа, яка безпосередньо повідомляла підозру, у відповідності із положеннями ст.ст. 276-278 КПК України, такій невинній особі. Інші дії, що полягають, зокрема, й у погодженні прокурором відповідного письмового повідомлення про підозру, мали би кваліфікуватись лише як пособництво у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Але за чинної конструкції складу

кримінального правопорушення його вчиненням можна визнати як складання і вручення письмового повідомлення про підозру слідчим та прокурором, так і його погодження прокурором. Тому четверта ознака суб'єкта кримінального правопорушення додатково підкреслює необхідність залишення назви ст. 372 КК України та диспозиції її ч.1 у тому вигляді, у якому вона існує зараз.

2. Злочин, передбачений ст. 372 КК України відноситься до категорії кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом, вказівка на якого міститься у диспозиції самої статті: 1) слідчий; 2) прокурор; 3) інша уповноважена на те законом особа: дізнавач при здійсненні дізнання, у разі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку завідомо невинній особі; суддя при постановленні обвинувального вироку щодо завідомо невинної особи.

Зважаючи на різницю у функціях та повноваженнях відповідних суб'єктів, відрізняється лише момент закінчення аналізованого злочину: для дізнавачів та слідчих – пред'явлення повідомлення про підозру, для прокурорів – погодження або пред'явлення повідомлення про підозру, а для суддів – постановлення обвинувального вироку.

3. Суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується тим, що злочин, передбачений ст. 372 КК України, може бути вчинено лише з виною у формі прямого умислу.

Винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на це, бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Мета і мотив не є обов'язковими ознаками складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, однак підлягають встановленню, оскільки входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 91 КПК України. З диспозиції ч.1 ст.372 КК України

впливає, що метою при вчиненні розгляданого кримінально протиправного діяння власне і виступає притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Однак, ця мета є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ

3.1. Кваліфікуючі ознаки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Сучасна правозастосовна практика часто стикається з питанням щодо визначення кола ознак, які має містити кваліфікований склад кримінального правопорушення. Аналіз норм чинного КК України засвідчує відсутність єдиного підходу до застосування прийомів законодавчої техніки під час формулювання норм кваліфікованих складів кримінальних правопорушень. Не існує також законодавчого визначення понять кваліфікуючих ознак або ж кваліфікованого складу кримінального правопорушення, що призводить до різного, часто протилежного їх тлумачення та застосування[116, с.147].

Доктрина кримінального права під кваліфікуючими ознаками визнає додаткові ознаки, які разом з ознаками основного складу кримінального правопорушення утворюють інший, більш небезпечний (кваліфікований) склад [85, с. 314].

Ознаки, що кваліфікують кримінальне правопорушення, чітко визначені в тексті кримінального закону. Такі ознаки мають імперативний характер. У випадку виявлення правозастосовним органом обставин вчиненого кримінального правопорушення, які охоплюються відповідною ознакою, використання норми, що містить таку ознаку (норми, яка регламентує кваліфікований склад кримінального правопорушення), є обов'язковим і не передбачає жодних винятків на зразок передбачених у переліку обставин, які обтяжують покарання (ч. 2 ст. 67 КК України). Кваліфікуючі ознаки якісно відрізняються від таких, які пом'якшують та обтяжують покарання, оскільки,

визначаючи вплив останніх на покарання лише в межах санкції, законодавець презюмує неістотний їх вплив на рівень суспільної небезпеки кримінального правопорушення (розглядаючи із позиції окремого виду кримінального правопорушення) [77, с. 298]. Кваліфікуючі ознаки не є тими обов'язковими ознаками, які визначають, чи є те чи інше діяння кримінальним правопорушенням. Відсутність однієї обов'язкової ознаки основного складу вказує на відсутність складу кримінального правопорушення загалом. Водночас за відсутності кваліфікуючої ознаки вчинене має кваліфікуватись за тією частиною відповідної статті Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за основний склад кримінального правопорушення [85, с. 314].

Диспозиція кваліфікованого складу аналізованого нами кримінального правопорушення розміщена у ч.2 ст.372 КК України. Вона описує об'єктивну сторону кваліфікуючих притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності ознак наступним чином:

«Те саме діяння, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією» [59].

Вживання законодавцем словосполучення «те саме діяння» вказує, що для того, щоб бути кваліфікованим за ч.2 ст. 372 КК України відповідне діяння, передбачене цією нормою, має містити всі ознаки діяння, визначені у диспозиції ч.1 ст. 372 КК України. Однак специфічні характеристики суб'єкта кримінального правопорушення не входять до змісту поняття «діяння». Такий висновок випливає з тлумачення поняття «кримінальне правопорушення», розміщеного у ч.1 ст. 11 КК України, у якому термін «діяння» вживається поряд з такою ознакою кримінального правопорушення, як суб'єкт.

Крім того, серед фахівців у галузі кримінального права існує позиція, що термін «діяння» застосовується лише для характеристики однієї з ознак об'єктивної сторони, що проявляється у двох формах: дії чи бездіяльності. Воно повинне бути суспільно небезпечним, протиправним, конкретним,

свідомим та вольовим актом поведінки людини [52, с. 105]. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є кримінальним правопорушенням зі спеціальним суб'єктом, перелік яких визначено у диспозиції ч.1 ст. 372 КК України. Відповідно, вказівка у ч.2 ст. 372 КК України лише на діяння та відсутність вказівки на спеціального суб'єкта аналізованого злочину може дати підстави для кваліфікації за обтяжуючою нормою і відповідних діянь інших посадових осіб, які мають відношення до процесу притягнення до кримінальної відповідальності, але не є суб'єктами основного складу злочину. Такими посадовими особами, у першу чергу, можуть бути оперативні працівники.

Прикладом кваліфікації, що імовірніше всього була обумовлена вищенаведеними обставинами, може бути згаданий у попередніх підрозділах вирок Жовтневого районного суду м. Харкова 18 жовтня 2023 року у справі №639/632/18, згідно з яким у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 372 КК України обвинувачувались три оперуповноважених відділу кримінальної поліції Київського ВП ГУНП в Харківській області [21].

З цього приводу заслуговує на увагу думка В. Самотієвич, яка зазначає, що з питаннями відмежування кваліфікованих складів кримінальних правопорушень від окремих самотійних складів стикаються на практиці доволі часто. Єдиних критеріїв їх відмежування, а отже, єдиного однозначного рішення нині не існує ані в науці, ані на практиці. Саме тому під час тлумачення окремих норм правники-теоретики або практики вдаються чи то до буквального тлумачення, чи то до розширеного, на підставі чого й визначають, чи є відповідний склад самотійним або кваліфікованим. З огляду на це вони на власний розсуд приймають рішення стосовно тих конкретних ознак складу кримінального правопорушення, за наявності яких особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, що, на нашу думку, суперечить принципу законності. Відповідно, для уникнення таких випадків тлумачення норм кримінального закону вчена пропонує на законодавчому рівні усунути наявну різноманітність формулювань кваліфікованих складів

кримінальних правопорушень шляхом використання єдиної конструкції, як-то «таке саме кримінальне правопорушення...» або «кримінальне правопорушення, передбачене частинами...»[116, с.151]. Вживання у диспозиції ч.2 ст. 372 КК України узагальнюючого поняття «кримінальне правопорушення» спрямовуватиме увагу правозастосовних органів на те, що для кваліфікації за цією нормою слід брати до уваги всі ознаки делікту, передбаченого у ч.1 ст. 372 КК України. Враховуючи наведену пропозицію, доцільним вбачається у диспозиції ч.2 ст. 372 КК України вжити наступний термінологічний зворот: «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, поєднане з ...».

Що стосується безпосередньо способів вчинення кваліфікованих видів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, то автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» за загальною редакцією В.І. Борисова та В.І. Тютюгіна вважають, що «частина 2 ст. 372 КК України передбачає кримінальну відповідальність за діяння, зазначені в ч. 1 цієї статті, поєднане: а) з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, б) зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією»[44, с. 22-23]. Так само вважає і М.В. Сийпловіч[122, с. 101-102].

Тоді як автори науково-практичного коментаря до КК України за загальною редакцією В.Я. Тація та інших вчених вважають, що ч. 2 ст. 372 КК карається діяння, передбачене у ч.1 ст. 372 КК України, поєднане: а) з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; б) із штучним створенням доказів обвинувачення; в) з іншою фальсифікацією [61, с. 844]. Відмінність цієї позиції полягає у тому, що на дві форми поділені діяння, пов'язані із фальсифікацією доказів обвинувачення.

У цілому підтримуємо наведену позицію. Однак з буквального тлумачення диспозиції ч.2 ст.372 КК України випливає, що кримінальні правопорушення, передбачені у цій кримінально-правовій нормі можуть бути вчинені у дещо інших формах, а саме: 1) притягнення до кримінальної

відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також зі штучним створенням доказів обвинувачення; 2) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також з іншою, крім штучного створення доказів обвинувачення, фальсифікацією.

Такий висновок ґрунтується на тому, що словосполучення «а також» в українській мові вживається у реченні для додавання додаткової інформації — подібно до слова «і», але має дещо урочистіший або літературний відтінок. Воно допомагає з'єднувати однорідні члени речення або рівноправні частини у значенні: крім того, разом із тим[130]. Тобто коли вживається таке словосполучення, то ті частини речення, що перебувають попереду та після нього, за змістом мають поєднуватись між собою. Тому для того, щоб уникнути такого тлумачення між двома формами кваліфіковано виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у доцільно вжити сполучник «або».

При чому, дві вищевикреслені форми можуть як вчинятись окремо, так і поєднуватись між собою у одному діянні.

Особливість обидвох форм кваліфікованого виду аналізованого злочину полягає у тому що завідомо невинна особа притягується до кримінальної відповідальності, а також обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, і це обов'язково має бути поєднано також зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією.

Отже, у першу чергу, слід з'ясувати, що являє собою обвинувачення за чинним КПК України, оскільки на момент прийняття нині чинної редакції ст. 372 КК України діяв КПК України 1960 року, згідно з положеннями якого моментом закінчення злочину, як у ч. 1, так і у ч.2 аналізованої норми вважався момент пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину. Водночас, як ми з'ясували раніше, відповідно до нині діючого КПК України моментом закінчення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є момент ознайомлення завідомо невинної особи із письмовим повідомленням

про підозру. При чому, підозра й обвинувачення є кримінально процесуальними поняттями, що мають різну сутність.

Тим більше, у КПК України використовується два схожих поняття: «обвинувачення» та «державне обвинувачення».

Згідно з п.13 ч.1 ст.3 КПК України обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України [67]. Тоді як відповідно до п.3 ч.1 ст.3 КПК України державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення[67].

Якщо буквально тлумачити текст ч.2 ст. 372 КК України, то термін «обвинувачення», вжитий у ньому, має стосуватись першого визначення. На підтвердження цього наведемо положення п.19 ч.1 ст.3 КПК України, відповідно до якої сторонами кримінального провадження з боку обвинувачення є не лише прокурор, але й слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання[67]. Проте, виникає логічне питання: чи можуть слідчі та дізнавачі обвинувачувати осіб у вчиненні кримінальних правопорушень? Відповідь на це питання нам також дає КПК України.

Так, відповідно до ч.2 ст.42 КПК України обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України [67]. А згідно з ч.1 ст. 291 КПК України: обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем[67]. Тобто слідчі та дізнавачі, поряд з прокурорами також уповноважені складати обвинувальні акти, тобто вони мають повноваження обвинувачувати осіб у вчиненні ними кримінальних правопорушень, хоча такий процесуальний документ і має затверджуватись прокурором.

Отже, спираючись на вищенаведені положення КПК України можна зробити висновок, що особливістю кваліфікованого виду розгляданого нами злочинного діяння є те, що моментом його закінчення має бути не момент вручення письмового повідомлення про підозру, а момент складання обвинувального акту про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором), тобто висунення обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. А до цього моменту, тобто з часу повідомлення про підозру, навіть у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, дії винних осіб підпадають під кваліфікацію за ч.1 ст.372 КК України.

Як ми відзначили вище, диспозицією ч.2 ст. 372 КК України передбачено, що обвинувачення завідомо невинної особи має стосуватись вчинення нею тяжкого або особливо тяжкого злочину. Для визначення категорії «тяжкий злочин» та «особливо тяжкий злочин» слід звертатись до положень ст. 12 КК України.

Так, відповідно до ч.5 цієї норми: «Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років»[59]. А згідно з ч.6 цієї ж статті: «Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі»[59]. Такий крок законодавця виглядає цілком логічним, оскільки притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею тяжкого або особливо тяжкого злочину, звичайно має істотно вищий рівень суспільної небезпечності, порівняно із притягненням до відповідальності за вчинення кримінального проступку або нетяжкого злочину. У цьому контексті ми згодні з О.П. Горохом, що з першими двома

категоріями кримінальних правопорушень законодавець пов'язує використання порівняно м'яких умов реалізації кримінальної відповідальності та покарання, використання відносно м'яких способів впливу на засуджених при відбуванні покарання тощо [35, с. 149, 277 – 283]. Тоді як обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину погіршує правове становище особи під час проведення досудового розслідування. Впливає, зокрема, і на можливість призначення такій особі більш суворого покарання, а також можливість відбування призначеного невинній особі покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у виправній колонії вищого рівня безпеки, відповідно до ст. 18 Кримінально-виконавчого кодексу. Крім того, істотно погіршується можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, у зв'язку з амністією, помилюванням, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання тощо.

Також у цьому контексті слід відзначити ще один аспект, який стосується можливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. У ч.5 ст. 49 КК України визначено перелік кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких давність не застосовується, а саме: у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109-114², катування, передбаченого частиною третьою статті 127, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437-439, 442, 442¹ КК України[59]. Не оспорюючи цього переліку, оскільки вважаємо його цілком виправданим, відзначимо наступне: не всі кримінальні правопорушення, що внесено до нього, є тяжкими та особливо тяжкими.

Так, до категорії нетяжких злочинів належать діяння, передбачені ч.ч. 2,3 ст. 109, ч.1 ст. 110, ч.1 ст. 110², ч.1 ст. 114² КК України.

Діяння, передбачене ч.1 ст. 111¹ КК України, а саме: «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території

України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [59] взагалі відноситься до категорії кримінальних проступків.

Тобто фактично може, виникнути ситуація, коли завідомо невинну особу, можливо буде притягнути до кримінальної відповідальності за будь-яке із вищеперелічених діянь і через багато років, фактично до кінця її життя, якщо, наприклад, слідчий буде умисно ігнорувати докази, які доводять невинність такої особи. З високою імовірністю можна припустити, що у майбутньому це може бути використано, зокрема, і для зведення рахунків із політичними опонентами або задля усунення конкурентів у бізнесі. Тому рівень суспільної небезпечності притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, щодо яких не застосовуються строки давності притягнення до кримінальної відповідальності також є істотно вищим, ніж за таке ж притягнення до відповідальності за вчинення іншого будь-якого кримінального проступку або нетяжкого злочину. Водночас, порівняно з притягненням до кримінальної відповідальності за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, рівень суспільної небезпечності є більш відповідним та співрозмірним.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне доповнити ч.2 ст. 372 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за вчинення ним кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності».

Звичайно, можуть виникнути аргументи, що припущення про таке притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може і не відбутись, або відбудеться у далекому майбутньому, коли кримінальне законодавство внаслідок модернізації зазнає імовірних та суттєвих змін.

Проте, якщо це й так, однак поява такого кваліфікованого виду аналізованого злочину сьогодні зверне увагу майбутнього законодавця на необхідність продовження його існування у подальших редакціях кримінального закону.

Що стосується штучного створення доказів обвинувачення, то під ним вчені розуміють, зокрема, складання підроблених протоколів, підкидання речових доказів, підроблення висновку експерта тощо [61, с. 844].

М.І. Хавронюк вважає, що штучним створенням доказів обвинувачення є підроблення документів, що є доказами в кримінальному провадженні. За наявності підстав такі дії вчений пропонує кваліфікувати за сукупністю з кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст.ст. 127, 366, 373, 365 КК України тощо[42, с.798].

У той час, як автори науково-практичного коментаря до КК України за загальною редакцією В.Я. Тація та інших вчених вважають, що оскільки одним із способів штучного створення доказів чи іншої фальсифікації може бути і службове підроблення, такі дії також охоплюються ч. 2 ст. 372 КК і додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України не потребують[61, с. 844]. Ми також згодні з позицією, що підроблення вищезазначених документів, що стосуються кримінального провадження, не потребує додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України, оскільки входить до способу одного з кваліфікованих видів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Наприклад, як зазначається у вироку Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 10 серпня 2021 року: «старший слідчий першого ВКР СУ ФР ДПІ у м. Краматорську ГУ ДФС у Донецькій області ОСОБА_1 у період з 30 жовтня 2015 року по 04 листопада 2015 року, перебуваючи у м. Покровську Донецької області, під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні №32015050840000084, вніс завідомо неправдиві відомості до офіційного документа - завіреної копії посадової інструкції бухгалтера по обліку основних засобів 1 категорії ОСОБА_5 від 01 березня 2013 року, в якій на зворотному боці першого аркушу посадової інструкції за допомогою монохромного

копіювально-розмежувального пристрою електрографічним способом виклав недостовірні відомості щодо покладення на неї обов'язків із забезпечення своєчасного нарахування та перерахування страхових внесків до Пенсійного фонду України, замінивши пункт 3.16 розділу 3 Службових обов'язків посадової інструкції від 01 березня 2013 року, тим самим штучно створив доказ обвинувачення ОСОБА_5»[24]. Такі дії слідчого, на нашу думку, було правильно кваліфіковано лише за ч.2 ст.372 КК.

У той час, як згідно з вироком Козельщинського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року у справі № 533/675/22 за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 372 КК України слідчий без встановлення факту та обставин, що мають значення для кримінального провадження, та фактичного проведення слідчої дії, від свого імені власноручно склав завідомо неправдивий офіційний документ - протокол допиту свідка ОСОБА_14, до якого вніс інформацію, яка не відповідає дійсності. Після цього надав вказаний документ для підпису ОСОБА_12, який діючи під контролем правоохоронних органів, виконав підпис від імені потерпілого, після чого слідчий особисто підписав протокол як особа, яка проводила цю слідчу дію, надавши йому статус офіційного документу. Після чого, на підставі фальсифікованих доказів слідчий повідомив потерпілому про підозру у вчиненні ним тяжкого злочину, передбаченого ч.4 ст. 246 КК України. Суд кваліфікував ці дії як вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК України, а саме: притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, поєднаному з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину, а також поєднаному зі штучним створенням доказів обвинувачення, а також вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України, а саме: службове підроблення, тобто складання та видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документу[23]. Тобто фактично суд двічі притягнув слідчого до кримінальної відповідальності за вчинення одного і того самого діяння: складання завідомо неправдивого офіційного документу, як штучного створення доказів обвинувачення. Відповідно до ч.3 ст. 2 КК

України це є порушенням одного з головних приписів кримінального закону: ніхто не може бути двічі притягнений до відповідальності за одне і те ж саме кримінальне правопорушення.

Отже, особливістю цієї форми кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є те, що спосіб його вчинення пов'язується з предметами, які допомогли задокументувати певні неправдиві факти, щоб надати їм юридичну значимість: штучно створеними доказами обвинувачення.

Поняття доказів обвинувачення слід розуміти у контексті ст. 84 КПК України, відповідно до якої доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню[67].

В. І. Осадчий і С. С. Чернявський, зазначають, що штучно створюючи докази обвинувачення, слідчий, прокурор або за їх дорученням інша особа вчиняє будь-які дії, результатом яких є об'єктивні свідчення, що підтверджують вину особи у вчиненні певного кримінального правопорушення (наприклад, підкидання за дорученням працівника правоохоронного органу до житла особи речей, викрадених у потерпілого, та їх вилучення «у процесуальному порядку» слідчим) [89, с. 99]. Так, у наведеному вище вирокі Жовтневого районного суду м. Харкова 18 жовтня 2023 року у справі №639/632/18 встановлено, що оперативні працівники, діючи за дорученням слідчої, яка розслідувала кримінальне провадження щодо потерпілого, сприяли штучному відтворенню відбитків його пальців рук на поверхні державних номерних знаків одного з автомобілів. У подальшому вони підкинули державні номерні знаки автомобіля ВАЗ «210934», а також електричний автомобільний насос золотистого кольору в чохлі темно-синього кольору до гаража потерпілого, які потім начебто виявили під час обшуку його помешкання[21].

Однак, на думку П.П. Андрушка, наведений В.І. Осадчим і С.С. Чернявським приклад є невдалий, оскільки має йтися про вчинення зазначених дій за дорученням не якогось працівника правоохоронного органу, а за дорученням слідчого, який здійснює досудове розслідування, оскільки саме ним або прокурором — процесуальним керівником мають бути штучно створені докази обвинувачення (за КПК України 2012 року — докази не обвинувачення, а підозри). Виконавцем же зазначеного «доручення» слідчого може бути, очевидно, саме працівник правоохоронного органу, зазначені дії якого мають кваліфікуватись як пособництво у вчиненні притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднаного зі штучним створенням доказів обвинувачення[4, с. 195]. Із цими тезами вченого слід погодитись. При чому, слушним є і зауваження П.П. Андрушка, що згідно з чинним КПК України, докази мають стосуватись підозри, а не обвинувачення. Тому, щоб у подальшому уникнути дискусій з цього приводу, а також подвійного вживання одного і того саме терміну в тексті кримінально-правової норми, вважаємо за доцільне замінити словосполучення «докази обвинувачення» на «докази у кримінальному провадженні», як це зазначається у вищенаведеній диспозиції ч. 1 ст. 84 КПК України.

У другій формі кваліфікованого виду розгляданого злочинного діяння предметами можуть виступати і справжні докази, що підтверджують невинність особи і саме тому вони знищуються.

На думку В.І. Тютюгіна іншою фальсифікацією є вилучення зі справи доказів, що свідчать про невинуватість потерпілого, невідображення фактів та обставин, що спростовують обвинувачення, відмова у виклику свідків тощо [58, с. 103].

М.І. Хавронюк під фальсифікацією розуміє підміну або знищення речових доказів, примушування свідка, потерпілого, експерта до відмови від давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку тощо. За наявності підстав такі дії слід кваліфікувати за

сукупністю кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст.ст. 127, 366, 373, 365 КК України тощо[42, с.798].

Проаналізувавши погляди вчених на поняття «поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією» М.В. Сийплові зробив висновок, що «по–перше, вчені не завжди відмежовують поняття «штучне створення доказів обвинувачення» та «фальсифікація доказів». По–друге, перелік дій, які утворюють штучне створення доказів обвинувачення або фальсифікацію доказів, не є вичерпним» [122, с. 106].

П.П. Андрушко звертає увагу на те, що з тлумачення диспозиції ч. 2 ст. 372 КК України випливає, що законодавець розглядає (розуміє) штучне створення доказів обвинувачення різновидом фальсифікації. Законодавець не конкретизує, фальсифікацію чого він має на увазі, але, очевидно, мається на увазі фальсифікація (будь-яка) саме доказів, хоча у кримінальному провадженні можна фальсифікувати будь-який процесуальний документ, зокрема те ж повідомлення про підозру[4, с. 189]. Ми також погоджуємось із позицією, що штучне створення доказів обвинувачення є одним із проявів фальсифікації доказів у кримінальному провадженні.

Слід відзначити, що термін «фальсифікація», зокрема, означає: «підроблення чого-небудь; умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів» [138]. З цього тлумачення випливає, що дійсно, штучне створення доказів обвинувачення може бути різновидом фальсифікації.

Тому ми підтримуємо позицію М.В. Сийплові, що фальсифікація доказів у кримінальному провадженні у контексті ч. 2 ст. 372 КК України може полягати зокрема у таких діяннях винного: 1) підробленні або використанні підроблених документів, що є доказами в кримінальній справі; 2) підміні, вилученні або знищенні речових доказів та документів; 3) умисному неправильному тлумаченні або викривленні фактів, подій, встановлених та закріплених у процесуальних документах; 4) штучному створенні речових

доказів та документів; 5) невідображенні у справі фактів та обставин, що спростовують обвинувачення; 6) відмові у виклику осіб, як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для дачі висновків; 7) підкладанні предметів або документів з метою їх подальшого вилучення і оформлення як доказів тощо[122, с. 108].

Для того, щоб уникнути дискусій доцільним вбачається поглинення поняття «штучне створення доказів обвинувачення» більш загальним поняттям «фальсифікація». Таким чином, кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може мати наступний вигляд: «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину або з фальсифікацією у кримінальному провадженні, чи з притягненням завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності».

3.2. Форми реалізації кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності

Під час розгляду кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, як і у будь-якого іншого дослідження певної статті Особливої частини КК України, не можна оминати увагою питання щодо форм реалізації такої відповідальності.

Але спочатку важливо відмітити, що кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності як складової соціальної відповідальності. Її особливістю порівняно з іншими видами соціальної відповідальності є те, що вона будується на нормативних вимогах, які забезпечуються у необхідних випадках державним примусом. Крім того, вона є найсуворішим видом юридичної відповідальності порівняно з іншими видами, зокрема адміністративною, дисциплінарною та цивільно-правовою

відповідальністю, і реалізується в межах специфічних кримінально-правових відносин між державою та правопорушником[50, с. 43].

Поняття «кримінальна відповідальність» використовується у КК України, наприклад, ст. 2 КК України «Підстава кримінальної відповідальності», Розділ II «Закон про кримінальну відповідальність», Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності». Навіть аналізована нами норма також містить у своїй назві та диспозиції поняття «кримінальна відповідальність». Проте у тексті КК України не закріплено визначення цього поняття і його тлумачення розробляється вченими у галузі кримінального права, але і серед них немає одностайного трактування поняття кримінальної відповідальності[51, с. 76].

Як зазначає С.М. Школа, що вчені дискутують в основному стосовно двох позицій, а саме: 1) кримінальна відповідальність – це обов’язок особи відповідати за вчинене нею кримінальне правопорушення і терпіти певні обмеження примусового характеру, або обов’язок особи, покладений на неї кримінальним законом, не вчиняти кримінальне правопорушення; 2) відповідальність – це судове накладення на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів державного осуду та примусу[146, с. 149].

У цьому контексті ми згодні з Г.С. Резніченко, що порушення вимог Закону про кримінальну відповідальність передбачає для особи обов’язок піддатися дії кримінально-правових заходів та перетерпіти покарання передбачене у Законі про кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, тобто зазнати осуду з боку держави та суспільства, а також перетерпіти обмеження пов’язані із застосуванням покарання за вчинене діяння[51, с. 76].

Відповідно, ми підтримуємо погляд на поняття кримінальної відповідальності, котре сформулював О.О. Дудоров, а саме: особливий кримінально-правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення і який полягає у зафіксованому судом в обвинувальному вирокі осуді порушника

кримінально-правової заборони та, як правило, у застосуванні щодо нього заходів кримінально-правового впливу[135, с. 139]. Тобто саме існування ст. 372 КК України, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, є одним з проявів державного реагування на такі делікти.

В інституті кримінальної відповідальності залишається відкритим питання моменту виникнення та припинення кримінальної відповідальності. Так, деякі вчені пов'язують початок кримінальної відповідальності з моментом набуття законної чинності обвинувального вироку суду; другі – з моментом винесення судом обвинувального вироку; треті – з моментом повідомлення про підозру[51, с. 76].

Як ми зазначали раніше, згідно Рішенням КС України від 27 жовтня 1999 р. у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Основного Закону України моментом настання кримінальної відповідальності є момент набрання законної сили обвинувальним вироком суду[109]. Підтверджується сказане і статтями 62 Конституції України та 2 КК України, в яких проголошується невинуватість особи до того моменту, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду[51, с. 76].

Проте, «даючи таке тлумачення, КС України виходив із конкретних обставин справи, що розглядалася, а тому розглядав кримінальну відповідальність лише як реальне зазнавання конкретною особою обмеження її прав. Таке реальне правообмеження, дійсно, можливе лише з моменту набрання законної сили вироком суду. Це, однак, не свідчить про те, що таке правообмеження не існує потенційно, коли воно передбачене кримінальним законом для невизначеного кола осіб, які можуть вчинити злочин (потенційна кримінальна відповідальність), і не існує як правообмеження, встановлене у вирок суду для певної особи (конкретизована кримінальна відповідальність)»[103, с.69]. Відповідно кримінальну відповідальність

прийнято поділяти на позитивну (потенційну) та негативну, котру ще називають ретроспективною.

Сутність негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини, таким чином, виявляється у формах її реалізації, які визначені чинним кримінальним законодавством або випливають із його змісту, а також виокремлені в доктрині кримінального права. Форми реалізації кримінально-правової відповідальності людини розкривають, кожна своєрідно, зміст її кримінально-правової відповідальності. Під формою негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини слід розуміти передбачений чинним КК України спосіб застосування норми (норм) кримінального законодавства до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення[38, с.62-63].

Ми згодні з А.М. Яценко, що «державне реагування на порушення кримінально-правових заборон згідно з чинним кримінальним законодавством здійснюється шляхом застосування різних заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними, але примусовими чи заохочувальними або такими, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження. Каральні заходи кримінально-правового характеру реалізуються виключно через кримінальну відповідальність. У свою чергу некаральні заходи можуть бути реалізовані або через кримінальну відповідальність, що вимагає ухвалення поряд з обвинувальним вироком ще додатково окремих процесуальних чи нормативно-правових актів, або поза межами такої відповідальності. Їх реалізація передбачає прийняття рішення у формі ухвали суду»[148, с.219-220].

Зміст кримінальної відповідальності, а відповідно, і її обсяг може бути різним залежно від того, чи поєднується державний осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з конкретним заходом кримінально-правового впливу, а якщо поєднується, то з яким саме заходом. Конкретний зміст

кримінальної відповідальності, зумовлений зазначеними обставинами, є підставою виділення окремих її форм[51, с. 79].

Ю.В. Баулін цілком обґрунтовано виділяє три форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) перша форма полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання; 2) друга форма полягає у засудженні особи з призначенням їй покарання і його реальним відбуванням; 3) третя форма полягає у засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється їй іншими заходами [147, с. 345–346]. Отже, проаналізувати реалізацію кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого нами кримінально протиправного діяння доречно за трьома вищеназваними формами.

Перша форма реалізації кримінальної відповідальності передбачається, зокрема, частиною 4 ст. 74 КК України[50, с. 49]. Так, згідно з цією нормою особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною[59].

В даному разі до змісту конкретизованої кримінальної відповідальності особи не включається покарання. Кримінальна відповідальність при такій формі її реалізації представлена лише одним заходом – осудом. В цих випадках особа знаходиться в стані засудженої лише мить –момент набрання вироком законної сили, після якої вона знову вважається не судимою і не може бути піддана правообмеженням. Викладене свідчить, що при першій формі її реалізації кримінальна відповідальність фактично відсутня[147, с. 138]. Такий

вид звільнення не залежить від кількості судимостей. Головна сутність його полягає у недоцільності застосування покарання щодо особи, яка за час розслідування справи та її судового розгляду довела, що не становить небезпеки для суспільства, а отже мета виправлення та спеціального попередження щодо неї вже є реалізованою[51, с. 361]. При чому, ця форма кримінальної відповідальності самодостатня для певної категорії засуджених. Самодостатність зумовлюється низкою обставин, передусім, наявністю певних властивостей засуджених (соціально-демографічного, психофізичного характеру), які обумовлюють особливе сприйняття навіть факту засудження, безвідносно до того чи буде, чи не буде призначатися покарання. Для цих засуджених публічний осуд та публічне визнання вини, віднесення до розряду злочинців є вже досить суттєвою карою, незалежно від факту призначення (чи не призначення) судом покарання. У такій спосіб винна особа спокутує свою вину[51, с. 363].

Зважаючи на те, що діяння, передбачене у ч.1 ст. 372 КК України є нетяжким злочином, можна зробити висновок, що така форма реалізації кримінальної відповідальності допускається для застосування щодо осіб, які притягнули завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінального проступку або нетяжкого злочину.

Аналіз вироків суду, винесених за ст. 372 КК України, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить, що положення 4 ст. 74 КК України до осіб, визнаних винними у притягненні завідомо невинних до кримінальної відповідальності, не застосовувалась.

Водночас, зважаючи на те, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є одним із проявів корупційного кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 364 КК України, оскільки фактично вчиняється шляхом зловживання дізнавачем, слідчим або прокурором своїм службовим становищем, то цілком логічно виглядало би віднести діяння, передбачене ст. 372 КК України до переліку корупційних кримінальних

правопорушень з виключенням можливості застосування до осіб, винних у їх вчиненні такої форми реалізації кримінальної відповідальності.

Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 74 КК України «Особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 КК України» [59]. Цей різновид звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності.

Кримінально-правовий інститут давнини є відтворенням принципу гуманізму та економії кримінальної репресії стосовно осіб, які після вчинення діяння не вчиняли кримінальних правопорушень. Правослухняний спосіб життя цієї особи протягом тривалого терміну свідчить про суттєве зменшення її суспільної небезпеки та опосередковане досягнення виправної та превентивної мети кримінальної відповідальності та покарання. Тож матеріально-правовою підставою застосування інституту давності є істотне зменшення суспільної небезпечності вчиненого діяння і особи, яка його вчинила, внаслідок впливу певного часу. В даному випадку йдеться про обов'язковий (імперативний), безумовний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який може бути застосований незалежно від тяжкості вчиненого діяння[51, с. 295-296].

Згідно з ч.1 ст. 49 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули визначені у цій нормі строки[59]. Так, відповідно до п.3 ч.1 ст.49 КК України такий строк становить п'ять років у разі вчинення нетяжкого злочину, а саме основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у ч.1 ст. 372 КК України. А відповідно до п.4 ч.1 ст.49 КК України такий строк давності становить десять років у разі вчинення тяжкого злочину, яким є кваліфікований вид аналізованого кримінально протиправного діяння, передбачений у ч.2 ст.372 КК України.

Кримінальний закон (ч.2 ст. 84 КК України) також допускає звільнення винної особи від відбування покарання, якщо вона захворіла на таку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання.

На підставі двох вищезазначених норм, згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, особи, винні у вчиненні злочину, передбаченого ст. 372 КК України, не звільнялись.

Що стосується другої форми реалізації кримінальної відповідальності, то до неї «належать два її заходи: покарання та судимість. При цьому перший, будучи за змістом своїх правообмежень, як правило більш суворим за другий, за строком їх реалізації, як правило, є коротшим. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості»[103, с.70].

Відповідно до положень ст. 65 КК України покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності повинно призначатись: 1) у межах, установлених у санкції відповідно частини ст. 372 КК України, що передбачає відповідальність за вчинене діяння; 2) відповідно до положень Загальної частини КК України; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання[59].

Тобто за вчинення діяння, передбаченого ч.1 ст. 372 КК України, що впливає з аналізу її диспозиції, можливо призначити одне з двох основних покарань: 1) обмеження волі на строк від одного до п'яти років; 2) позбавлення волі на строк від одного до п'яти років.

За вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у ч.2 ст. 372 КК України, можливо призначити лише одне основне покарання, а саме: позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

На нашу думку, встановлені законодавцем розміри покарань за вчинення основного та кваліфікованого складів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в цілому відповідають ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь, а тому потреба у їх корегуванні відсутня. Водночас, може виникнути питання щодо доповнення до санкцій у ст. 372 КК України ще деяких видів покарання, як альтернативу позбавленню волі. Для цього спочатку проаналізуємо третю форму реалізації кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до ст. 75 КК України, дана форма реалізації кримінальної відповідальності полягає у засудженні особи з призначенням їй максимального покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється їй іспитовим строком тривалістю від одного року до трьох років.

Отже це вид необов'язкового (факультативного) виду звільнення від відбування покарання з випробуванням, який полягає у звільненні засудженого від певного основного покарання за умови, що він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки[51, с. 364]. Такі обов'язки визначені у ст. 76 КК України.

Максимальний розмір санкції у ч.1 ст. 372 КК України дозволяє застосувати дану форму реалізації кримінальної відповідальності за всі випадки вчинення аналізованого злочинного діяння, що підпадають під кваліфікацію за зазначеною нормою. А мінімальний розмір санкції у вигляді позбавлення волі строком на п'ять років у ч.2 ст. 372 КК України дозволяє застосовувати таку форму її реалізації і за вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, що можна назвати втіленням у кримінальну відповідальність за аналізований злочин такого принципу кримінального права, як економія кримінальної репресії.

Це принцип, зокрема означає, що: під час пеналізації суспільно небезпечних діянь має бути забезпечене оптимальне співвідношення між

ступенем суспільної небезпечності діяння та суворістю виду (видів) і розміру покарання, що передбачається за його вчинення; у правозастосовній діяльності суду в конкретному кримінальному провадженні мають бути обрані такі кримінально-правові засоби впливу на особу, що вчинила кримінальне правопорушення, і застосовані в такому обсязі, які є необхідними та достатніми для його виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень[8, с. 209].

Аналіз вироків, котрі розміщено в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить, що за період наповнення реєстру за ч.1 ст. 372 КК, жодної особи не було засуджено. Тоді як за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 372 КК України було засуджено 7 осіб. Всі вони отримали покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років. Тобто суди у всіх випадках призначали мінімально можливий розмір покарання. При чому, до відбування реального строку покарання у виді позбавлення волі засуджено лише одну особу.

Так, у вироку Ленінського районного суду м. Харкова від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к, зокрема, зазначається, що При призначенні ОСОБА_6 покарання суд врахував ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу обвинуваченого, який на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебував, позитивно характеризувався за місцем проживання, одружений, обіймав посаду старшого слідчого управління фінансових розслідувань ГУ ДФС у Харківській області. Обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання ОСОБА_6 суд не встановив. Беручи до уваги вказані обставини у їх сукупності, суд вважав, що ОСОБА_6 повинен нести покарання, в межах санкції статті, якою передбачена відповідальність за інкриміноване правопорушення. Відповідно ОСОБА_6 було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст.15, ч.2 ст. 372 КК України і призначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з відбуттям покарання в кримінально-виконавчій установі, з позбавленням спеціального звання майора податкової міліції. Слід також відзначити, що у цьому провадженні засуджений не визнавав своєї провини, але аналіз досліджених у

судовому засіданні доказів у їх сукупності свідчить про те, що позиція ОСОБА_6, висловлена ним у ході судових засідань, невизнання ним своєї провини у скоєному кримінальному правопорушенні свідчила про бажання уникнути відповідальності за скоєне і протирічила зібраним та дослідженим у судовому засіданні доказам [26]. Імовірно саме тому суд призначив обвинуваченому реальне відбування покарання у виді позбавлення волі.

Решту обвинувачених кількістю шість осіб, засуджено за вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності до позбавлення волі строком на п'ять років та звільнено від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України.

Наведемо типовий приклад. Так, згідно з вироком Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18 між прокурором Офісу Генерального прокурора ОСОБА_3 та обвинуваченим ОСОБА_7 укладено Угоду про визнання винуватості, у відповідності до вимог ст. 472 КПК України. Потерпілий ОСОБА_22 надав письмову згоду прокурору на укладення угоди. Відповідно обвинуваченому ОСОБА_7 призначено узгоджене сторонами покарання, за ч. 2 ст. 372 КК України у виді позбавлення волі строком на 5 (п'ять) років, з позбавленням, згідно ст. 54 КК України, його спеціального звання «капітан поліції». Відповідно до положень ст. 75 КК України ОСОБА_7 звільнено від відбування основного покарання з іспитовим строком на 2 (два) роки. На підставі п.п. 1, 2 ч. 1, п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України на ОСОБА_7 покладено обов'язки: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання та роботи або навчання; не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації [27].

Узагальнюючи всі вироки даної категорії відзначимо, що двом особам встановлено іспитовий строк тривалістю один рік, одній особі – два роки та трьом особам – три роки. При чому три останні особи засуджені за

пособництво у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Слід відмітити, що п'ять із шести засуджених осіб визнали свою провину у вчинених злочинах, уклали угоди про винуватість відповідно до КПК України. Тому логічним виглядає призначення їм покарання не пов'язаного з реальним відбуванням позбавлення волі на певний строк, на відміну від старшого слідчого управління фінансових розслідувань ГУ ДФС у Харківській області, який не визнавав свою провину у вчиненому та відповідно отримав реальний термін відбування покарання у виді позбавлення волі, згідно з вищенаведеним вироком від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к[26].

Водночас, один із засуджених, до якого було застосовано положення ст. 75 КК України не визнав своєї провини, але отримав найм'якше із можливих покарань. Як зазначається у вироку Лебединського районного суду Сумської області 26 березня 2021 року у справі № 592/9223/15-к, що обвинувачений ОСОБА_3 в судовому засіданні свою винуватість не визнав. Однак, оцінивши всі наявні докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному та об'єктивному розгляді обставин справи, суд вважає, що винуватість ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК України, є доведеною поза розумним сумнівом, а його доводи про законність пред'явлених потерпілим підозр суд вважає такими, що не відповідають фактичним обставинам справи, встановленим в ході судового розгляду, спростовуються належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами і такі його пояснення суд розцінює як спосіб захисту обвинуваченого з метою уникнення ним відповідальності за скоєне. Обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченому відповідно до ст. 66 КК України, а також обставин, що обтяжують покарання відповідно до ст. 67 КК України судом не встановлено. Також суд враховує особу обвинуваченого, який є раніше несудимим, характеризується позитивно, на обліку у лікаря-психіатра і на обліку в нарко кабінеті не перебуває та сімейний

стан обвинуваченого, а саме те, що на утриманні ОСОБА_3 перебуває малолітня дитина. Враховуючи сукупність зазначених обставин, суд вважав можливим призначити ОСОБА_3 покарання у виді позбавлення волі та звільнити його на підставі статті 75 КК України від відбування призначеного покарання, встановивши йому іспитовий строк, передбачений ч. 4 ст. 75 КК України, тривалістю один рік. Відповідно ОСОБА_3 було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК України та призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_3 було звільнено від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням, якщо він протягом одного року іспитового строку не скоїть нового кримінального правопорушення[25]. Тобто особа, яка не визнавала своєї провини у вчиненому злочині отримала покарання, розмір якого навряд чи відповідає принципу справедливості.

Таку ситуацію, але щодо кримінальних правопорушень проти власності описав Ю.В. Філей: «чим вище розмір покарання у санкції, тим менше випадків призначення покарання на строк більше, ніж мінімально передбачено» [139, с.99]. Отже, загалом слід констатувати, що до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину.

У контексті цього П.Л. Фріс зазначає, що «зіставлення судової й законодавчої депеналізації є надійним індикатором оцінки останньої. Так, якщо судова депеналізація фіксує суттєве зниження розміру та виду покарань, порівняно з нормативною, це повинно бути оцінено як сигнал («червона картка») необхідності корегування закону в бік пом'якшення покарання» [140, с.31]. Але доцільність такого законодавчого кроку потребує окремого, більш ґрунтовного дослідження в межах аналізу санкцій за кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Висновки до розділу 3

Аналіз спеціальних питань кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України дозволив дійти таких висновків:

1. З буквального тлумачення диспозиції ч.2 ст.372 КК України випливає, що кримінальні правопорушення, передбачені у цій кримінально-правовій нормі можуть бути вчинені у наступних формах: 1) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також зі штучним створенням доказів обвинувачення; 2) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також з іншою, крім штучного створення доказів обвинувачення, фальсифікацією. Дві вищевикреслені форми можуть як вчинятись окремо, так і поєднуватись між собою у одному діянні.

Особливість обидвох форм кваліфікованого виду аналізованого злочину полягає у тому що завідомо невинувата особа притягується до кримінальної відповідальності, а також обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, і це обов'язково має бути поєднано також зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією.

Моментом закінчення кваліфікованого виду розгляданого злочинного діяння є не момент вручення письмового повідомлення про підозру, а момент складання обвинувального акту про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину уповноваженою на це особою (дізнавачем, слідчим або прокурором), тобто висунення обвинувачення у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. А до цього моменту, тобто з часу повідомлення про підозру, навіть у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, дії винних осіб підпадають під кваліфікацію за ч.1 ст.372 КК України.

Вважаємо за доцільне замінити словосполучення «докази обвинувачення» на «фальсифікація у кримінальному провадженні» у

диспозиції ч.2 ст. 372 КК України, для узгодження цього поняття з тим, що використовується у ч. 1 ст. 84 КПК України, а також усунення подвійного вживання одного і того саме терміну в тексті кримінально-правової норми.

Кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності пропонується викласти у наступному вигляді: «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину або з фальсифікацією у кримінальному провадженні, чи з притягненням завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності».

2. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України може реалізовуватись у трьох формах: 1) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання на підставі положень чч. 4-5 ст. 74 та ч.2 ст. 84 КК України; 2) засудження особи з призначенням їй покарання відповідно до положень ст. 65 КК України пов'язане із його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється на підставі положень ст. 75 КК України і яке замінюється їй іспитовим строком з покладенням обов'язків, визначених у ст. 76 КК України.

На підставі аналізу вироків за ст. 372 КК України з'ясовано, що за ч.1 цієї статті засуджені відсутні, а до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину.

Зважаючи на те, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є одним із проявів корупційного кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 364 КК України, оскільки фактично

вчиняється шляхом зловживання дізнавачем, слідчим або прокурором своїм службовим становищем, то цілком логічно виглядало би віднести діяння, передбачене ст. 372 КК України до переліку корупційних кримінальних правопорушень з виключенням можливості застосування до осіб, винних у їх вчиненні, першої та третьої із зазначених форм реалізації кримінальної відповідальності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у вдосконаленні кримінального права в частині відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності та напрацюванні рекомендацій з практики застосування відповідного кримінального законодавства. На підставі вищевказаного сформульовано наступні висновки:

1. Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя доцільно розуміти суспільні відносини, котрі для досягнення мети справедливості, забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя при розгляді адміністративних, господарських, кримінальних та цивільних проваджень, а також органів і осіб, що сприяють належному здійсненню правосуддя в рамках дотримання конституційних принципів судочинства.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до групи кримінальних правопорушень, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, що існують з приводу забезпечення нормального функціонування судочинства в межах дотримання конституційних принципів в частині формування доказової бази по кримінальним провадженням та його охорони від суспільно небезпечних посягань працівників правоохоронних органів, які здійснюють дізнання, досудове розслідування та процесуальне керівництво ними.

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст.372 КК України, можна визначити як суспільні відносини, що складаються з приводу убезпечення від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб уповноваженими на те службовими особами органів дізнання, досудового слідства та/або прокуратури, за відсутності вини у вчиненні того кримінального правопорушення, що інкримінується таким фізичним особам.

Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом притягнення

завідомо невинного до кримінальної відповідальності є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення проголошених Розділом II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України та гарантованих кримінальним процесуальним законом (ст.ст. 42, 43 КПК України) прав, свобод та інтересів фізичних осіб, яких безпідставно притягують до кримінальної відповідальності.

2. Потерпілою від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 372 КК України, може бути лише особа, яка не вчиняла того кримінального правопорушення, яке їй інкримінується. При цьому вона має досягти віку кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України, за якою таку особу притягують до кримінальної відповідальності. Предмет у складі аналізованого злочину відсутній.

3. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є діяння у формі активних дій, що полягають у притягненні завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності, під яким розуміється юридичний факт офіційного реагування уповноваженим суб'єктом, тобто працівником дізнання, досудового слідства або прокуратури, на вчинення фізичною особою діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення.

Підтримується позиція, що моментом закінчення основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у ч.1 ст. 372 КК України, є момент вручення особі письмового повідомлення про підозру.

Способом вчинення притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності поряд із зловживанням службовим становищем доцільно визнавати також і перевищення службових повноважень, але кваліфікація відповідних дій має відбуватись виключно за ст. 372 КК України, яка є спеціальною нормою як щодо ст. 364 КК України, так і стосовно ст. 365 КК України.

Письмове повідомлення про підозру є знаряддям вчинення злочину, передбаченого у ч.1 ст. 372 КК України. Без письмового повідомлення про підозру неможливо вчинити аналізоване кримінально протиправне діяння, оскільки без його належного вручення не може відбутись процедура притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, саме за допомогою письмового повідомлення про підозру дізнавач, слідчий або прокурор може вплинути на потерпілого – завідомо невинну особу, оскільки після належного ознайомлення із цим документом потерпілий набуває статусу підозрюваного і вважається притягненим до кримінальної відповідальності, тобто його правове становище погіршується.

4. Злочин, передбачений ст. 372 КК України відноситься до категорії кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом, вказівка на якого міститься у диспозиції самої статті: 1) слідчий; 2) прокурор; 3) інша уповноважена на те законом особа: дізнавач при здійсненні дізнання, у разі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку завідомо невинній особі; суддя при постановленні обвинувального вироку щодо завідомо невинної особи.

Зважаючи на різницю у функціях та повноваженнях відповідних суб'єктів, відрізняється лише момент закінчення аналізованого злочину: для дізнавачів та слідчих – пред'явлення повідомлення про підозру, для прокурорів – погодження або пред'явлення повідомлення про підозру, а для суддів – постановлення обвинувального вироку.

5. Суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується тим, що злочин, передбачений ст. 372 КК України, може бути вчинено лише з виною у формі прямого умислу.

Винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на

це, бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Мета і мотив не є обов'язковими ознаками складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, однак підлягають встановленню, оскільки входять до предмету доказування у кримінальному провадженні, відповідно до ст. 91 КПК України. З диспозиції ч.1 ст.372 КК України випливає, що метою при вчиненні розгляданого кримінально протиправного діяння власне і виступає притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. Однак, ця мета є лише первинною метою вчинення аналізованого кримінально протиправного діяння, оскільки проміжною метою його вчинення може бути, переважно, поліпшити показники роботи і тим самим догодити керівництву, у той час як кінцевою метою виступає прагнення покращити своє службове становище, отримати вигоду від того, що догодив своєму керівництву.

6. З буквального тлумачення диспозиції ч.2 ст.372 КК України випливає, що кримінальні правопорушення, передбачені у цій кримінально-правовій нормі можуть бути вчинені у наступних формах: 1) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також зі штучним створенням доказів обвинувачення; 2) притягнення до кримінальної відповідальності, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також з іншою, крім штучного створення доказів обвинувачення, фальсифікацією. Дві вищевикреслені форми можуть як вчинятись окремо, так і поєднуватись між собою у одному діянні.

7. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК України може реалізовуватись у трьох формах: 1) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання на підставі положень чч. 4-5 ст. 74 та ч.2 ст. 84 КК України; 2) засудження особи з призначенням їй покарання відповідно до положень ст. 65 КК України пов'язане із його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється на підставі

положень ст. 75 КК України і яке замінюється їй іспитовим строком з покладенням обов'язків, визначених у ст. 76 КК України.

На підставі аналізу вироків за ст. 372 КК України з'ясовано, що за ч.1 цієї статті засуджені відсутні, а до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину.

8. Кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності пропонується викласти у наступному вигляді: «кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину або з фальсифікацією у кримінальному провадженні, чи з притягненням завідомо невинуватої особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінальних правопорушень, у разі вчинення яких не застосовуються строки давності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю.П., Гловюк І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного 'регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161-169.
2. Андрушко О.В. Кримінальна відповідальність за правопорушення в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 215–222. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/58> (дата звернення 01.04.2025).
3. Андрушко П.П. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: теоретичні орієнтири та правозастосовна практика (частина друга). *Юридична Україна*. 2016. № 1–1. С. 49–113.
4. Андрушко П.П. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: теоретичні орієнтири та правозастосовна практика (частина перша). *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 176–242.
5. Анісімов Г.М. Зловживання довірою як спосіб учинення злочину. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 20-28.
6. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.и*. 2015. № 2. С. 70–75.
7. Барабаш Т.М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С.115–119.
8. Бахуринська О.О. Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2017. №4. С. 204-210.
9. Бельєва Н. В. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності з метою покращення показників професійної діяльності. Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України:

матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 10 листоп. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС. 2023. С.96-98.

10. Бобечко, Н.Р. Недопустимість погіршення становища підсудного в апеляційному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. Вип. 53. Львів, 2011. С. 329-341.

11. Бокоч І.М. Завідомо невинний як потерпілий у складі злочину, передбаченому ст.372 Кримінального кодексу України "Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності". *Форум права*. 2012. № 2. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

12. Бокоч І. М. До проблеми визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 307-310. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_74

13. Борисов В.І. Забезпечення кримінальним законом конституційних принципів здійснення правосуддя в Україні. *Конституційний процес в Україні: здобутки та проблеми*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25–26 черв. 2009 р.). Харків : Право, 2009. С. 134–142.

14. Бортник В.А. Предмет суспільних відносин, які є об'єктом злочинів проти честі та гідності особи. *Наукові праці МАУП*, 2016, вип. 51(4), с. 23–34.

15. Вакулик О.О. Особливості родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 183-187.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

17. Вереша Р.В. Завідомість як кримінально-правова категорія. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 12 листопада 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., доц. Г. О. Ульянової. Одеса: Фенікс, 2016. С. 6–7. URL: http://fa.onua.edu.ua/ua/science/sbornik_2016/ (дата звернення: 20.03.2025).

18. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 4-те вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2016. 352 с.
19. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... доктор. юрид. наук : 12.00.08. К., 2017. 583 с.
20. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 15 листопада 2023 року у справі №757/26383/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114931770>
21. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова 18 жовтня 2023 року у справі №639/632/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114380124>
22. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 6 вересня 2021 р. у справі № 640/20244/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99392301>
23. Вирок Козельщинського районного суду Полтавської області від 25 жовтня 2022 року у справі № 533/675/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106930773>
24. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 10 серпня 2021 року у справі № 235/5633/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98906277>
25. Вирок Лебединського районного суду Сумської області 26 березня 2021 року у справі № 592/9223/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95861451>
26. Вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65611005>
27. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року у справі № 753/18784/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96937054>
28. Вирок Придніпровського районного суду м.Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123077407>

29. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 02 листопада 2020 року у справі 712/3027/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92593680>

30. Висновок на проєкт кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). 685 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>

31. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

32. Глинська Н.В., Клепка Д.І. Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 17-32.

33. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9 С. 35-39.

34. Горбачова, І. М. Самоправство: межі кримінальної та адміністративної відповідальності. *Академічні візії*. 2024 №30. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1095>

35. Горох О. П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. К., 2007. 299 с.

36. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення. *Право України*. 2013. № 11. С. 120—126.

37. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2006. 568 с.

38. Гришук В.К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013, № 1(1). С.50-65.

39. Громяк О., Палюх Л. До питання про кримінальну відповідальність за ст.372 Кримінального кодексу України. *Вісник прокуратури*. 2013. №4. С. 34-39.
40. Гузела М., Палюх А. Поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13226/249-254.pdf>
41. Дідик С.Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 318-321.
42. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
43. Заліско О. І. Правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 236 с.
44. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.
45. Калька І.З. Підстави та порядок набуття процесуального статусу підозрюваного у кримінальному процесі України. *Нове українське право*, 2021. Вип. 3. С. 221-227.
46. Комзюк В.Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №4. С. 88-92.
47. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.03.2025).
48. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права : монографія. Д. : Юрид. акад. Мінва внутр. справ, 2003. 200 с.
49. Кравченко С. Зміст поняття «завідомо невинний» як ознака потерпілого (ст. 372 Кримінального кодексу України). *Право України*. 2017. №2. С. 117-123.

50. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
51. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
52. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер ; Право, 2001. 416 с.
53. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.
54. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 677 с.
55. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Юридична думка, 2004. 656 с.
56. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник (Ю.В.Александров, В.І. Антипов, М.В.Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл та допов. / За ред. М.І.Мельника, В.А.Клименка.К.: Юридична думка, 2004. 352 с.
57. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право 2015. 528 с.
58. Кримінальний кодекс України : науково–практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація. [3–ге вид., перероб. та доповн.]. К. : Ін Юре, 2006. 1184 с.
59. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

60. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 608 с.

61. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Х., 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

62. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., доп. Х.: Право, 2013. Т. 1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.

63. Кримінальний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою Української РСР 28 грудня 1960 р. Редакція від 12.07.1996. (від ст.147 до ст.263).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>

64. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 02.04.2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>

65. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, Р. Туманянц та ін. Х. : Право, 2013. 824 с.

66. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.

67. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.html>.

68. Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи : монографія / В. В. Кузнецов, М. В. Сийпловік ; за з аг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна ; передмова Г.О. Усатого. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 284 с.

69. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи : монографія. За заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна : Передмова Г. О. Усатого. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 143 с.
 70. Кушнірова Т.В., Капко М.М., Ступка І.М. Збереження гендерної нейтральності тексту під час перекладу нормативно-правових актів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70) № 3. С. 18-22.
 71. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 262 с.
 72. Лащук Є.В., Музика А.А. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 1(2). С.103-118.
 73. Лень В.В., Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру: цілі і підстави застосування : монографія. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. 92 с.
 74. Лукашкина Т.В. Доказування як етап правозастосовного процесу. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Алєпін. Одеса : Юридична література. 2013. С. 30-36.
 75. Мамедова Е.Г. Проблеми повідомлення особі про підозру. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2019. С. 361-362. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/107.pdf
-

76. Марін О. Родовий об'єкт та система кримінальних правопорушень проти правосуддя в результаті конституційної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 220-226.
77. Мармура О.З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 297–306.
78. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
79. Мостепанюк Л.О. Покарання та його удосконалення у санкціях кримінально-правових норм. Форум права. 2013. №3. С.412-416. URL: <http://nbuv.gov>.
80. Музика А. А., Лащук Є.В. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : монографія. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.
81. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020. 300 с.
82. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій К.: Т-во «Знання», 2000. 771 с.
83. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
84. Навчальний посібник для підготовки до атестації з курсу «Кримінальне право» / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 444 с.
85. Наконечна М.І. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 313–317.
86. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.

87. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури. 2009. Т. 2. 624 с.

88. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : [у 2-х ч.] / під ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. К. : Форум, 2001. Ч.2. 942 с.

89. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чер- нея. К. : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

90. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10тє вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

91. Невинний: Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/nevynnyj/>

92. Нестор Я.В. Поняття і правова природа конституційних принципів здійснення правосуддя. *Альманах права*. 2017. Випуск 8. С. 225-228.

93. Окрема думка судді Конституційного Суду України Козюбри М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na09d710-99#Text>

94. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni07d710-20#n2>

95. Окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh07d710-20#n2>

96. Орлов П.І. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці потерпілого при автопригоді (питання кваліфікації): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Х., 1980. 213 с.

97. Осика І., Сафронов С. Доказування мотиву та цілі як ознак суб'єктивної сторони злочину. *Право України*. 1997. № 3. С.51-52.

98. Палюх Л. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 176–181.

99. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 42 с.

100. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 744 с.

101. Панов М.І. Кримінально-правове значення способу вчинення злочину. Х.: Харківський юридичний інститут: навч. посіб. 1984. 110 с.

102. Парасюк М.В. Примусові заходи виховного характеру у системі заходів кримінально-правового впливу щодо неповнолітніх: погляд на проблему. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С. 467-470.

103. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових*

праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2013. Випуск 20. С. 65-72.

104. Поняття, ознаки судової влади, її співвідношення з іншими гілками влади. URL: https://arm.naia.kiev.ua/books/spou_2019/info/lec2.html

105. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, щодо деяких злочинів., які караються штрафами. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=2&num=2677&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id.

106. Притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи — ДБР повідомило про підозру трьом поліцейським. *Державне бюро розслідувань: офіційний веб-сайт*. Повідомлення від 16.04.2020 року. URL: https://dbr.gov.ua/news/prityagnennya_do_kriminalnoi_vidpovidalnosti_nevinnoi_osobi_-_dbr_povidomilo_pro_pidozru_trom_policeyskim

107. Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 7–9.

108. Пуканич Е. Чи є повідомлення про підозру процесуальною дією і чи має потерпілий право звертатися до прокурора з клопотанням про повідомлення особі про підозру. Протокол: юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/chi_e_povidomlennya_pro_pidozru_protseualnoyu_dieyu_i_chi_mae_poterpiliy_pраво_zvertatisya_do_prokurora_z_klopotannjam_pro_povidomlennya_osobi_pro_pidozru/

109. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Основного Закону України. *Право України*. 1999. № 12. С. 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text>.

110. Рішення КС України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 р. № 7-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text>

111. Савицька В.М. До питання про стан дослідження завідомості в кримінально-правовій літературі. Реформування правоохоронних органів України в світлі змін євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2020. С. 165-168.

112. Савицька В.М. Завідомість у кримінальному праві України як об'єкт наукового дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2(23) Том 4. С. 265-269.

113. Савицька В.М. Поняття завідомості за кримінальним правом України: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.

114. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально–виконавче право". К., 1999. 18 с.

115. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.

116. Самотієвич В. Відмежування кваліфікованих від самостійних складів кримінальних правопорушень. *Публічне право*. 2021. №1 (41). С. 147-154.

117. Саволити. Тлумачення із "Словника української мови". URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B2%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E>

118. Сергієнко Н.А. Правосуддя як форма діяльності держави щодо захисту порушених, оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 30-36.

119. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: Монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.

120. Сийплові М. В. Обман як ознака об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 44(2). С. 115-118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_44\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_44(2)_28)

121. Сийплові М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 20 с.

122. Сийплові М.В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 279 с.

123. Сийплові М.В. Особливості об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*, 2009, № 1 (29), с. 287-291.

124. Сийплові Н.В. Дискусійні питання визначення ознак об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65). №2-2. С. 266-272.

125. Скрипник К.Ю. Зловживання як спосіб притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Випуск 45. С. 160-167.

126. Скрипник К. Ю. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: склад та караність кримінального правопорушення: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081

«Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2024. 203 с.

127. Скрипник К.Ю. Родовий та видовий об'єкт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Том 29, № 4. С. 204-224.

128. Столітній А.В. Місце досудового розслідування у системі стадій кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 151-154.

129. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.

130. Також: тлумачення із «Словника української мови» URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B6>

131. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія . Х. : Право, 2016. 256 с.

132. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник. Харків: Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.

133. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції / О. В. Ус. Харків : Право, 2018. 368 с.

134. Торбас О.О., Ренкас А.А. Щодо сутності поняття «повідомлення про підозру» у кримінальному процесі. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 3 (81). С. 210-216.

135. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / За ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

136. Усатий Г.О. Відгук офіційного опонента на дисертацію Сийплокі Миколи Васильовича «Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право. К., 2009. 11 с.

137. Учиняти. Тлумачення із словника української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%A3%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8>

138. Фальсифікація: тлумачення із «Словника української мови» URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

139. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 232 с.

140. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія / За заг. ред. М.В. Костицького. К.: Атіка, 2005. 124 с.

141. Харченко В.Б. Використання можливостей, пов'язаних зі службовими повноваженнями, як прояв корупції. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. С. 175-179. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_10_2019/pdf/57.pdf

142. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.

143. Шаблистий В.В, Хашев А.В. Деякі питання визначення об'єкта притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Права людини в епоху цифрових трансформацій: [Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. с. 360-362.

144. Шепітько М. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук*. 2015. № 3 (82). С. 126-133.

145. Шепітько М.В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 42 с.
146. Школа С.М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. №6. С.149-153.
147. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н.М. Оніщенко, А.Є. Шевченко, О.В. Скрипнюк та ін. Відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2013. 424 с.
148. Ященко А.М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015, № 1(9). С.212-223.
149. Ященко А.М. Застосування примусових заходів виховного характеру: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 182–188.
150. CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013-2024). URL: <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/>

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію

1. Лось Б.Ю. Окремі дискусійні питання кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 803–808. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.115>.
2. Лось Б.Ю. Завідомість та її вплив на визначення вини у складі злочину, передбаченого статтею 372 кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 681-687. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.99>.
3. Лось Б.Ю. Деякі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 659-662. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/159>.
4. Лось Б.Ю. Щодо мотивів та мети притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 523-527. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-143>.